Koziołek Matołek zmienia...

Redakcja naukowa:
Karolina Kępczyk
Rafał Kasprzak

Koziołek Matołek zmienia…

Redakcja naukowa:

Karolina Kępczyk

Rafał Kasprzak

Raport z projektu badawczego pt. „Koziołek Matołek zmienia, systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze”

Pacanów, 2015

Tytuł: Koziołek Matołek zmienia …

Redakcja naukowa: Karolina Kępczyk, Rafał Kasprzak

Recenzent: Teresa Słaby

Autorzy:
Rys Historyczny Europejskiego Centrum Bajki. Karolina Kępczyk
Rozdział 1. Beata Mazurek-Kucharska
Rozdział 2. Janina Kowalik
Rozdział 3. Barbara Gierszewska, Monika Bator, Radosław Szmatoła
Rozdział 4. Paulina Forma, Ana Kamińska, Anna Wileczek
Rozdział 5. Rafał Kasprzak

© Copyright by Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie
Licencja: Uznanie autorstwa 3.0 Polska

Wydanie I

ISBN 978-83-934999-7-7

Wydawca
Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie
ul. Kornela Makuszyńskiego 1, 28-133 Pacanów
www.stolica-bajek.pl

Nakład
200 egz.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Wstęp

Niniejsza publikacja powstała w wyniku realizacji projektu badawczego pt. „Koziołek Matołek zmienia, systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury" i zrealizowanego przez Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie w latach 2014 – 2015.

Inspiracją dla podjęcia projektu była znana maksyma Jana Zamoyskiego „Takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie..." edukacja kulturalna wpływa bowiem w określonym stopniu na zachowanie młodzieży kształtując jej mechanizmy uczestnictwa w kulturze rozumiane jako całość społecznych zachowań. Na potrzeby projektu badawczego przyjęto założenie iż kontakt z kulturą symboliczną wpływa w określony sposób na psychikę, światopogląd oraz kompetencje społeczne osoby, przez co determinowany jest jej sposób percepcji świata i zachowań społecznych.

Projekt badawczy składał się z pięciu komponentów badawczych, każdy z nich podejmował próbę rozpoznania mechanizmów oddziaływania kultury symbolicznej na określony obszar kompetencji społecznych warunkujących sposób uczestnictwa w kulturze. Wyniki badań prowadzonych w ramach poszczególnych komponentów zostały przedstawione w kolejnych rozdziałach.

Komponent 1. Koziołek Matołek stymuluje kreatywność - zakres prac badawczych był zorientowany na rozpoznanie wpływu odwiedzin u Koziołka Matołka (czyli pobytu w Europejskim Centrum Bajki) na szeroko rozumianą kreatywność odbiorców.

Komponent 2. Koziołek Matołek uczy norm i wartości – zakres prac badawczych był zorientowany na: diagnozę stanu świadomości dzieci i młodzieży pod kątem obecności wartości i norm etycznych wyniesionych z tradycyjnych polskich bajek; zbadanie stopnia wykorzystania polskich bajek na etapie socjalizacji pierwotnej w rodzinach oraz w procesach edukacyjnych na etapie wczesnoszkolnym; zidentyfikowanie wartości i norm wyniesionych bądź zapamiętanych z lektur (filmów) polskich bajek oraz bajek innych kręgów kulturowych; rozpoznanie postaw dzieci i młodzieży wobec podstawowych wartości międzyludzkich obecnych w tradycyjnych bajkach polskich.

Komponent 3. Koziołek Matołek na tle innych bohaterów bajek – zakres prac badawczych koncentrował się na określeniu miejsca Koziołka Matołka wśród innych tekstów kultury dziecięcej oraz jako ikony ECB w Pacanowie.

Komponent 4. Koziołek Matołek jako animator kultury – zakres prac badawczych koncentrował się na rozpoznaniu indywidualnej opinii młodych amatorów kultury, ich

zainteresowań i oczekiwań względem placówek kultury na terenie województwa świętokrzyskiego.

Komponent 5. Koziołek Matołek stymuluje lokalną gospodarkę – zakres prac badawczych koncentrował się na zidentyfikowaniu oraz oszacowaniu oddziaływania społeczno – ekonomicznego Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka poprzez oszacowanie poziomu efektów bezpośrednich, pośrednich oraz indukowanych.

W projekcie uczestniczyli pracownicy naukowi ze Społecznej Akademii Nauk w Łodzi Wydział Zamiejscowy w Warszawie, Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Podjęta praca badawcza, której efektem jest niniejsza publikacja, jest pierwszą w Polsce próbą interdyscyplinarnego zbadania i opisania relacji zachodzących pomiędzy światem kultury symbolicznej a systemem społeczno-ekonomicznym.

A jeżeli jesteś, Szanowny Czytelniku, zainteresowany praktycznym zbadaniem Koziołka Matołka zapraszamy do Pacanowa!

Karolina Kępczyk & Rafał Kasprzak

Pacanów, 2015

Spis treści

Wstęp 3

Spis treści 5

Rys historyczny Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie 8

13 lat temu 8

Witajcie w naszej bajce 10

Gruszki na wierzbie, teatr w szafie, takie rzeczy tylko w Pacanowie 12

Dzieje się 14

Quo vadis 16

1. Pierwszy obszar badawczy - Koziołek Matołek stymuluje kreatywność 18

1.1. Wprowadzenie 18

1.2. Metodyka badań 20

1.2.1. Metody badań 20

1.2.2. Organizacja i przebieg badań 21

1.2.3. Charakterystyka badanej grupy uczniów 21

1.3. Analiza i interpretacja wyników badań empirycznych 23

1.4. Wnioski 30

2. Drugi obszar badawczy – Koziołek Matołek uczy wartości i norm 31

2.1. Wprowadzenie 31

2.2. Metodyka badań 34

2.3. Rola bajki w rozwoju dziecka 36

2.4. Czytanie bajek dzieciom 36

2.5. Dzieci a bajka telewizyjna 39

2.6. Bajka jako narzędzie przyswajania wartości i norm moralnych 43

2.7. Bajki w świadomości 12-13 letnich dzieci 47

2.8. Nastolatki o tym, czego nauczyły się z bajek okresu dzieciństwa 50

2.8. Wnioski 54

3. Trzeci obszar badawczy – Koziołek Matołek na tle innych bohaterów bajek 56

3.1. Konceptualizacja badania 56

3.2. Omówienie wyników badań 56

3.2.1. Analiza danych zastanych 58

3.2.2. Konstrukcja narzędzi badawczych 58

3.3. Analiza wyników 58

3.4. Koziołek Matołek w świetle krytyki literackiej, artystycznej, filmowej - kwerenda 64
3.4.1. Bibliografia – przygody Koziołka Matołka 64
3.4.2. Filmy 67
3.4.3. Dokumenty muzyczne; audioboki 67
3.4.4. Słuchowiska 67
3.4.5. Spektakle teatralne 67
3.4.6.Bibliografia - literatura przedmiotu 67
3.4.7. Koziołek Matołek w świetle krytyki literackiej, artystycznej, filmowej – podsumowanie kwerendy bibliotecznej i bibliograficznej 71
3.4.8. Polonica zagraniczne, czyli polskojęzyczne wydanie izraelskie i niemieckie oraz przekłady Przygód Koziołka - omówienie 78
3.5. Koziołek Matołek i inne klasyczne bajki zwierzęce – dlaczego warto je wykorzystywać w pracy z dziećmi? 81
3.6. Wnioski 86
4. Czwarty obszar badawczy – Koziołek Matołek jako animator kultury 88
4.1. Młodszy nastolatek i kultura (nie) uczestnictwa 88
4.1.1. Społeczno-demograficzna charakterystyka badanej młodzieży 88
4.1.2. Młodsi nastolatkowie i kultura (nie)uczestnictwa (w świetle wywiadów pogłębionych) . 100
4.2. Wnioski 105
5. Piąty obszar badawczy – Koziołek Matołek stymuluje lokalną gospodarkę 107
5.1. Cel i zakres badania 107
5.2. Tło społeczno – ekonomiczne projektu badawczego 108
5.2.1. Informacja o sytuacji ekonomiczno – społecznej gminy Pacanów 108
5.2.2. Informacja o sytuacji ekonomicznej Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie 116
5.3. Założenia metodologiczne 117
5.3.1. Kierunki oddziaływania instytucji kultury na region 117
5.3.2. Narzędzia badawcze 123
5.4. Skala oddziaływania instytucji kultury na region 126
5.4.1. Efekty bezpośrednie 126
5.4.2. Efekty pośrednie 128
5.4.3. Efekty indukowane 131
5.5. Wnioski 134
Aneks 136

Załącznik nr 1. Dokumentacja zorganizowanego warsztatu literacko-plastycznego, akcji głośnego czytania bajek (o innych niż Matołek kozach) oraz seansu filmowego w kinie „Fenomen", w WDK w Kielcach 137
Załącznik nr 2. Dokumentacja z organizacji Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Koziołek Matołek i inne bajkowe zwierzęta w tekstach kultury (Kielce – Pacanów 2-3.10.2015) 139
O autorach 142
Monika Bator 142
Paulina Forma 142
Barbara Gierszewska 142
Ana Kamińska 142
Rafał Kasprzak 143
Karolina Kępczyk 143
Janina Kowalik 144
Beata Mazurek-Kucharska 144
Radosław Szmatoła 144
Anna Wileczek 144
Bibliografia 146
Spis tabel 150
Spis wykresów 151

Rys historyczny Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie

Tak, Pacanów naprawdę istnieje …

… i z roku na rok cieszy się coraz większą popularnością wśród turystów, odbiorców kultury. A wszystko za przyczyną wesołego koziołka w czerwonych spodenkach, który z tobołkiem w ręku przemierzył cały świat, by podkuć się właśnie w Pacanowie.

Koziołek Matołek – bohater stworzony przez Kornela Makuszyńskiego i Mariana Walentynowicza od osiemdziesięciu lat podbija serca dzieci i dorosłych. Właśnie ten bohater bajki: zabawny, sympatyczny, czasem naiwny rozpoczął swoistą zmianę nie tylko w samym Pacanowie, ale i polskiej kulturze dziecięcej.

13 lat temu …

1 czerwca 2003 r., w 70- tą rocznicę urodzin Koziołka Matołka, podczas Międzynarodowego Dnia Dziecka w Pacanowie ówczesny Minister Kultury Waldemar Dąbrowski ogłosił Pacanów Europejską Stolicą Bajek. To wydarzenie zapisało się na stałe w historii tej liczącej niespełna 1500 mieszkańców wiejskiej miejscowości. Właśnie wtedy zrodził się pomysł stworzenia wyjątkowego, nowoczesnego dziecięcego domu kultury. Konsultacje społeczne, prace nad opracowaniem koncepcji i projektów architektonicznych trwały blisko dwa lata. We wrześniu 2005 r. na mocy umowy z ówczesnym Marszałkiem Województwa Świętokrzyskiego Franciszkiem Wołodźko powołano samorządową instytucję kultury o nazwie Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, której dyrektorem został Stanisław

Stańczyk. W listopadzie 2005 r. złożono wniosek o dofinansowanie budowy Centrum ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Rok później wydana została pozytywna decyzja na temat wsparcia finansowego projektu „Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie – budowa instytucji kultury o europejskim znaczeniu". Przedsięwzięcie współfinansowali ponadto: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu Operacyjnego „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego", Samorząd Województwa Świętokrzyskiego oraz Gmina Pacanów.

W sierpniu 2007 r. ówczesna dyrektor Europejskiego Centrum Bajki Magdalena Janiak-Jaskółowska podpisała umowę o dofinansowanie budowy inwestycji. 17 marca 2008 roku firma Eiffage Budownictwo Mitex S.A. rozpoczęła prace budowlane. W czerwcu tego samego roku, podczas VI Festiwalu Kultury Dziecięcej, został podpisany i wmurowany „Akt erekcyjny" pod budowę Centrum Bajki.

W styczniu 2009 r. rozpoczęto realizację projektu „Wypromowanie Pacanowa jako Europejskiej Stolicy Bajek poprzez cykl imprez i wydarzeń kulturalnych" współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Porgramu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego 2007-2013. Z projektu sfinansowano m.in. ogólnopolską kampanię radiowo-telewizyjną oraz kampanię bilboardową: „Pacanów - odkryj w sobie dziecko!". Przygotowane zostały także ulotki i foldery promujące Pacanów jako Europejską Stolicę Bajek oraz utworzona strona internetowa www.stolica-bajek.pl. Koziołek Matołek pojawił się na ulicach największych polskich miast, a w pociągach można było spotkać postacie bajkowe, które umilały drogę osobom jadącym z Warszawy do Krakowa, Łodzi, Poznania, Kielc, Katowic i Lublina. W ramach projektu zorganizowano także cykl imprez kulturalnych, takich jak „Zjazd Postaci Bajkowych", „Dziecięce Spotkania z Komiksem", 8. Festiwal Kultury Dziecięcej", „Targi Edukacyjne" oraz konkursy „Moja ulubiona postać bajkowa" i IV Ogólnopolski Konkurs „Podróże Koziołka Matołka". Utworzona została także grupa teatralna „Kurtyna", z którą warsztaty prowadzony były w ścisłej współpracy z Polskim Ośrodkiem Międzynarodowego Stowarzyszenia Teatrów dla Dzieci i Młodzieży-ASSISTEJ.

24 lutego 2010 r. w asyście Ambasadora Królestwa Norwegii Enoka Nygarda, Minister Rozwoju Regionalnego Elżbiety Bieńkowskiej, doradcy prezydenta Andrzeja Klarkowskiego, przedstawicieli patronów honorowych, parlamentarzystów oraz władz lokalnych odbyło się uroczyste otwarcie głównej atrakcji - Wystawy Multimedialnej i Interaktywnej „Bajkowy Świat".

Natomiast 1 maja punktualnie o 11.23 nastąpiło oficjalne otwarcie Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie – nowoczesnego, wielofunkcyjnego obiektu dla dzieci, którego misją jest uczyć bawiąc. Przecięcia wstęgi opasającej budowlę dokonali:

pomysłodawca Waldemar Dąbrowski, Marszałek Województwa Świętokrzyskiego Adam Jarubas, Wójt Gminy Pacanów Wiesław Skop, a także najlepsi młodzi czytelnicy z Pacanowa: Paulina i Monika Cygan oraz Albert Molenda.

Na powierzchni 1750 m^2 swoje miejsce znalazły biblioteka z czytelnią, sala kinowa, sala teatralna i warsztatowa, bawialnia, sklepik z pamiątkami, część administracyjna i najważniejsza dla odwiedzających część ekspozycyjna.

W 2010 r. budynek Centrum Bajki uzyskał nominację do nagrody SARP oraz został wpisany na listę 101 najciekawszych polskich budynków dekady 2000-2010. W tym samym roku dyrektorem Europejskiego Centrum Bajki została Karolina Kępczyk.

Witajcie w naszej bajce …

Zmianę społeczną i kulturową w Pacanowie zapoczątkowały Międzynarodowe Dni Dziecka. Od tego czasu corocznie w tej małej wiejskiej miejscowości hucznie obchodzone jest najważniejsze święto dzieci. Dzięki różnorodności atrakcji Pacanów w tych dniach przyciąga kilkunastotysięczną widownię z kraju i z zagranicy. Trzydniowym obchodom Dnia Dziecka towarzyszą występy dziecięcych artystów i estradowych gwiazd (od 2003 roku w Festiwalu wzięło udział kilkadziesiąt osób ze świata mediów – muzyków, aktorów, dziennikarzy) konkursy, czytanie literatury, pokazy, spektakle, kiermasze, wesołe miasteczko oraz kilkanaście różnorodnych warsztatów w strefach wiedzy, twórczości, książki, rodzica i zabawy.

Każdego roku partnerem Festiwalu jest inny kraj, którego zwyczaje i kultura są promowane podczas wydarzenia. Do tej pory zagranicznymi partnerami byli: Francja, Niemcy, Grecja, Wielka Brytania, Ukraina, Islandia, Norwegia i Czechy. Międzynarodowy Festiwal jest nie tylko okazją do poznawania innych krajów, ale i do nawiązywania współpracy między nimi w obszarze szeroko pojętej działalności kulturalnej. W 2016 r. odbędzie się już 14. Międzynarodowy Festiwal Kultury Dziecięcej Pacanów – Chorwacja.

Stałymi punktami Festiwalu, cieszącymi się renomą i popularnością są „Spotkania Mistrzów Teatru”, „Spotkania Mistrzów Muzyki”, „Bajkowy Korowód” oraz „Dorośli dzieciom”.

Spotkania Mistrzów Teatru to zjazd najlepszych w Polsce teatralnych grup dziecięcych i młodzieżowych. Występy ocenianie są przez profesjonalnych jurorów, którzy nagradzają zwycięską grupę Statuetką Mistrza Teatru Koziołka Matołka oraz nagrodami finansowymi. Dodatkowo biorą także udział w specjalistycznych warsztatach teatralnych.

Spotkania Mistrzów Muzyki – analogicznie jak w przypadku Mistrzów Teatru - to spotkanie najlepszych w Polsce dziecięcych wokalistów (uczestników ogólnopolskich i międzynarodowych przeglądów, festiwali i konkursów piosenki). Występy ocenianie są przez jury, w którego w skład co roku wchodzą szanowane osobistości ze świata muzyki. Najlepszy wykonawca otrzymuje trofeum – Statuetkę Mistrza Muzyki Koziołka Matołka oraz nagrody finansowe.

Spotkania Mistrzów Teatru i Muzyki promują dziecięce talenty i umożliwiają nawiązanie współpracy między środowiskami twórczymi.

Tradycyjnie galę finałową Festiwalu rozpoczyna znany w całej Polsce Bajkowy Korowód prowadzony przez Koziołka Matołka, który przemierza ulice Pacanowa. W korowodzie biorą udział zorganizowane grupy: dzieci, rodzice, przyjaciele, centra kultury. Jedynym warunkiem jest wystąpienie w bajkowym przebraniu. Za najlepsze przebranie uczestnicy otrzymują pamiątkowe podkowy i atrakcyjne nagrody.

Dorośli dzieciom to część Festiwalu przygotowywana przez dorosłych dla dzieci. Co roku jest to głośne czytanie literatury przez znanych i lubianych oraz profesjonalny teatr, który przenosi najmłodszych w świat wyobraźni.

Międzynarodowy Festiwal Kultury Dziecięcej jest jedną z największych imprez dla dzieci w Polsce, która na stałe wpisała się w kalendarz województwa świętokrzyskiego i całego kraju. To święto dzieci i kultury dziecięcej przedstawiającej różne formy wyrazu artystycznego. W dowód uznania, w 2005 r. Festiwal otrzymał certyfikat Polskiej Organizacji Turystycznej, jako Najlepszy Produkt Turystyczny.

Gruszki na wierzbie, teatr w szafie, takie rzeczy tylko w Pacanowie

Europejskie Centrum Bajki otacza ogród podzielony na kilka części. W każdej z nich znajdują się rośliny mające wspólną cechę. W ogrodzie traw zgromadzono jedenaście gatunków traw wieloletnich, różniących się siłą wzrostu, pokrojem, barwą i terminem kwitnienia. W ogrodzie zapachu rosną rośliny o ciekawej woni np. budleja, a w zakątku smaku porzeczki, maliny, pigwowiec. W ogrodzie dotyku dzieci i dorośli poznają różne faktury liści, np. miękkie liście czyśćca, czy szorstkie mikołajka. Na odwiedzających czeka także grusza wierzbolistna, na której można zobaczyć słynne „gruszki na wierzbie". Ścieżki ogrodu doprowadzą chcących odpocząć do altan, koła młyńskiego, amfiteatru i mini plaży przy stawie, gdzie mieszka złota rybka. Ogród można zwiedzić samodzielnie, wykorzystując przygotowaną do tego mapę questingową.

Największą atrakcją dla zwiedzających Europejskie Centrum Bajki jest multimedialna i interaktywna Wystawa Bajkowy Świat zaprojektowana przez zespół Krzysztofa Langa. Zwiedzający znajdują się w krainie baśni, gdzie ich przewodnikiem jest animator w przebraniu jednej z postaci bajek polskich bądź europejskich. Ptasi taras, zaczarowany pociąg i dworzec Koziołka Matołka, czarodziejski ogród pełen kwiatów, opowiadających baśnie, pałacowy korytarz wieża szachowa i skały strachu, gdzie drzemie smok, a także ściana bajki polskiej w formie łowickiej ludowej wycinanki, gdzie dzieci poznają historię tego gatunku w Polsce, to tylko, niektóre z przystanków w czasie bajecznej podróży przez geograficzne krainy kulturowo-baśniowej mapy Europy.

Zadaniem ekspozycji jest zwrócenie uwagi na wartości moralne zawarte w bajkach europejskich. Podróżujący po bajkowym świecie zdobywają nowe informacje, uczą się dialogu i wymiany doświadczeń kulturowych oraz czerpią z mądrości innych krajów zaklętych w baśniach. Prawie półtora godzinne przejście przez wystawę jest okazją do pracy nad sobą i współpracy z innymi. Celem bajkowej podróży jest w sposób aktywny zagłębianie się w historię i kulturę Europy. Dzięki technikom multimedialnym, granice między rzeczywistością a iluzją zostały zatarte, przez co każdy odwiedzający czuje się, jakby naprawdę przeniósł się do bajkowej krainy.

Codziennie wystawę odwiedza czterystu gości (wycieczki szkolne, turyści indywidualni). W 2015 r. dofinansowany został ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego projekt: „System audioguide i tourguide w edukacji kulturalnej dla odbiorców zagranicznych i niepełnosprawnych". Poprzez zakup sprzętu i tłumaczeń symultanicznych w sali konferencyjnej oraz tłumaczeń w systemie audioguide i tourguide na Wystawie Bajkowy Świat zwiększono dostępność oferty dla turysty zagranicznego i niepełnosprawnego. Obecnie możliwe jest oprowadzanie w języku angielskim oraz niemieckim. W najbliższych latach Europejskie Centrum Bajki planuje rozszerzenie bazy produkcji audioguide o kolejne języki.

W 2015 r. została uruchomiona dodatkowa atrakcja – „Mały Teatr", kultywująca tradycję teatru lalkowego, którego historia sięga starożytności. Jego popularność wynika z różnorodności lalkowych form. Kukły, maski, marionetki i lalki stolikowe przenoszą turystów Europejskiego Centrum Bajki w świat bajek. W „Małym Teatrze" zobaczyć można chudego, jak nitka makaronu „Krawca Niteczkę", „Dziadka do orzechów", który pokonał Króla Myszy oraz

„Małą syrenkę” – opowieść o dobru, miłości i trudnym porządku świata. Teatralnych realizacji przedstawień podjęli się: reżyser i dyrektor kieleckiego teatru Kubuś – Robert Drobniuch, adaptację opracowała Anna Andraka, muzykę – Krzysztof Dzierma, a scenografię Paweł Hubička. Po zakończonym przedstawieniu, aktorzy prezentują widzom lalki, którymi odegrane zostało przedstawienie. Dorośli i dzieci mogą sprawdzić się w roli aktora-lalkarza. W ten sposób ECB chce rozbudzać nowe pasje i zarażać sympatią do różnorodnych form teatralnych.

Obok wystawy Bajkowy Świat i przedstawień w Małym Teatrze o wyjątkowości instytucji stanowią warsztaty prowadzone przez profesjonalnych animatorów. W ofercie ECB znajduje się dwadzieścia różnych warsztatów, m.in. warsztaty teatralno-dramowe, animacyjne, chemiczne, naukowe, Kamishibai, sztuki ludowej i pamiątkarskiej. Podczas godzinnych zajęć ich najmłodsi uczestnicy rozwijają kreatywność i umiejętności twórcze, pamięć, koordynację wzrokowo-ruchową, usprawniają narządy artykulacyjne, a także w sposób przystępny zdobywają wiedzę z zakresu literatury i otaczającego ich świata. Warsztaty są swoistym uzupełnieniem programu edukacji. Powadzone w sposób pozaformalny rozwijają zainteresowania i zachęcają do samodzielnej nauki.

Istotną część działalności Europejskiego Centrum Bajki stanowi Kino Szkatułka, od 2015 r. zmodernizowane kino 3D, które pełni nie tylko funkcję rozrywkową, ale przede wszystkim edukuje, promuje i popularyzuje kulturę filmową. W kinie można zobaczyć najlepsze polskie animacje, takie jak np. Piotruś i Wilk oraz najnowsze premiery filmowe. Kino Szkatułka co roku uczestniczy w Ogólnopolskim Festiwalu Polskiej Animacji O’Pla!, gdzie prezentowane są seanse dla publiczności przedstawiające najnowszą polską animację autorską. Od 2006 r., jesienią Centrum Bajki gości „Festiwal Filmów Młodego Widza Wędrujące Ale Kino!”. Podczas Festiwalu młodzi widzowie mają możliwość zobaczenia filmów o walorach edukacyjnych, merytorycznych i artystycznych, które nie podlegają rynkowym schematom. Oprócz tego widzowie biorą udział w warsztatach, wykorzystujących techniki animacji poklatkowej. Rezultatem warsztatów są samodzielnie wykonane filmy animowane. W 2013 r. jeden z filmów „Bajkomat” wykonany przez uczniów z gimnazjum w Pacanowie zdobył I nagrodę w Ogólnopolskim Przeglądzie Filmów Animowanych Tworzonych Dzieci OKO KALEJDOSKOPU.

Oferta Kina Szkatułka nieodłącznie towarzyszy wszystkim wydarzeniom organizowanym w Centrum Bajki.

Dzieje się

Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka, jako nowoczesna instytucja kultury, corocznie oprócz Międzynarodowego Festiwalu Kultury Dziecięcej jest organizatorem kilkudziesięciu wydarzeń i konkursów, które sprzyjają propagowaniu kultury, rozwijaniu talentów twórczych oraz integracji społecznej. Do najważniejszych wydarzeń należą:
- „Dziecięce Spotkania z Komiksem” – ze względu na fakt, że książeczki z przygodami Koziołka

Matołka nawiązują do pierwszych polskich komiksów, odwiedzający ECB spotykają się z najbardziej znanymi autorami komiksów oraz biorą udział w warsztatach tworzenia komiksów.

W 2015 podczas Spotkań z Komiksem obchodzono pięć lat istnienia Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie. Z tej okazji oprócz koncertu, spektaklu i tortu odbyła się premiera teledysku Kabaretu Skeczów Męczących „Dzieckiem być". Tego dnia również Centrum Bajki, jako instytucja przyjazna dzieciom i rodzicom, podpisało umowę o przystąpieniu do ogólnopolskiego programu „Karta Dużej Rodziny". Rodziny wychowujące przynajmniej troje dzieci otrzymują 20-procentowy rabat na wszystkie atrakcje oraz ofertę księgarni i sklepiku.

Spotkania Rodzinne „Rodzina to siła" za cel obrały promocję wspólnego spędzania czasu w gronie rodzinnym, rozwój twórczości oraz popularyzację literatury i czytelnictwa. Tego dnia obok animacji, warsztatów, gier i zabaw dla całych rodzin do Pacanowa na spotkanie przyjeżdża znany twórca książek dla dzieci, który zachęca do czytania i pisania.

„Zjazd postaci Bajkowych" to również wydarzenie skierowane do całych rodzin. Z tej okazji odwiedzają Pacanów: Królewna Śnieżka, Calineczka, Czerwony Kapturek, Kot w butach, Calineczka i wiele innych postaci z bajek i baśni. Wydarzenie kończy się wspólnym bajkowym balem.

„Książka od Mikołaja" to spotkanie dla dzieci z Mikołajem i śnieżynkami, którzy tego dnia wspólnie bawią i promują literaturę. Każdego roku w Mikołajki organizowane są spotkania autorskie. ECB odwiedzili już, m.in. Marcin Pałasz, Agnieszka Frączek, Lidia Miś-Nowak, Renata Piątkowska, Joanna Papuzińska oraz Rafał Witek.

Oprócz wydarzeń będących swoistą wizytówką, Europejskie Centrum Bajki proponuje wspólne spędzenie czasu podczas Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, Dnia Teatru, Nocy Muzeów, Majówki, Dnia Mamy i Taty, Listopadów oraz Koncertu Bożonarodzeniowego. Poprzez wielość atrakcji (koncertów, spektakli, wystaw, spotkań z pisarzami) mieszkańcy Pacanowa i okolicznych miejscowości, mimo odległości dzielących ich od dużych miast, mają możliwość poznania nowych form artystycznych i uczestniczenia w życiu kulturalnym.

Obok wydarzeń instytucja jest znana z organizowanych konkursów. Sztandarowym z nich jest przeprowadzany od 2009 r. Ogólnopolski Konkurs Fotograficzny „Wszystkie Dzieci Świata", którego tematem jest przedstawienie życia dziecka we współczesnym świecie, a celem upowszechnienie i popularyzacja fotografii jako dziedziny sztuki. Oprócz przyznania trzech nagród finansowych, jury wybiera prace, które są zaprezentowane na wystawie pokonkursowej w Europejskim Centrum Bajki, a następnie na wystawach w innych miastach

W ECB nie brakuje również konkursów plastyczno-literackich skierowanych dla dzieci: „Moja rodzina podczas wspólnej zabawy", „Moja ulubiona postać bajkowa", „Kartka świąteczna". W 2016 r. zostanie wznowiony Ogólnopolski Konkurs „Podróże Koziołka Matołka", którego tematem jest przedstawienie podróży Koziołka Matołka po jednym z krajów europejskich w

formie komiksu. Zwycięzca konkursu otrzyma wyjątkową statuetkę „Koziołka Matołka – Podróżnika z Pacanowa". Każdego roku do Europejskiego Centrum Bajki wpływa kilka tysięcy prac konkursowych.

Quo vadis

Europejskie Centrum Bajki obserwuje i reaguje na zmiany społeczne i kulturowe. Pewna w kulturze jest tylko zmiana. Zespół Centrum Bajki chce rozwijać innowacyjny ośrodek kultury dziecięcej i młodzieżowej, edukacji kreatywnej i inicjatyw twórczych o randze regionalnej, krajowej i międzynarodowej. Powyższy cel realizuje poprzez ciągłą pracę nad zróżnicowaną nowatorską ofertą programową w obszarach: kultury dziecięcej i młodzieżowej, kultury czasu wolnego i turystyki kulturowej.

Dyrektor Centrum Bajki Karolina Kępczyk, dążąc do stworzenia ośrodka innowacji edukacyjnych, w 2011 r. podpisała z Uniwersytetem im. Jana Kochanowskiego w Kielcach porozumienie o powołanie Instytutu Bajki. Jest to platforma, która ma za zadanie wspierać naukowców, studentów, pedagogów, twórców i osoby zainteresowane badaniem bajek i baśni oraz ich ról społecznych i edukacyjnych. Instytut Bajki umożliwia wymianę doświadczeń i dobrych praktyk w tej dziedzinie. W przyszłości działalność Instytutu ma przyczynić się do powstania bazy danych, służących zarówno profesjonalistom jak i pasjonatom. Instytut Bajki chce nie tylko łączyć środowiska zajmujące i interesujące się tematyką bajki, ale również inicjować własne projekty badawcze, czego przykładem jest projekt „Koziołek Matołek zmienia: systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze". W przyszłości Instytut Bajki ma być także miejscem spotkań branżowych przedstawicieli świata edukacji i kultury, np. nauczycieli realizujących autorskie programy edukacyjne, centrów wolontariatu, szkolących kadry do pracy w środowisku NGO, kierujących gminnymi instytucjami kultury czy poszukujących partnerów do prowadzenia programów pilotażowych. Instytut współpracuje z Uniwersytetem Jana Kochanowskiego w Kielcach, Szkołą Główną Handlową w Warszawie oraz Miejską Biblioteką Publiczną w Oświęcimiu.

Europejskie Centrum Bajki ma w planach wzbogacenie części ekspozycyjnej – „Krainy Soria Moria" poprzez adaptację niewykorzystanej dotąd przestrzeni wystawienniczej, gdzie w nowatorskiej formie będą promowane literatura i dziedzictwo narodowe, które nawiązują do baśni, legend i podań krajów północy, tj. Norwegii, Szwecji, Finlandii, Estonii, Danii i Islandii. Celem wystawy będzie zwiększenie potencjału edukacyjnego poprzez stworzenie ekspozycji narracyjnej wykorzystującej fiński system edukacji i nawiązującej do skandynawskich tradycji bojarskich „Kraina Soria Moria" stanie się dodatkową atrakcją, obok „Wystawy Bajkowy Świat" i „Małego Teatru", dla turysty, który odwiedzi Pacanów.

Rozszerzeniem działalności Europejskiego Centrum Bajki będzie budowa parku edukacyjnego Akademia Bajki. W grudniu 2015 r. ogłoszono wyniki konkursu na opracowanie scenariusza

kreatywnego programu edukacyjno-kulturalnego oraz koncepcji architektoniczno-urbanistycznej. Na działce o powierzchni ponad dwóch hektarów powstaną m.in. amfiteatr, park linowy, plac zabaw, grota solna, mini zoo, liczne stanowiska multimedialne, a także cztery ogrody edukacyjne: Ogród komiksu, Ogród baśni i bajek, Ogród legend i Ogród opowieści. Akademia Bajki ma za zadanie przede wszystkim promować literaturę. Miejsce będzie wykorzystywać do tego technologie dostosowane do percepcji osób z niepełnosprawnością intelektualną i fizyczną. Placówkę będzie mogło zwiedzić dziennie ok. 2000 turystów. Obecnie Europejskie Centrum Bajki jest w stanie przyjąć 650 osób dziennie. Prace nad parkiem mają ruszyć w 2018 r. a zakończyć się w 2020. Wartość inwestycji wynosi około 20 mln złotych.

Akademia Bajki to drugi etap rozwoju Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie, ale i szansa dla rozwoju Pacanowa i jego mieszkańców.

Europejskie Centrum Bajki to niepowtarzalne miejsce, które inspiruje do sięgania po literaturę, rozwijania pasji i odkrywania nowych zainteresowań. Pracując nad swoją ofertą zwraca uwagę, aby nie zabrakło w niej miejsca na pielęgnowanie pozytywnych wartości zarówno wśród dzieci, ale także dorosłych. Centrum Bajki, skupiając swoją uwagę na dzieciach przez przygotowywanie dla nich odpowiednich programów, zwraca tym samym uwagę dorosłych na ich odpowiedzialność za rozwój podopiecznych.

Niewątpliwym sukcesem instytucji jest zaangażowanie lokalnego środowiska, które choć jeszcze nieśmiało coraz chętniej bierze udział w podejmowanych inicjatywach.

Zapraszamy do Pacanowa, gdzie bajka mieszka w naszej głowie i spełniają się marzenia!

1. Pierwszy obszar badawczy - Koziołek Matołek stymuluje kreatywność

1.1. Wprowadzenie

Niezwykle ważnym zagadnieniem, podejmowanym także w ramach projektów wspieranych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jest rozpoznanie uwarunkowań, służących procesowi budowania postaw kooperacji, kreatywności i komunikacji w środowisku kultury i edukacji. Prowadzone od kilku lat badania w tym zakresie, w których autorka niniejszego opracowania także brała udział, pozwoliły zidentyfikować czynniki, sprzyjające twórczemu rozwojowi oraz dialogowi młodego pokolenia z kulturą (Wojtczuk-Turek et al. 2012). Analiza polskiego systemu oświaty, kształtowania kompetencji, umiejętności i postaw prorozwojowych u dzieci i młodzieży, spowodowała, że zwrócono szczególną uwagę, między innymi także w zapisach Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (2012), na rolę wielokierunkowego rozwijania trzech ważnych postaw, sprzyjających rozwojowi młodego pokolenia, jakimi są: kooperatywność, komunikatywność i kreatywność.

Twórczy rozwój młodego pokolenia nie jest możliwy bez kształtowania postawy gotowości do komunikowania się z innymi i tworzenia więzi społecznych (komunikatywność) oraz współdziałania (kooperatywność). Co ważne, gotowość do współdziałania rodzi się z otwartości na współpracę i gotowości do dzielenia się (np. wiedzą, pracą itp.). Wynika więc nie tylko z motywacji osiągnięcia własnych celów, ale także chęci współdziałania dla dobra społecznego i postępu cywilizacyjnego (Sztompka 2007). Współdziałanie i gotowość do kooperacji są bowiem podstawą do budowania atmosfery wzajemnego szacunku, poszanowania dla działań innych osób oraz wzajemnego zaufania w zespole i szeroko rozumianej grupie społecznej. Umiejętność kooperacji stanowi niezbędną podbudowę kompetencyjną dla funkcjonowania dziecka w późniejszym dorosłym życiu, zarówno w pełnieniu ról w rodzinie, jak i w środowisku zawodowym (Harwas-Napierała i Trempała 2011; Lipka 2004; Sankowska 2011). Wychowanie w klimacie kooperacji i współdziałania w zespole (np. w sytuacji wspólnego zdobywania wiedzy, czy tworzenia wspólnego dzieła) tworzy więc podstawy budowania zaufania społecznego i chęci angażowania się we wspólne działania. Jest niezbędnym społecznym treningiem gotowości do akceptacji, postawy otwartości na odmienne poglądy oraz różne cele i pragnienia innych osób i grup. Kooperatywność jest podstawą tworzenia społeczeństwa obywatelskiego, umożliwia bowiem podejmowanie inicjatyw obywatelskich przez osoby dorosłe, które w dzieciństwie i wczesnej młodości miały szanse doświadczyć twórczego współdziałania w zespole (np. w trakcie realizacji projektów plastycznych, literackich, teatralnych itp.).

Twórcza postawa i otwartość na nowe doświadczenia kształtują z kolei kreatywność. Ta zaś jest uznawana za konieczny warunek rodzenia się nowatorskich pomysłów, które po wdrożeniu zaczynają być innowacjami. Postawa twórcza i otwartość na nowe doświadczenia

oraz dobra komunikacja, atmosfera wzajemnego zaufania i szacunku dla różnorodności stanowią więc niezbędne warunki do rozwoju innowacyjnych przedsiębiorstw i organizacji wiedzy (Antoszkiewicz 2015; Kasprzak 2013a; Mazurek-Kucharska 2015).

Kreatywność jest pojęciem w różny sposób definiowanym. Jedną z definicji proponuje Szmidt, zdaniem którego kreatywność: „stanowi zespół dyspozycji poznawczych, emocjonalno-motywacyjnych i behawioralnych, który umożliwia jednostce reorganizowanie dotychczasowych doświadczeń, odkrywanie i konstruowanie czegoś (rzeczy, idei, sposobu działania, sposobu postrzegania świata) dla niej nowych i wartościowych rzeczy, idei, sposobów działania i postrzegania świata) dla niej nowego i wartościowego) (Szmidt 2003, s. 83).

Natomiast Karwowski definiuje kreatywność jako: „osobowościowy potencjał większości ludzi do osiągania znaczących – przynajmniej w skali psychologicznej – wyników w zakresie twórczości. Potencjał ten związany jest głównie z cechami charakterologicznymi – otwartością, wrażliwością na problemy oraz motywacją do działania, stąd zasadne jest wiązanie kreatywności zarówno z postawą twórczą, jak i ze zdolnościami twórczymi. Kreatywność może być traktowana jako wyjściowy, elementarny poziom twórczości – charakterystyczny dla większości zdrowych osób, warunek konieczny, ale niewystarczający, każdej aktywności o charakterze twórczym" (Karwowski 2009 s.27).

W trakcie procesu dojrzewania człowieka, komunikowania się społecznego i zdobywania różnorodnych doświadczeń poprzez aktywne działania, tworzy się pomost, prowadzący od spontanicznej, twórczej aktywności dziecka do działań innowacyjnych i rozwoju przedsiębiorczości (Baum et al., 2006). Kreatywność bywa więc traktowana jako jeden z filarów postawy przedsiębiorczej, czyli potencjału umiejętności jednostki do wytwarzania rzeczy twórczych lub twórczego myślenia i działania. Innowacyjność, wynikająca z tej postawy, bywa zaś traktowana jako proces, prowadzący do powstania innowacji (wytworu, np. produktu). Taki sposób ujmowania kreatywności zbliża to pojęcie do pojawiających się w literaturze bardziej ogólnych określeń – postawy twórczej (Nęcka 2011).

Człowiek twórczy, który podejmuje kreatywne działania, charakteryzuje się więc m.in. takimi cechami psychologicznymi, jak choćby: otwartość i ciekawość poznawcza, tolerancja na wieloznaczność, sterowanie sobą poprzez wzbudzanie wewnętrznej motywacji do działania, gotowość do podejmowania długofalowych aktywności i umiejętność oczekiwania na odroczoną nagrodę, która może być odległa w czasie (np. ukończenie rozpoczętego dawno temu dzieła).

Wielokierunkowe działania, jakie od wielu lat są podejmowane w Polsce, mają na celu dalsze promowanie rozwoju, ściśle powiązanego z działaniami kulturalnymi i nieformalną edukacją dzieci i młodzieży. Kierunek takich działań jest możliwy dzięki wypracowaniu nowoczesnego,

stale doskonalonego, modelu współpracy w dziedzinach kultury i edukacji. W działania z zakresu edukacji dzieci i młodzieży oraz podtrzymywania aktywności twórczej osób dorosłych coraz aktywniej włączają się instytucje kultury, samorządy publiczne, organizacje pozarządowe, artyści, mieszkańcy konkretnych regionów, często przy wsparciu działań i programów ministerialnych (Adamiak et al. 2013; Celuch 2013).

Przykładem tego typu inicjatyw, realizowanych z dużym zaangażowaniem i wymiernymi efektami są działania, realizowane przez Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka z siedzibą w Pacanowie.

1.2. Metodyka badań

1.2.1. Metody badań

W ramach realizowanego tematu: „Koziołek Matołek stymuluje kreatywność" przeprowadzono dwa rodzaje badań:

1.1. Badania ilościowe

1.2. Badania jakościowe.

Badania ilościowe zostały przeprowadzone z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza ankiety CREA, który zawiera 30. twierdzeń, ukierunkowanych na poznanie opinii na temat świata bajek, ich znaczenia w poznawaniu świata przez dziecko, a także postaci Koziołka Matołka jako jednego z bohaterów bajek, silnie związanego z Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie.

W pierwotnej wersji kwestionariusz ankiety zawierał cztery kategorie odpowiedzi dla każdego z trzydziestu twierdzeń. Były to następujące skale: zdecydowanie nie zgadzam się (1), nie zgadzam się (2), zgadzam się (3), zdecydowanie zgadzam się (4). Tak wiec, każdy z uczniów mógł obok twierdzenia zaznaczyć znakiem X odpowiedź w rubryce 1, 2, 3 lub 4. W wyniku analizy wyników badań i notatek sporządzanych w trakcie realizacji badań pilotażowych, przeprowadzonych w grupie czterdziestu uczniów pod koniec 2014 roku, okazało się, że ten poziom kodowania odpowiedzi jest jednak za trudny, zwłaszcza dla uczniów klasy drugiej i trzeciej. Zrezygnowano więc z tego rodzaju skal i zdecydowano się na kodowanie odpowiedzi na prostej skali nominalnej, czyli zaznaczaniu znakiem X odpowiedzi, jeśli badany zgadzał się z podanym twierdzeniem. Przejście na poziom kodowania na skali nominalnej nie pozwala, co prawda, na stosowanie miar statystycznych dla skal liczbowych, ale ze względu na wiek respondentów zrezygnowano ze zbyt skomplikowanego dla tej grupy respondentów, kodowania.

Badania jakościowe zostały zrealizowane przy zastosowaniu metody indywidualnego wywiadu pogłębionego (ang. *Individual in-Depth Interview* – IDI), przygotowanego według jednolitego scenariusza rozmowy.

1.2.2. Organizacja i przebieg badań

Badania ilościowe wśród uczniów oraz jakościowe wśród osób dorosłych przeprowadzono we wrześniu 2015 roku w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie.

Badania ilościowe z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety CREA (wersja drukowana, do zaznaczania odpowiedzi długopisem, tzw. PAPI – ang. *Paper and Pencil Interview*) przeprowadzono w grupie 124. uczniów szkół podstawowych z klas II-VI, odwiedzających Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie (patrz: Charakterystyka badanej grupy). Badania miały charakter anonimowy, jedyną identyfikacją była miejscowość, w której położona jest szkoła, z jakiej pochodzili uczniowie.

Badania jakościowe - wywiady indywidualne przeprowadzono z 18. dorosłymi osobami, odwiedzającymi Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie. Osobami tymi byli pracownicy: Kuratorium Oświaty w Kielcach, Centrum Kultury i Sztuki w Połańcu, szkół (nauczyciele, pedagog szkolny, logopeda szkolny), Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, Ośrodka Rehabilitacji Dziecięcej, a także opiekunowie i rodzice dzieci, animatorzy kultury. W badaniach nie posługiwano się nazwiskami i imionami osób badanych, jedyny czynnik identyfikacji stanowiła informacja o zawodzie i ogólne informacje o instytucji, w której pracuje ta osoba.

1.2.3. Charakterystyka badanej grupy uczniów

Badanie kwestionariuszem ankiety CREA przeprowadzono w grupie 124 uczniów klas II-VI szkół podstawowych, znajdujących się na terenie siedmiu miejscowości, takich, jak: Dębica, Grzęska, Kozy, Pacanów, Piotrków Trybunalski, Radom. Stopnica. Zarówno opiekunowie dzieci, jak i uczniowie, wyrazili zgodę na udział w badaniu.

W Tabeli 1. przedstawiono charakterystykę badanej grupy ze względu na strukturę płci respondenta i miejsce położenia szkoły, której uczniami są badani. Najwięcej uczniów pochodziło ze szkół w miejscowościach Pacanów i Kozy, co odpowiada ogólnej statystyce częstości odwiedzin w Europejskim Centrum Bajki. Uczniowie okolicznych szkół są najczęstszymi gośćmi ECB.

Tabela 1. Charakterystyka badanej grupy uczniów ze względu na strukturę płci uczniów

Udział poszczególnych szkół w badaniu				
Miejscowość	Liczba chłopców	Liczba dziewczynek	Łączna liczba uczniów	Przybliżony procent wszystkich (udział poszczególnych miejscowości)
Dębica	2	3	5	4%
Grzęska	8	2	10	8%
Kozy	6	12	18	15%
Pacanów	27	27	54	44%
Piotrków Trybunalski	6	5	11	9%
Radom	5	5	10	8%

Stopnica	4	12	16	13%
ŁĄCZNIE	58	66	124	100%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

W Tabeli 2. przedstawiono charakterystykę badanych ze względu na podział według kryterium płci i miejsce przybycia do ECB. W badaniu wzięło łącznie udział 66 dziewczynek, co stanowi nieco ponad 53% grupy oraz 58 chłopców, co stanowi około 47% badanych.

Tabela 2. Charakterystyka badanej grupy uczniów ze względu na strukturę płci respondentów, pochodzących z poszczególnych miejscowości

	Udział według płci w danej miejscowości	
Miejscowość	Chłopcy	Dziewczynki
Dębica	40,00%	60,00%
Grzęska	80,00%	20,00%
Kozy	33,33%	66,67%
Pacanów	50,00%	50,00%
Piotrków Trybunalski	54,55%	45,45%
Radom	50,00%	50,00%
Stopnica	25,00%	75,00%
Łącznie	46,77%	53,23%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Na Wykresie 1.2. przedstawiono graficzną reprezentację rozkładu danych według kategorii procentowego udziału uczniów z klas II, III, IV, V i VI. Najwięcej uczniów (prawie 38%) stanowili uczniowie klasy piątej, prawie 26% uczniowie klasy II, 14,5% klasy szóstej, około 12% klasy czwartej i około 9% klasy trzeciej.

Wykres 1. Charakterystyka badanej grupy uczniów ze względu na poziom klasy (klasy: II, III, IV, V i VI szkoły podstawowej)

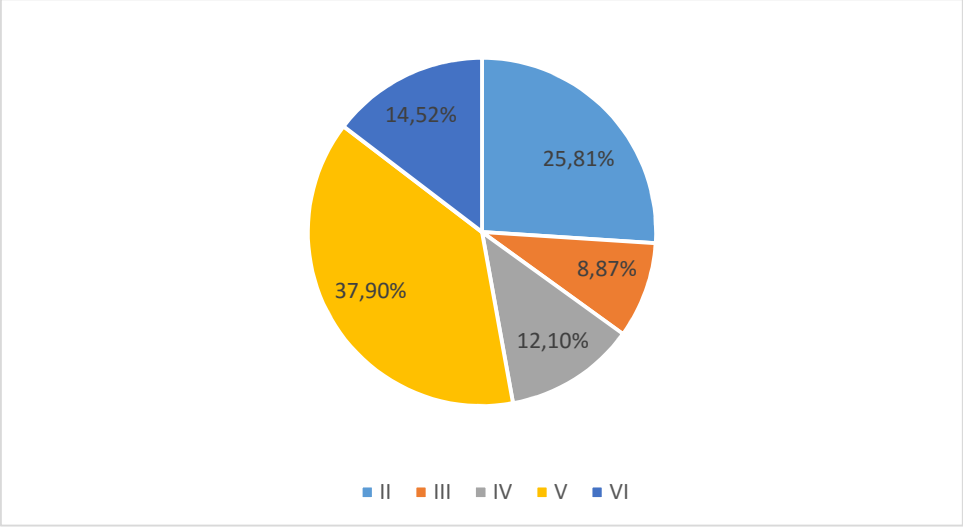

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

1.3. Analiza i interpretacja wyników badań empirycznych

Badania ilościowe zostały przeprowadzone z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza ankiety CREA, który zawiera 30. twierdzeń, ukierunkowanych na poznanie opinii na temat świata bajek, ich znaczenia w poznawaniu świata przez dziecko, a także postaci Koziołka Matołka jako jednego z bohaterów bajek, silnie związanego z Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie.

Badani uczniowie (n=124) udzielali odpowiedzi zaznaczając na prostej skali znak X, jeśli zgadzali się z danym twierdzeniem kwestionariusza.

W Tabeli 3. zaprezentowano frekwencje wyborów dokonanych przez uczniów dla poszczególnych twierdzeń kwestionariusza ankiety CREA.

Tabela 3. Procent odpowiedzi pozytywnych (TAK) w Kwestionariuszu ankiety CREA; liczba badanych uczniów n=124

Twierdzenie	Wybrana odpowiedź TAK (liczebność wyborów)	Wybrana odpowiedź TAK (przybliżony procent wyborów)
To jest moja pierwsza wizyta w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie	62	50%
To jest moja kolejna wizyta w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie, już tu kiedyś byłam/byłem	62	50%
Przed wizytą w Pacanowie nie znałam/nie znałem postaci Koziołka Matołka	16	13%
Zanim tu przyjechałam/przyjechałem, już znałam/znałem postać Koziołka Matołka	108	87%
Koziołek Matołek jest pomysłowy i sympatyczny, ma wiele pomysłów	111	89%
Lubię pomysły Koziołka Matołka	105	84%
Pomysły Koziołka Matołka nie podobają mi się	11	9%
Chciałabym/ chciałbym mieć takiego przyjaciela jak Koziołek Matołek	89	71%
Gdyby Koziołek Matołek był w naszej klasie, to mielibyśmy ciekawe pomysły na naukę i zabawę	98	78%
Koziołek Matołek jest odważny i pomaga innym	98	77%
Koziołek Matołek powinien uczyć w naszej szkole różnych przedmiotów	66	52%
Gdyby Koziołek Matołek był moim przyjacielem, to miałabym/miałbym więcej koleżanek i kolegów	59	48%
Kiedy spotkałam/spotkałem Koziołka Matołka w Pacanowie, wpadły mi do głowy różne ciekawe pomysły	74	59%
Chciałabym sama/ chciałbym sam napisać kilka nowych przygód Koziołka Matołka	76	60%
Chciałabym/chciałbym napisać wierszyk o Koziołku Matołku	65	52%
Chciałabym/chciałbym napisać piosenkę o Koziołku Matołku	53	42%
Chciałabym/chciałbym narysować jakąś nową przygodę Koziołka Matołka	84	67%
Gdyby Koziołek Matołek uczył w naszej szkole, to mielibyśmy wszyscy więcej ciekawych zajęć i pomysłów	95	76%
Chciałabym/chciałbym, aby Koziołek Matołek pomagał mi w odrabianiu lekcji	70	56%
Chciałabym/chciałbym pojechać z Koziołkiem Matołkiem na wakacje	85	68%

Spotkanie z Koziołkiem Matołkiem było dla mnie dużym przeżyciem	81	65%
Chciałabym/chciałbym, aby wszyscy moi znajomi przyjechali do Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie	104	83%
Po spotkaniu Koziołka Matołka chcę przeczytać wszystkie jego przygody	69	54%
Koziołek Matołek uczy dzieci planowania przygód	80	64%
Koziołek Matołek zachęca dzieci do poznawania świata	105	84%
Świat z bajek istnieje naprawdę	42	33%
Bajki uczą nas mądrości	82	66%
Bajki mogą czytać także dorośli, aby nauczyć się czegoś nowego o świecie	107	85%
Chciałabym/chciałbym kiedyś pracować razem z Koziołkiem Matołkiem	75	60%
Chcę jeszcze raz odwiedzić Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie	111	89%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

W Tabeli 4. dokonano tego zestawienia z uwzględnieniem kryterium płci osób badanych.

Tabela 4. Procent odpowiedzi pozytywnych (TAK) w Kwestionariuszu ankiety CREA ze względu na płeć respondenta; liczba badanych uczniów n=124, w tym 58. chłopców i 66 dziewczynek

Twierdzenie	Wybrana odpowiedź TAK w grupie DZIEWCZYNEK (przybliżony procent wyborów spośród wszystkich dziewczynek)	Wybrana odpowiedź TAK w grupie CHŁOPCÓW (przybliżony procent wyborów spośród wszystkich chłopców)
To jest moja pierwsza wizyta w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie	44	50
To jest moja kolejna wizyta w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie, już tu kiedyś byłam/byłem	45	52
Przed wizytą w Pacanowie nie znałam/nie znałem postaci Koziołka Matołka	6	18
Zanim tu przyjechałam/przyjechałem, już znałam/znałem postać Koziołka Matołka	79	83
Koziołek Matołek jest pomysłowy i sympatyczny, ma wiele pomysłów	74	94
Lubię pomysły Koziołka Matołka	74	85
Pomysły Koziołka Matołka nie podobają mi się	6	11
Chciałabym/ chciałbym mieć takiego przyjaciela jak Koziołek Matołek	62	73
Gdyby Koziołek Matołek był w naszej klasie, to mielibyśmy ciekawe pomysły na naukę i zabawę	65	83
Koziołek Matołek jest odważny i pomaga innym	67	80
Koziołek Matołek powinien uczyć w naszej szkole różnych przedmiotów	41	59
Gdyby Koziołek Matołek był moim przyjacielem, to miałabym/miałbym więcej koleżanek i kolegów	42	47
Kiedy spotkałam/spotkałem Koziołka Matołka w Pacanowie, wpadły mi do głowy różne ciekawe pomysły	55	58
Chciałabym sama/ chciałbym sam napisać kilka nowych przygód Koziołka Matołka	53	62
Chciałabym/chciałbym napisać wierszyk o Koziołku Matołku	45	53
Chciałabym/chciałbym napisać piosenkę o Koziołku Matołku	32	48
Chciałabym/chciałbym narysować jakąś nową przygodę Koziołka Matołka	59	68

Gdyby Koziołek Matołek uczył w naszej szkole, to mielibyśmy wszyscy więcej ciekawych zajęć i pomysłów	62	82
Chciałabym/chciałbym, aby Koziołek Matołek pomagał mi w odrabianiu lekcji	53	53
Chciałabym/chciałbym pojechać z Koziołkiem Matołkiem na wakacje	53	75
Spotkanie z Koziołkiem Matołkiem było dla mnie dużym przeżyciem	59	64
Chciałabym/chciałbym, aby wszyscy moi znajomi przyjechali do Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie	77	80
Po spotkaniu Koziołka Matołka chcę przeczytać wszystkie jego przygody	44	61
Koziołek Matołek uczy dzieci planowania przygód	58	64
Koziołek Matołek zachęca dzieci do poznawania świata	74	85
Świat z bajek istnieje naprawdę	14	50
Bajki uczą nas mądrości	56	68
Bajki mogą czytać także dorośli, aby nauczyć się czegoś nowego o świecie	74	88
Chciałabym/chciałbym kiedyś pracować razem z Koziołkiem Matołkiem	50	64
Chcę jeszcze raz odwiedzić Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie	74	94

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Jak wynika z przedstawionych w Tabeli 3. i Tabeli 4. wyników badań ankietowych, przeprowadzonych w grupie uczniów szkół podstawowych, dla połowy z badanych uczniów była to pierwsza wizyta w ECB, dla połowy zaś – kolejna. Zdecydowana większość badanych (87% ogółu uczniów) zna postać Koziołka Matołka, znają ją także uczniowie, którzy po raz pierwszy są w ECB (twierdzi tak nieco ponad 70% osób odwiedzających to miejsce po raz pierwszy). Jest to postać znana zarówno dziewczynkom, jak i chłopcom. Oznacza to, że ta postać bajkowa jest nadal popularna, już w kolejnym pokoleniu Polaków. Jest to więc sygnałem dla organizatorów i dyrekcji Centrum, że Koziołek Matołek jest silnie rozpoznawaną marką. Sprzyja to więc budowaniu komunikacji biznesowej i organizowaniu dalszych działań promocyjnych przez ECB z wykorzystaniem postaci Koziołka Matołka.

Aż 94% badanych chłopców i 74% dziewczynek zgadza się z opinią, że Koziołek Matołek jest „sympatyczny, pomysłowy, ma wiele pomysłów", a więc ma cechy postaci twórczej, kreatywnej. Zdecydowana większość, bo 84% badanych, w tym 74% dziewcząt i 85% chłopców, lubi pomysły Koziołka Matołka. Zaledwie sześciu dziewczynkom i jedenastu chłopcom nie podobają się pomysły Koziołka (być może nie podobają się nie, generalnie, wszystkie pomysły, ale jedynie wybrane jego zachowania). Ponadto 77% uczniów (80% chłopców i 67% dziewcząt) zgadza się z opinią, że Koziołek Matołek jest odważny i pomaga innym. Około połowy dzieci uważa, że gdyby był on ich przyjacielem, to zyskaliby oni więcej koleżanek i kolegów. Prawie 70% badanych chciałoby pojechać z Koziołkiem na wakacje; pragnie tego około 75% chłopców i 53% dziewczynek. Oznacza to, że postać ta zdobywa sympatię uczniów, a co za tym idzie - inicjatywy, przekazywane za pomocą wizerunku tej postaci, cieszą się i będą, prawdopodobnie, w przyszłości cieszyły się akceptacją i sympatią

uczniów. Można więc, za pośrednictwem tej marki, wpływać na wybory i zaangażowanie odbiorców różnych inicjatyw tej instytucji kultury.

Warto zauważyć, że postać Koziołka inspiruje nowe pomysły dzieci – twierdzi tak ponad 55% dziewcząt i około 58% chłopców. Około 85% uczniów i 74% uczennic uważa, że Koziołek zachęca dzieci do poznawania świata. Ponad 76% uczniów podziela pogląd, że gdyby Koziołek uczył się z nimi w szkole, to mieliby więcej ciekawych zajęć i pomysłów; tego zdania są zwłaszcza chłopcy, ponieważ ponad 80% z nich jest o tym przekonanych.

Około 60 % badanych dzieci chciałoby napisać kilka nowych przygód tego bohatera, do czego przyznają się zwłaszcza chłopcy (tak twierdzi ponad 62% z nich), prawie połowa z nich chciałaby także napisać o nim piosenkę (48% chłopców i 32% dziewcząt). Więcej niż połowa uczniów ma ochotę narysować jakąś nową przygodę tej postaci (przyznaje to 68% chłopców i 59% dziewczynek). Ponad połowa dzieci chce, po wizycie w ECB, przeczytać wszystkie przygody Koziołka Matołka, do czego przyznają się zwłaszcza chłopcy (ponad 60% tej grupy).

Można więc stwierdzić, że postać Koziołka Matołka jest przez dzieci spostrzegana bardzo pozytywnie, jest on przez uczniów lubiany, staje się dla nich postacią inspirującą, pobudzającą potrzeby twórcze i skłaniającą do podejmowania działań artystycznych.

Wizyta w Europejskim Centrum Bajki, jest w opinii badanych uczniów, bardzo ciekawa, a spotkanie z postacią z bajek stało się dużym przeżyciem dla ponad 60% uczniów. Aż 80% chłopców i 77% dziewczynek chciałoby, aby wszyscy ich znajomi odwiedzili ECB. Należy więc sądzić, że jest to dla dzieci szczególne miejsce, wyzwalające w nich wiele pozytywnych emocji i twórczej inspiracji. Dzieje się tak, prawdopodobnie, także dlatego, że oddziaływanie bajek w tym wieku rozwojowym jest szczególnie silne. Należy zauważyć, że połowa chłopców i około 14% dziewczynek przyznaje, że świat bajek istnieje naprawdę. Ich zdaniem, bajki uczą mądrości (twierdzi tak 68% chłopców i 56% dziewcząt), powinny je czytać nie tylko dzieci, ale także dorośli, o czym przekonanych jest ponad 85% uczniów.

Te wszystkie wypowiedzi uczniów świadczą o tym, że Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie jest dla tych odbiorców kultury miejscem szczególnym, gdzie odnajdują pozytywne emocje, inspirację i zachętę do działań twórczych, kreatywnych i poszerzających ich sposób postrzegania świata. A postać Koziołka Matołka jest, zwłaszcza dla chłopców, bliska, przyjazna i inspirująca do różnych form twórczości oraz czytania książek. Poszerza więc ich horyzonty poznania, sprzyja kreacji, rozwija wrażliwość i postawę twórczą. Świadczą o tym różnego rodzaju działania twórcze, realizowane przez dzieci, pod okiem animatorów, w Europejskim Centrum Bajki.

Interesujących danych dostarczają także opinie osób dorosłych (n=18), z którymi na terenie Europejskiego Centrum Bajki przeprowadzono wywiady.

Badania jakościowe zostały zrealizowane przy zastosowaniu metody indywidualnego wywiadu pogłębionego (ang. *Individual in-Depth Interview* – IDI), przygotowanego według jednolitego scenariusza rozmowy. W trakcie prowadzonych wywiadów osoby dorosłe były proszone o samodzielne zdefiniowanie pojęcia „kreatywność". Oto niektóre z ciekawszych definicji:

- „Kreatywność to sposób myślenia, zachowania bez sztywnych ram, korzystanie z własnej wiedzy, doświadczeń, przy jednoczesnym uczeniu się, poznawaniu, by w ostateczności tworzyć coś nowego, innowacyjnego. To poszukiwanie różnych sposobów, by osiągnąć cel" [kobieta, pracownik Centrum Kultury i Sztuki w Połańcu]
- *„Kreatywność to wykorzystywanie wyobraźni"* [kobieta, pracownik Kuratorium Oświaty w Kielcach]
- „Kreatywność to przedstawianie rzeczy oczywistych (…) w sposób inspirujący do dalszych poszukiwań, pobudzających wyobraźnię i pomysłowość" [kobieta, nauczyciel z Krakowa]
- „Kreatywność to pomysłowość, niestandardowe działanie" [mężczyzna, opiekun dziecka, Kraków]
- „Kreatywność to znajdowanie rozwiązań, które wcześniej nie istniały" [mężczyzna, opiekun dziecka, Pacanów]
- „Kreatywność to rozwój, pomysłowość, wyobraźnia i twórczość" [kobieta, nauczyciel, Kozy]
- „Kreatywność to umiejętność zrobienia czegoś z niczego, dostrzeganie w jednej rzeczy wielu możliwości" [kobieta, opiekun dziecka]
- „Kreatywność to zdolność do myślenia nieschematycznego" [animator kultury, ECB]
- „Kreatywność to ciekawe i twórcze pomysły, to umiejętność tworzenia oryginalnych rzeczy przy użyciu minimum materiałów" [kobieta, przewodnik, ECB]
- „Kreatywność to innowacyjny sposób myślenia, prowadzący do powstania nowych pomysłów, inicjatyw" [kobieta, nauczyciel, Busko Zdrój]
- „Kreatywność to umiejętność tworzenia czegoś nowego, oryginalnego (…) zdolność pociągająca za sobą powstanie (…) idei, koncepcji, skojarzeń" [kobieta, animator kultury, ECB]
- „Kreatywność jest czymś, z czym dziecko przychodzi na świat i jako dziecko korzysta z niej do momentu, kiedy dorośli zaczynają je uczyć" [kobieta, opiekun dziecka, Busko Zdrój]
- „Kreatywność to postawa twórcza (…) polega na tworzeniu nowych pomysłów, idei. To twórcze wykorzystanie swojej wyobraźni" [kobieta, pedagog i logopeda, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Kielcach].

Wszystkie osoby udzielające wywiadów stwierdziły, że Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie wpływa na rozwijanie kreatywności, wiedzy, kompetencji społecznychi

uzdolnień odwiedzających to Centrum klientów, zarówno dzieci i młodzieży, jak i osób dorosłych.

Ponadto, wszyscy badani podzielili pogląd, że ECB w Pacanowie ma wpływ na uatrakcyjnianie procesu nabywania wiedzy, umiejętności i wspieranie rozwoju psychicznego osób je odwiedzających.

Respondenci zapytani o to, które z inicjatyw ECB w Pacanowie są, ich zdaniem, szczególnie ważne dla procesu rozwijania kreatywności, wskazali następujące działania [sformułowania cytowane z wywiadów]:

- warsztaty dla dzieci
- konkursy, np. fotograficzny, plastyczne
- spotkania z autorami bajek, pisarzami i innymi twórcami
- cykliczne spotkania rodzin w ramach Projektu: „Rodzina to siła”
- wystawy, np. „Bajkowy świat”
- festiwal kultury dziecięcej
- warsztaty odbywające się w ferie i wakacje
- gry i zabawy dla najmłodszych dzieci
- głośne czytanie bajek
- sale tematyczne
- zabawy integracyjne
- aranżacja bajkowych wnętrz w ECB
- warsztaty rękodzielnicze, podczas których można samodzielnie stworzyć dzieło [*„małe dzieło sztuki”*]
- organizowane duże imprezy w ECB, np. Festiwal Kultury Dziecięcej, Zjazd Postaci Bajkowych
- zwiedzanie ECB z przewodnikiem
- ścieżki edukacyjne.

Badani, zapytani o to, czego mogą nauczyć się dzieci, odwiedzające ECB, podają najczęściej następujące informacje [sformułowania cytowane z wywiadów]:

- dzieci mogą poznać nieznane im bajki
- uzupełnić swoją wiedzę o świecie bajek i świecie realnym
- przenieść się do świata fantazji i wyobraźni
- mogą dostrzec w sobie różne talenty
- przeżyć radość
- nauczyć się współpracy z innymi dziećmi
- cieszyć się z tego, co stworzą

- świetnie się bawić
- poznać bohaterów bajek
- poznać twórców i artystów
- oswoić się ze sztuką
- odkryć swoją wyobraźnię
- zrelaksować się w inny sposób niż zwykle.

Kiedy zapytano respondentów o to, co daje wizyta w ECB osobom dorosłym, wskazano na wiele różnych możliwości [sformułowania cytowane z wywiadów]:

- powrót do dzieciństwa [„otwarcie drzwi do wspomnień", „odkrycie w sobie dziecka"]
- rozwijanie wyobraźni
- przełamywanie barier w tworzeniu [*„mogłam znowu rysować"*]
- poznanie nowych ludzi, artystów, pasjonatów, autorów
- przeżycie przygody [„czułam się jak postać z bajki", „to inny świat"]
- ciekawy kontakt z własnym dzieckiem
- odkrycie talentów własnego dziecka [„zobaczyłam talenty dziecka, z których nie zdawałam sobie sprawy", „tu rodzice mogą poznać talenty dziecka"]
- odwagę do spontanicznych zachowań [„miałam znowu ochotę bawić się jak w dzieciństwie, coś pięknego"]
- powrót do rysowania
- relaks
- radość
- zachwyt.

Dorośli, pytani o odczucia związane z wizytą w Europejskim Centrum Bajki podają, między innymi, następujące podsumowania [sformułowania cytowane z wywiadów]:

- to miejsce, gdzie dziecko uczy się przez zabawę
- to zaczarowany świat bajek i baśni
- miejsce pełne inspiracji
- miłe wspomnienia
- widok radości dzieci dodaje sił do pracy z nimi
- powstają tu nowe pomysły na nowe metody pracy nauczyciela z dziećmi
- bardzo miły i wykwalifikowany personel.

Jak wynika z danych pochodzących z wywiadów z osobami dorosłymi, Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie jest spostrzegane jako szczególne miejsce, sprzyjające rozwijaniu postawy twórczej i kreatywności, zarówno dzieci, jak i osób dorosłych.

Badani doceniają niezwykły, bajkowy klimat tego miejsca, odnajdują w nim wiele źródeł stymulacji rozwoju dzieci, uwrażliwiania ich na piękno, rozwijania potencjału i odkrywania w nich talentów. Ulegając nastrojowi i bajkowej aranżacji miejsca, chętnie współuczestniczą w działaniach kulturalnych razem ze swoimi dziećmi lub uczniami. Odczuwają tę wizytę także jako szczególny moment w swoim życiu, dający możliwość przeżycia pozytywnych emocji, powrotu do świata bajek, baśni i zabaw z dzieciństwa, co niewątpliwie ma charakter relaksacyjny, a nawet psychoterapeutyczny.

1.4. Wnioski

Zaprezentowane wyniki badań, zrealizowanych w Europejskim Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, które zostały przeprowadzone zarówno wśród uczniów, jak i osób dorosłych pokazują, że pobyt w prezentowanym centrum bajek ma ważny wpływ na rozwijanie pomysłowości, kreatywności i ogólnego rozwoju psychicznego dzieci. Szczególnie cenne jest stymulowanie pozytywnych emocji, budowanie relacji i aktywnych postaw wobec sztuki literackiej, plastycznej i teatralnej, kształtowanie postaw sprzyjających kreacji, pobudzających myślenie twórcze i zachęcanie do rozwijania wyobraźni, nawiązywanie relacji ze sztuką i jej twórcami.

W ten sposób Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie nie tylko realizuje postawione cele statutowe, ale buduje coraz silniejszą pozycję wśród instytucji kultury. W zaplanowanych
i realizowanych z dużym zaangażowaniem działaniach, oddziałuje na rozwijanie kreatywności, kształtowanie postawy twórczej i zachęcanie do aktywnego udziału w kulturze kilku pokoleń klientów, odwiedzających to miejsce.

2. Drugi obszar badawczy – Koziołek Matołek uczy wartości i norm

2.1. Wprowadzenie

Człowiek jest w swojej istocie produktem natury i kultury. Podmiotowość jednostki kształtuje się na kilku poziomach. „Źródłem rozwoju na poziomie pierwszym – psychologicznym **–** jest sama jednostka, jej psychofizyczna struktura, (…) motywowana biologicznymi oraz psychicznymi potrzebami danej osoby. (…) Drugi poziom - kulturowy - związany jest z funkcjonowaniem jednostki w wymiarze społecznym, będącym dla niej źródłem wzorów normatywnego postępowania i wartości, umożliwiającym tym samym tworzenie koncepcji własnej osoby z uwzględnieniem relacji Ja - inni ludzie. Poziom trzeci - duchowy (noetyczny) - zakłada rozwój motywacji aksjologicznej związanej z poznawczym ujęciem wartości i powstaniem w osobie ich wewnętrznej reprezentacji; źródło rozwoju znajduje się w świecie wartości istniejących obiektywnie, niezależnie od podmiotu, który ich doświadcza”(…) (Ogrodzka-Mazur 2007 s. 20).

Pozabiologiczne aspekty podmiotowości jednostki mają swe źródło w kulturze społecznej. Kultura społeczna - pojęcie, którym niezwykle często operujemy zarówno w potocznych, jak i naukowych wypowiedziach, stanowi niezwykle trudny obiekt do zdefiniowania[1]. Trudno zamknąć w jednym zdaniu liczne i niezwykle różnorodne wytwory i efekty ludzkich działań tak, aby odzwierciedlało to rzeczywiste cechy i znaczenie tego fenomenu życia społecznego. Z tego względu zapewne, statystyka definicji kultury w socjologii notuje kilkaset pozycji. Podejmując problem definicji kultury w sposób filozoficzno-logiczny, należałoby powiedzieć, że kulturą jest wszystko co nie jest naturą, a co powstaje dzięki intencjonalnej działalności człowieka, w tym również jego refleksji. Kiedy jednak próbuje się wejść głębiej w istotę i strukturę tego, co nie jest naturą, a zatem jest kulturą, pojawiają się problemy z wyodrębnieniem i nazwaniem tych elementów, które równocześnie spełniają kilka kryteriów: są uniwersalne (obecne w kulturze każdego społeczeństwa), są istotne dla sposobu funkcjonowania społeczeństw i przybierają zobiektywizowaną postać umożliwiającą przekazywanie ich innym ludziom. Tak rozumiane wytwory ludzkie możemy ujmować szeroko, włączając w obręb kultury zarówno wytwory materialne, jak i niematerialne, albo w sposób wąski, pozostawiając na boku wytwory materialne i użytkowe (cywilizację), a włączając do kultury wytwory autoteliczne (posiadające wartość samą w sobie). Kultura oznacza wszystko, co jest stworzone przez człowieka, co jest przez niego nabywane w procesie uczenia się i przekazywane innym ludziom, także następnym pokoleniom, w drodze informacji pozagenetycznej. Kultura jest narzędziem poznania i opanowania świata przez człowieka.

[1] Rozległą analizę problematyki definiowania kultury w socjologii przeprowadziła w swej pracy M. Gruchoła, por. Gruchoła 2010 s. 95-113.

Już w latach 50-tych XX. wieku dwaj antropolodzy amerykańscy, Kroeber i Kluckhohn, po zbadaniu ponad 160 definicji kultury stwierdzili, że trzon każdej kultury stanowią: **wzory** sposobów myślenia, odczuwania i reagowania, idee i związane z nimi **wartości** oraz wyrastające z nich **normy** oraz **sankcje** skłaniające do ich przestrzegania.

Badaczka kultury A. Kłoskowska (Kłoskowska 2007 s. 16), w swojej typologii definicji kultury wymienia definicje: opisowo-wyliczające, historyczne, normatywne, psychologiczne, strukturalne i genetyczne. Mając na względzie problematykę niniejszego opracowania, posłużymy się definicjami normatywnymi, w których za istotę i konstytutywne elementy kultury uznaje się wzory, modele, zasady wartościowania oraz normy regulujące ludzkie zachowania. R. Linton poruszając się w obszarze definicji normatywnych charakteryzował kulturę jako „konfigurację wyuczonych zachowań i ich rezultatów, których elementy składowe są podzielane i przekazywane przez członków danego społeczeństwa" (Linton 1975 s. 67).

Wzory, modele zachowań, wartości i wynikające z nich normy, to konstrukty kultury, stanowiące zasadniczą treść międzypokoleniowej transmisji kultury do kolejnych pokoleń odbywającej się w procesie socjalizacji. Wśród wymienionych, konstytutywnych elementów kultury pojęciem o najszerszym zakresie są wartości. Wartości są to przedmioty lub idee, którym ludzie skłonni są przypisywać znaczenie i które wyznaczają im życiowe orientacje i dążenia. Wartości pełnią wiele ważnych funkcji w życiu człowieka i społeczeństwa, m.in. regulują sposoby zaspokajania potrzeb, wpływają na wybór celów życiowych, wpływają na samoocenę jednostki, ocenę własnego działania i działań innych ludzi.

M. Rokeach zdefiniował wartości jako wzorzec oceniania siebie i innych, stałe przekonanie, że określony sposób postępowania lub ostateczny cel życia jest indywidualnie i społecznie bardziej atrakcyjny niż inne sposoby zachowania się i cele życiowe (Rokeach 1973 s. 5). Pełnią funkcje regulujące zachowania człowieka, ukierunkowując procesy poznawcze. Według M. Rokeacha, wartości (jak też systemy wartości) charakteryzują się stałością, gdyż człowiek poznaje je i uczy się ich w okresie wczesnego rozwoju i w pewnej izolacji od innych systemów wartości, a w dalszym życiu funkcjonują one niejako jak niezależne byty, dość trudne do skorygowania i zmiany. Wartości, choć trudne do zdefiniowania, udaje się w poszczególnych kulturach społecznych zidentyfikować sprowadzając je do różnego rodzaju wartości instrumentalnych, jak bogactwo czy inne atrakcyjne dla ludzi przedmioty posiadania, oraz do wartości autotelicznych, jak dobro, sprawiedliwość, piękno, przyjemność czy szczęście. Osiąganie zarówno wartości instrumentalnych jak i autotelicznych wymaga od ludzi pewnego wysiłku, respektowania szeregu norm, głównie moralnych oraz prezentowania w sytuacjach życiowych określonych postaw i zachowań według wzorów akceptowanych przez społeczeństwo.

Z wartościami powiązane są normy (np. moralne, obyczajowe, religijne, prawne). Stanowią one reguły (wskazania) zachowań prowadzące do osiągania wartości, ukierunkowują ludzkie

aspiracje, motywują do działania. Normy są zawsze opatrzone sankcjami, które stanowią pozytywną lub negatywną rekcję społeczną na czyn stanowiący treść normy. Respektowanie przez jednostkę norm wyzwala zachowania korzystne zarówno dla tego, kto je praktykuje, jak dla osób, do których są skierowane.

Według Georga Herberta Meada[2], w okresie socjalizacji pierwotnej, wzory ról społecznych i normy zachowań przekazywane są dziecku w grupach pierwotnych przez „znaczących innych" – rodziców, rodzeństwo, najbliższe otoczenie. Na etapie socjalizacji wtórnej mającej miejsce w procesie komunikacji dziecka z grupami społecznymi o charakterze wtórnym, pojawiają się „uogólnieni inni", których zachowania dostarczają informacji o wzorcach, normach i wartościach mających w danej społeczności charakter powszechny i uniwersalny. Wzorce i normy są internalizowane i stają się ważnym czynnikiem wpływającym na kształt osobowości społecznej jednostki (Szacka 2003 s. 152-154).

Wśród licznych bodźców i czynników oddziałujących na dziecko na etapie socjalizacji pierwotnej i początków socjalizacji wtórnej, pojawia się szczególna kategoria obrazowania świata (kultury) dzieciom – bajka. W leksykonach literatury bajkę określa się najczęściej jako krótką powiastkę wierszem lub prozą, której bohaterami są zwierzęta, ludzie, rzadziej rośliny lub przedmioty, utwór zawierający moralne pouczenie wypowiedziane wprost lub zasugerowane (Sławiński 1999 s.35). Jest ona rodzajem przypowieści na temat uniwersalnych sytuacji moralno-psychologicznych, charakterów i postaw: opowiadana w niej historia stanowi zawsze jedynie ilustrację jakiejś prawdy ogólnej. Te alegoryczne, utwory zawsze zawierają morał. Zręby kanonu wartości kształtujące się na etapie socjalizacji pierwotnej, w toku relacji z najbliższym otoczeniem, znajdują swoją egzemplifikację stosowną do możliwości poznawczych dziecka w symbolicznej warstwie – m.in. w trakcie stykania się z bohaterami bajek i opowiadań. Narracja tych utworów ukierunkowuje, ale i wzmacnia efekty edukacyjne i wychowawcze.

W odległych czasach, bajki występowały wyłącznie w formie oralnej, następnie przez szereg wieków i do dziś, pozostają w obiegu jako forma literacka lub teatralna, a wraz z rozwojem mediów przybrały postać słuchowiska i filmu. Niezależnie od formy, w bajkach dla dzieci zawsze oddziaływanie estetyczne współistnieje z silnie zaznaczonymi funkcjami poznawczymi i wychowawczymi, z intencjonalnym oddziaływaniem na postawy, wzorce osobowe oraz wrażliwość emocjonalną.

[2] Georg Herbert Mead - twórca teorii interakcjonizmu symbolicznego oraz programu behawioryzmu społecznego.

2.2. Metodyka badań

Celem badań realizowanych w ramach jednego z komponentów projektu pod nazwą *Koziołek Matołek zmienia…* było zobrazowanie stanu czytelnictwa bajek dzieciom w wielu przedszkolnym i wczesnoszkolnym, ustalenie postaw rodziców wobec tego, co pozwalają oglądać i jakie wartości dostrzegają w bajkach udostępnianych swoim dzieciom. Badanie zrealizowane zostało z zastosowaniem metodologii badań sondażowych, z użyciem techniki interaktywnej ankiety internetowej na próbie celowej rodziców dzieci przedszkolnych i klas 1-3. Respondentami byli mieszkańcy z terenu całego kraju. Główne pytania badawcze oscylowały wokół kwestii:

- zakresu i częstotliwości bajek czytanych lub udostępnianych dzieciom z przekazu telewizyjnego,
- stopnia wykorzystania polskich bajek na etapie socjalizacji pierwotnej w rodzinach oraz w procesach edukacyjnych na etapie wczesnoszkolnym,
- świadomego doboru treści i charakteru bajek czytanych lub udostępnianych dzieciom przez rodziców,
- wizji pożądanych i niepożądanych - w ocenie rodziców - treści zawartych w bajkach, które powinny lub nie powinny trafiać do dzieci.

Ankieta została rozesłana do około 5000 osób. Jednak ostatecznie w badaniu wzięło udział 800 rodziców z terenu całej Polski. Ponadto ponad 800 osób przeglądało kwestionariusz, jednak nie zdecydowało się na udzielenie odpowiedzi. Można jedynie domniemywać, że dla części z nich poruszane w nim kwestie nie były interesujące, ponieważ udzielali odpowiedzi na poszczególne pytania pomijając inne. Niemożliwa do sprawdzenia bez dalszych badań, choć wielce prawdopodobna jest hipoteza, że znaczna cześć rodziców, którzy nie zdecydowali się udzielić odpowiedzi na część pytań ankiety, z różnych przyczyn nie czyta swoim dzieciom bajek, a być może nie zastanawia się nad doborem, zawartością i ideami, jakie niosą bajki oglądane przez dzieci w telewizji, być może też nie sprawuje większej kontroli nad poświęcanym przez nie czasem na oglądanie telewizji. Wymowa tej niezweryfikowanej hipotezy jest zapewne w wielu przypadkach niesprawiedliwa, jednak oparta została na obserwacjach stanu rzeczy w wielu rodzinach – bez roszczenia do statystycznej reprezentatywności tych obserwacji. Pozostaje mieć nadzieję, że samo przeczytanie pytań ankiety wywołało pożądaną refleksję na temat treści dostarczanych dzieciom w literaturze i filmach, a wraz z refleksją działania prowadzące do świadomego kształtowania przekazu kulturowego trafiającego tą drogą do małego człowieka.

Struktura wiekowa badanych odzwierciedla strukturę grupy celowej, do której adresowane było badanie. Dwie najliczniejsze kategorie wiekowe badanych rodziców są w wieku 36-40 lat (36%) i 31-35 lat (34%), co jest *signum tempori* ostatnich dekad, kiedy to zasadniczo przesuwa

się wiek, kiedy Polacy podejmują decyzje o rodzicielstwie. Rodzice poniżej 30. roku życia i powyżej 40. roku życia stanowili niemal równoliczne grupy (Wykres 1).

Wykres 2. Struktura wiekowa badanych

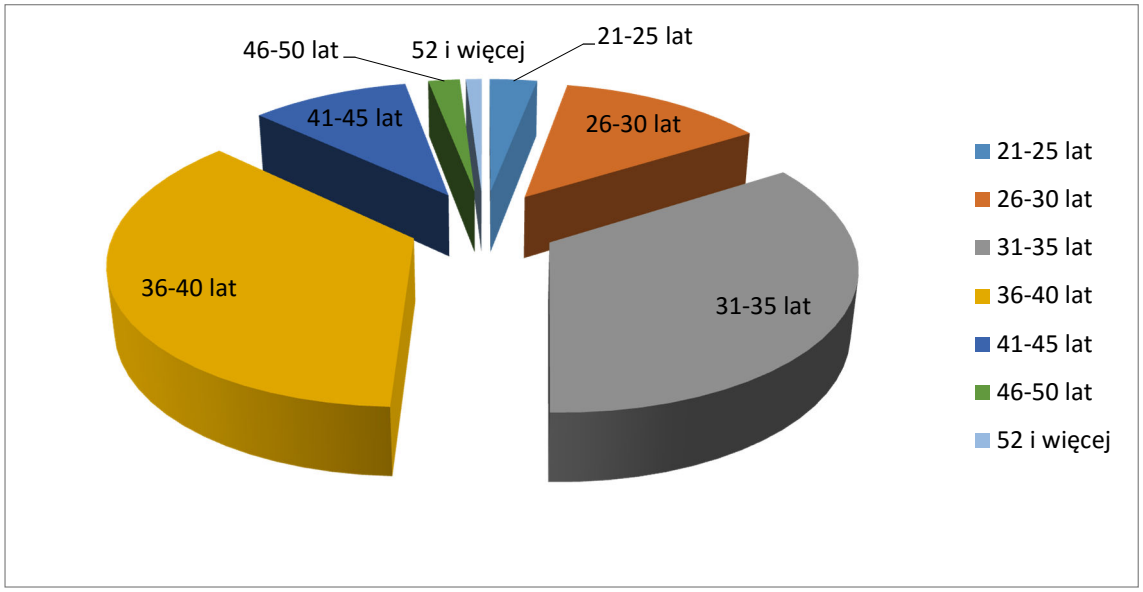

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Młodsi rodzice częściej zamieszkiwali na wsi, relatywnie starsi byli respondenci z miast. Nie dziwi również fakt, że uczestniczkami badania były w przytłaczającej większości kobiety (87%). Ponad połowa rodziców w badanej grupie (57%) wychowuje dwójkę dzieci, 32% - jedno dziecko, 8% - troje dzieci, a zaledwie 3% czworo i więcej. Czterdzieści procent respondentów mieszka w małych i średnich miastach, 31% na wsi, 29% w dużych miastach. Zaledwie 15% badanych rodziców ma możliwość spędzania z dziećmi całych dni, ponieważ nie pracują zawodowo. Ponad 81% rodziców zadeklarowało, że pracują zawodowo, a w związku z tym mają możliwość przebywania ze swoimi dziećmi tylko kilka godzin dziennie. Wyłącznie w weekendy (z racji pracy poza miejscem zamieszkania albo w wyniku rozwodu) może być ze swoimi dziećmi 4% badanych.

Druga część badania skierowana była do dzieci. Za cel postawiono sobie ustalenie wpływu bajek z dzieciństwa na świadomość dzieci w wieku 12 – 13 lat. W tym wieku dzieci nie potrzebują już pośrednictwa rodziców w dostępie do literatury, a nierzadko również mają pełną swobodę korzystania z pozostałych mediów. Mogą też w miarę świadomie wyrazić swoje odczucia na temat wpływu czytanych / oglądanych we wczesnym dzieciństwie bajek na swoje obecne postawy i poglądy. Przedmiotem badania było oszacowanie stanu świadomości dzieci i młodzieży pod kątem obecności wartości i norm etycznych wyniesionych z bajek oraz postaw dzieci i młodzieży wobec podstawowych wartości międzyludzkich obecnych w tradycyjnych bajkach. Badanie zrealizowane zostało wśród uczniów klas szóstych, dobranych losowo z zastosowaniem techniki ankiety audytoryjnej na próbie celowej.

Dodatkowo przeprowadzono 4 pogłębione wywiady jakościowe (2 z dziewczynkami i 2 z chłopcami), w których podjęto próbę doprecyzowania deklaracji wyrażonych w ankiecie. Respondentami w badaniach były po części dzieci zamieszkujące w mieście i dzieci mieszkające na wsi.

2.3. Rola bajki w rozwoju dziecka

Chyba od zawsze we wszystkich kulturach, bajka była obecna w procesach socjalizacji pierwotnej dzieci. Pozwala ona na ukazanie podstawowych reguł życia społecznego i stosunków międzyludzkich w formie fantastycznej, mieszającej zjawiska ze świata realnego i fikcyjnego. Istocie poszukującej w otaczającym świecie prostych związków przyczynowo-skutkowych bajka ukazuje świat, w którym - w uproszczonej postaci - odzwierciedlają się wzorce ról społecznych, modele zachowań (tych pożądanych i tych niepożądanych) oraz ich skutki, gdzie ukazane są abstrakcyjne wartości dobra, zła sprawiedliwości, przyjaźni, lojalności, miłości i innych. Wchodząc w świat bajki, dziecko przyswaja sobie wiedzę o tym, które z tych wartości należy cenić i dążyć do ich osiągania, jakich norm bezwzględnie należy przestrzegać, bowiem w bajkowym świecie wyraźnie ukazane są relacje pomiędzy konkretną postawą czy zachowaniem, a sankcją (nagrodą, karą). Dziecko może w czytelny sposób zobaczyć kogo (jakie postacie bajkowe) i za co (za jakie konkretne zachowania), spotyka nagroda lub kara. Fabuła bajek prowadzi dziecko przez bogaty świat emocji, porównywalnych czy wręcz identycznych z tymi, jakie przeżywa ono w realnych sytuacjach życiowych, w swoich relacjach w rodzinie i najbliższym otoczeniu.

Radość, smutek, napięcie oczekiwania, pragnienie posiadania czegoś, strach, lęk, złość, chęć zemsty, poczucie krzywdy, wybaczenie i szereg innych emocji, z którymi dziecko musi sobie radzić w codziennych sytuacjach, może niejako przetrenować w bajkowych sytuacjach, ucząc się adekwatnych reakcji oraz dopasowywania działań do celów, które chce osiągnąć. Bajka, szczególnie w formie czytanej lub słuchanej, wyzwala wyobraźnię dziecka, stanowi system bodźców aktywizujących intelekt i procesy myślowe. Nie bez znaczenia w kontakcie dziecka z bajką jest mechanizm identyfikacji z postaciami i mechanizm naśladownictwa. Przez identyfikację dziecko poznaje całą gamę emocji, uczuć i postaw. Uczy się społecznie akceptowanych zachowań, różnych form wyrażania emocji, sposobów reagowania w trudnych sytuacjach, zaspokajania różnorodnych potrzeb oraz reagowania na takie postawy, które są społecznie potępiane. Trudno w krótkim tekście wskazać wszystkie aspekty towarzyszące kontaktom dziecka z bajkami. Nie ulega wątpliwości, że stanowią one w rękach rodziców ważny instrument w oddziaływaniach wychowawczych wobec swoich dzieci.

2.4. Czytanie bajek dzieciom

Bajki były zawsze obecne w rodzinach, w których były małe dzieci. W czasach powszechnego analfabetyzmu i elitarnego dostępu do książki, bajki zasłyszane przez dorosłych w okresie

swojego dzieciństwa były dzieciom opowiadane. W efekcie przechodziły one z upływem czasu szereg modyfikacji w swojej treści. Upowszechnienie się druku i stopniowa likwidacja analfabetyzmu sprawiały, że bajki stały się gatunkiem literackim, a gdy książka zawędrowała pod strzechy, czytanie bajek kilkuletnim dzieciom stało się elementem procesów wychowawczych i socjalizacyjnych.

Przez większą część wieku XX, książka jako źródło informacji o świecie dla dzieci w zasadzie nie miała konkurencji. Czytane dzieciom bajki wprowadzały je w świat wartości i norm, wskazywały pożądane postawy społeczne. Nowe media – radio, a szczególnie telewizja, a następnie Internet, systematycznie i skutecznie wypierają książkę z pozycji głównego źródła informacji. Zjawisko dotyka również w pewnej mierze czytelnictwa bajek dzieciom w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Część spośród rodziców, pochłoniętych swoimi obowiązkami zawodowymi, żyjących w pośpiechu i stresie, zastępuje lekturę bajek udostępnieniem dzieciom bajek w telewizji.

Warto wskazać w tym kontekście, że to co dziecko traci w wyniku zastąpienia książki przez telewizor czy inne medium, to niekoniecznie (choć często) właściwie dobrane informacje, wartościowe z punktu widzenia kształtowania wartości i norm moralnych. Traci przede wszystkim więź i okazję do przeżywania chwil rzeczywistej bliskości z rodzicem (opiekunem), który czytając mu bajkę może na bieżąco wyjaśniać wątpliwości, odpowiadać na pytania i zwyczajnie być przy dziecku w czasie, gdy docierają do niego nowe bodźce, obrazy, informacje.

Wyniki badania częstotliwości czytania bajek dzieciom w omawianym badaniu ankietowym ukazał obraz zjawiska skłaniający jednak do pewnego optymizmu.

Tabela 5. Czy czytamy bajki swoim dzieciom (N=332)

Czy czytamy bajki swoim małym dzieciom?	Respondenci ogółem (w %)	Mężczyźni (w %)	Kobiety (w %)
tak, bardzo często (codziennie lub kilka razy w tygodniu)	61	56	62
tak, czasami (nie częściej niż raz w tygodniu)	26	33	25
tak, bardzo rzadko (kilka razy w miesiącu)	9	10	9
nie czytam nigdy (nie mam na to czasu, nie lubię)	2	0	2
inne (jakie?)	2	1	2
Respondenci	100	100	100

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

W badaniach ankietowych przeprowadzonych w ramach projektu, 61% respondentów przyznało, że czytają swoim dzieciom bajki codziennie lub kilka razy w tygodniu. Udział w badaniu wzięły w przytłaczającej większości kobiety (83%) i to one najczęściej systematycznie wprowadzają dzieci w świat bajek. Należy jednak przyznać, że ponad połowa spośród nielicznej reprezentacji mężczyzn uczestniczących w badaniu (17%), również znalazła się w grupie czytających codziennie lub kilka razy w tygodniu. Nieco ponad ¼ badanych (26%)

czyta dzieciom bajki nie częściej niż raz w tygodniu. W tej grupie znalazł się co trzeci spośród uczestniczących w badanu mężczyzn. Do bardzo rzadkich przypadków czytania bajek dzieciom przyznało się 9% badanych, zaś niespełna 2% badanych stwierdziło, że z braku czasu nigdy nie czyta bajek swoim dzieciom. W kategorii „inne" nieliczni respondenci pisali, że czytają, kiedy dzieci ich poproszą albo że dzieci same czytają sobie bajki.

Uczestnicy badania, większości (60%) deklarują posiadanie własnego księgozbioru, jeszcze z własnego dzieciństwa, ale też kupują książki lub dzieci otrzymują je od rodziny lub znajomych. Zaledwie 15% badanych zadeklarowało korzystanie z wypożyczalni, co stanowi *signum tempori* naszych czasów, które doprowadziły do sytuacji, że biblioteki są ostatnią alternatywą docieraniu do książki. Na tę statystykę składa się, zarówno kwestia dostępności do bibliotek[3] w Polsce, jak również fakt, że bajki dla dzieci wypożyczone z biblioteki narażone są na zniszczenie w sytuacjach, kiedy dzieci korzystają z nich poza kontrolą rodziców.

Badani w większości (83%) zadeklarowali sprawowanie kontroli nad literaturą dziecięcą, która trafia do ich dzieci (prezenty, zakupy) i która znajduje się w ich dyspozycji. Pozostali (17%) zadeklarowali, że nieszczególnie dbają o dobór i selekcję książek dla swoich dzieci, kiedy otrzymują je w prezencie od innych, a nawet wtedy, gdy sami kupują je w księgarni. Trzeba przyznać, że ryzyko pojawienia się niepożądanych treści w literaturze dziecięcej jest raczej niewielkie. Pytanie o dobór bajek dla dzieci miało na celu ustalenie czy rodzice zastanawiają się w ogóle nad tym, jakie treści mogą, a jakie nie powinny trafiać do ich dzieci.

Wydaje się, że kanon bajek udostępnianych przez rodziców swoim dzieciom w znacznej mierze nie uległ zmianie od ubiegłego wieku, kiedy dzisiejsi rodzice sami byli dziećmi, a nawet, kiedy dziećmi byli dziadkowie obecnych dzieci. Przykładowa lista lektur (Tabela 6.) przedłożona badanym zyskała wysoki poziom akceptacji. Swoisty ranking najpopularniejszych bajek, jaki powstał w wyniku statystyki odpowiedzi badanych „wygrały" baśnie braci Grimm z 82 procentami wskazań, bajki Jana Christiana Andersena (77%), bajki i wiersze Jana Brzechwy (67%). Pozostałe propozycje na liście (Pinokio, Przygody Koziołka Matołka, czy Legendy polskie) również uzyskały deklaracje blisko, albo ponad 50%.

Tabela 6. Jakie bajki czytamy przeważnie naszym dzieciom (N=332)

Przykładowe lektury dla dzieci	Deklaracje (w %)
Bajki J. Ch. Andersena (np. Calineczka, Dziewczynka z zapałkami, Czerwony Kapturek)	77
Bajki / wiersze Jana Brzechwy (Akademia Pana Kleksa)	67

[3] Według badań prowadzonych w 2014 r. na zlecenie Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, liczba bibliotek w Polsce i ich dostępność dla mieszkańców sukcesywnie spada na terenie wszystkich gmin, średnio ubywa ok. 78 bibliotek rocznie. Bardzo powoli zmienia się również dostępność bibliotek w czasie. Rośnie, ale bardzo powoli liczba bibliotek czynnych dłużej niż do godziny 16-tej, niezbyt często biblioteki są czynne w soboty. W niedziele dostępność bibliotek jest bliska zeru. Fakty te zasadniczo utrudniają osobom pracującym możliwość skorzystania z czytelni czy wypożyczalni. Por. Borowski 2014.

Baśnie braci Grimm (O rybaku i złotej rybce, Jaś i Małgosia, Kot w butach)	82
Przygody Koziołka Matołka	45
Pinokio	51
O krasnoludkach i sierotce Marysi	44
Legendy polskie	53
Inne (jakie?)	23

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Interesująco przedstawia się lista lektur, którą stworzyli samodzielnie respondenci (23%) wpisując tytuły w ankiecie. Znalazły się tam przeważnie współczesne bajki, jak: Przygody Mikołajka, bajki autorstwa Grzegorza Kasdepke, Muminki, bajki Walta Disneya i baśnie różnych narodów, jednak statystycznie najczęściej wpisywano tam wiersze Juliana Tuwima i Wandy Chotomskiej.

2.5. Dzieci a bajka telewizyjna

Upowszechnienie się urządzeń multimedialnych w ostatnich dekadach XX w. w zasadniczy sposób zmieniło system pozyskiwania informacji o świecie, nie tylko wśród dorosłych członków społeczeństwa, ale też u dzieci. Od wielu lat można spotkać liczne badania psychologów, pedagogów i socjologów na temat wpływu mediów na kształtowanie się osobowości dzieci i ich późniejsze funkcjonowanie w życiu dorosłym. Poglądy na temat wpływu oglądania bajek telewizyjnych przez małe dzieci na ich rozwój są podzielone. Pojawiają się opinie, że treści wzbogacone o obraz stanowią doskonały czynnik kształtowania wyobraźni dziecka i są ważnym źródłem informacji o świecie.

Są jednak zdecydowani przeciwnicy obecności telewizji w życiu małego człowieka, uznający czas spędzony przez dziecko przed telewizorem za całkowicie stracony dla ważnych interakcji, a wręcz szkodliwy dla organizmu będącego w fazie kształtowania osobowości i nawyków dotyczących na przykład spędzania wolnego czasu (Kotaba Miśkowiec 2015 s. 133 – 136).

Badania na temat wpływu telewizji na dzieci w wieku przedszkolnym, szczególnie w sytuacjach braku kontroli nad czasem spędzanym przed telewizorem oraz doborem programów, pokazują szkodliwy wpływ na trzy sfery funkcjonowania dziecka: emocjonalną, psychiczną oraz fizyczną (Kotaba Miśkowiec 2015). Dziecko, często w sposób zupełnie nieświadomy i mimowolny, niewłaściwie wykorzystuje informacje telewizyjne, które powodują rozwój aspołecznych form zachowania, nerwowość, osłabienie koncentracji oraz dezintegrację życia rodzinnego i społecznego (Mazepa-Domagała 2001 s. 151). Z obserwacji logopedów, dzieci, które od wczesnego dzieciństwa oglądają telewizję, zaczynają później mówić i mają później mniejszy zasób słownictwa w porównaniu z dziećmi, które nie korzystały z tego medium[4].

[4] Por. Z opinii Małgorzaty Piechuty – psycholog i logopedy (Oponowicz-Żylik 2014).

Zarówno zwolennicy, jak i przeciwnicy wykorzystywania telewizji w procesie wychowania dziecka zgadzają się co jednego – telewizja nie może zastąpić rodziców w ich oddziaływaniach wychowawczych, zawsze powinno się starannie dobierać programy do wieku i możliwości poznawczych dziecka i tylko do takich programów ograniczyć jego czas przed telewizorem, podczas którego zawsze powinna mu towarzyszyć osoba dorosła.

Rozwój multimediów w końcówce XX wieku stworzył silną konkurencję dla książki, również bajek czytanych małych dzieciom. Bajka telewizyjna wtargnęła na trwałe w życie rodzinne, „wyręczając" niejako rodziców w wypełnianiu czasu swoim dzieciom. Potwierdza to również nasze badanie.

Niemal 2/3 spośród badanych rodziców przyznało, że pozwala swoim dzieciom oglądać bajki w telewizji codziennie, zaś 28% kilka razy w tygodniu. Istotne ograniczenia w oglądaniu bajek przez dzieci wprowadza 7% rodziców, pozwalając na to kilka razy w miesiącu (4%), albo incydentalnie (3%). Niespełna 1% spośród badanych nie pozwala swoim dzieciom oglądać bajek w telewizji. W kategorii „inne" badani wpisali odpowiedzi, które nie mieściły się w proponowanych kategoriach, m.in.: „tylko wieczorynkę", „tylko 30 minut dziennie", „nie stosuję sztywnych zasad, ale dziecko nie wymaga tego" (Wykres 3.).

Wykres 2. Czy pozwalamy dziecku (dzieciom) oglądać bajki w telewizji (na video / DVD)? N=327

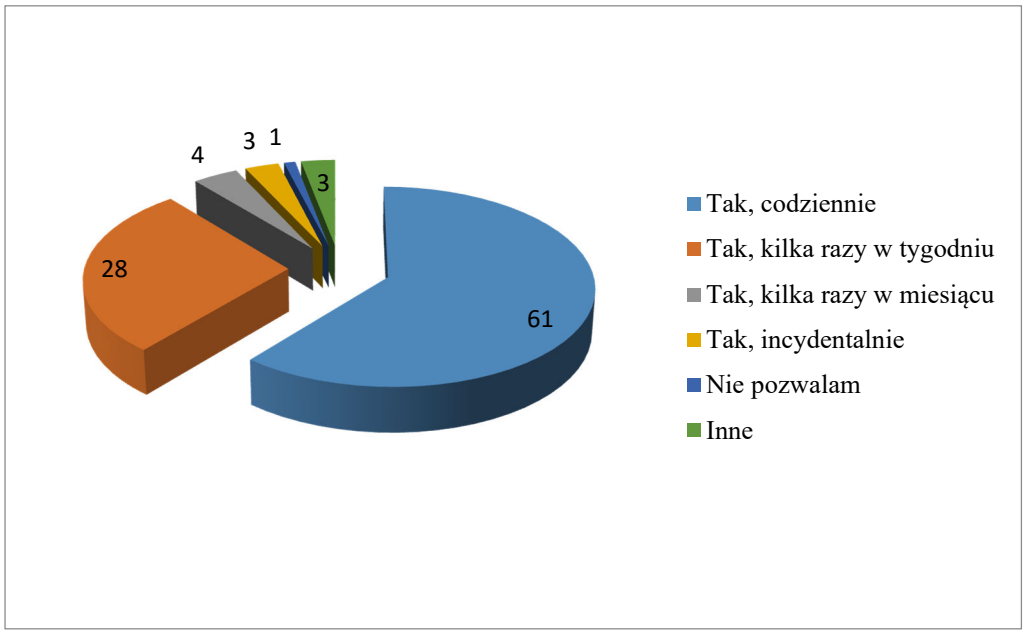

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Z badania wynika, że 9-ciu na dziesięciu spośród badanych rodziców pozwala swoim dzieciom na bardzo częste lub częste oglądanie bajek w telewizji. Formę zbliżoną do czytania bajek przez osobę dorosłą – prezentowanie bajek w wersji audio (na magnetofonie) - wykorzystuje 45% badanych. Trudno wymagać, by rodzice, idąc za głosem psychologów ostrzegających przed

wpływem telewizji na dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, odizolowali swoje dzieci od telewizji. Ważne jest, by sprawowali nad tym kontrolę.

Tabela 7. Stopień kontroli rodziców nad tym, jakie bajki oglądają dzieci (N=327)

Czy pozwalając dziecku oglądać bajki, sprawdza / dobiera Pan(i) konkretne bajki, czy też dziecko samo decyduje o tym, co chce oglądać?	Deklaracje (w %)
Zawsze staram się dobierać bajki do słuchania / oglądania według swoich kryteriów	61
To dzieci decydują o tym, co chcą oglądać	27
inne (jakie?), najczęściej wspólnie podejmowane decyzje lub dziecko wybiera, rodzice akceptują po sprawdzeniu treści.	12
Ogółem	100

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Badani przez nas rodzice w znaczącym stopniu (73%) deklarowali większą bądź mniejszą kontrolę nad tym, co – jakie bajki – oglądają ich dzieci. Jednak aż 27% pozostawia ten wybór dzieciom. Istnieje uzasadnione podejrzenie, że jeśli rodzic nie sprawdza i nie dobiera tego, co ogląda dziecko, bardzo łatwo może przeoczyć sytuacje, kiedy dzieci odbierają treści, które nie są dla nich (z racji wieku) przeznaczone, jak również łatwo można zatracić miarę odpowiedniego czasu korzystania przez dziecko z telewizji. Niebezpieczeństwo, jakie płynie z takich sytuacji, zostało wielokrotnie opisane w postaci:

- tzw. przebodźcowania – prowadzącego do problemów z koncentracją, skupieniem uwagi i zainteresowaniem się sprawami codziennymi w przedszkolu czy szkole (Wąsowicz 2015);
- lęku, że straszne rzeczy, które dziecko ogląda w agresywnych bajkach, mogą się przydarzyć również jemu;
- zaniżonej wrażliwości na zło i agresję w życiu społecznym nazywanej „syndromem obserwatora", a wynikającym z przyzwyczajenia do tych zjawisk w toksycznych bajkach;
- „syndromu tępego warzywa" – swoistego transu fizycznego i psychicznego, w jaki wpada dziecko w efekcie długotrwałego oglądania telewizji bez doboru treści oglądanych programów (Błasiak 2015).

Trudno powiedzieć, czy rodzice, którzy używają telewizora jako zastępczej niańki, mają świadomość tych zagrożeń, ponieważ nie zawsze ujawniają się one od razu i w sposób spektakularny. Niekiedy ich obecność uświadamia psycholog szkolny, do którego trafia dziecko w sytuacjach problemów edukacyjnych i wychowawczych w szkole.

Dostęp do telewizji satelitarnej po roku 1990 i zwielokrotnienie liczby kanałów telewizyjnych przyniosły zjawisko kanałów tematycznych, a wśród nich kanałów dedykowanych dzieciom, na których przez 24 godziny na dobę można oglądać kreskówki. Pierwsze kanały telewizyjne dedykowane dzieciom (np. Cartoon Network) dostępne wówczas w Polsce, przyniosły bajki i kreskówki nieznane wcześniej polskim dzieciom i wyraźnie różniące się od polskich

kreskówek, nie tylko stylem „rysunku", ale zdecydowanie odbiegające w swej treści od standardów rodzimych bajek, do których wszyscy byli wówczas przyzwyczajeni. Zachwytowi faktem pojawienia się całodobowego dostępu do bajek na tle ubogiej oferty dla dzieci w dwóch programach telewizji przed transformacyjnej, towarzyszyło powszechne oburzenie treścią bajek prezentowanych w nowych kanałach. Symbolem miałkich, beztreściowych, albo wręcz szkodliwych dla dzieci bajek, stały się agresywne bajki japońskie i niektóre marginalne produkcje spółki Hanna & Barbera, np. *Atomówki*. Nie zmieniało to jednak faktu, że miliony polskich dzieci całymi godzinami wpatrywały się wówczas w ekrany telewizorów, konsumując tym sposobem na swoim poziomie konsekwencje transformacji ustrojowej. Zainteresowanie tymi kanałami komercyjnie podsycano (ma to miejsce w dalszym ciągu) poza telewizyjnymi produktami dla dzieci nawiązującymi w swej tematyce do bajek telewizyjnych. Kolekcje kart, figurki postaci bajkowych, książeczki do malowania i inne gadżety, to cały przemysł, który stale podsyca związek dziecka z kanałami telewizyjnymi zawierającymi kreskówki dla dzieci, ale również zapełnione reklamami innych produktów dla dzieci. Co ciekawe, mimo licznych głosów krytycznych na temat treści i mechanizmów działania kanałów dla dzieci, polski kanał tematyczny dla dzieci przedszkolnych (MiniMini+) z ofertą, do której pedagodzy nie mają większych uwag, powstał dopiero w 2003 r., jednak dostęp do niego jest dość ograniczony. Natomiast kanał dla dzieci w telewizji publicznej pojawił się dopiero w 2014 roku, tj. po 25 latach od początku transformacji.

Respondenci, uczestniczący w niniejszym badaniu mają obecnie zróżnicowaną ofertę kanałów telewizyjnych dedykowanych dzieciom i mogą podejmować świadome decyzje w tym zakresie. Badani zapytani o to, czy wolą, aby ich dziecko oglądało klasyczne polskie lub zagraniczne bajki, które znają ze swojego dzieciństwa, czy też nie ma to dla nich znaczenia, w przytłaczającej większości (91%) stwierdzili, że dopuszczają, aby ich dzieci oglądały zarówno klasyczne, jak i współczesne bajki. Zaledwie 3% badanych pozwala dzieciom oglądać tylko znane sobie, stare bajki, zaś dla 6-ciu% badanych dobór bajek nie ma większego znaczenia. Jednak respondenci zapytani o ocenę wartości klasycznych bajek telewizyjnych w porównaniu ze współczesnymi produkcjami dla dzieci, podzielili się na dwie niemal równe części, z drobną przewagą zwolenników poglądu o przewadze wartości bajek klasycznych nad współczesnymi (50%). Jeśli jednak do zwolenników poglądu o tym, że w większości współczesne bajki są równie wartościowe pod względem treści jak bajki klasyczne (45%), dodamy pewną część wypowiedzi w kategorii „inne", które w praktyce powtarzają tę opinię, wówczas frekwencje obu przeciwnych poglądów stają się bardzo zbliżone (Tabela 8.).

Badani wpisujący odpowiedź w kategorii „inne" zwracali uwagę na to, że wartość współczesnych bajek podnosi fakt, że częściej niż klasyczne, zawierają treści edukujące dzieci (wiedzę).

Tabela 8. Ocena treści bajek klasycznych na tle bajek współczesnych (N=320)

Jak Pan(i) sądzi, czy treści zawarte w klasycznych bajkach:	Deklaracje (w %)
mają w większości wyższą wartość edukacyjną dla dzieci niż bajki współczesne	50
w większości współczesne bajki są równie wartościowe pod względem treści jak bajki klasyczne	45
współczesne bajki są bardziej wartościowe niż klasyczne	1
inne (jakie?)	4
Ogółem	100

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Z wyborów dokonanych przez badanych rodziców spośród przykładowej listy bajek telewizyjnych przedstawionej badanym powstał swoisty ranking bajek najczęściej udostępnianych dzieciom przez polskich rodziców (Tabela 9.).

Tabela 9. Bajki telewizyjne najczęściej polecane dzieciom przez badanych (N=329)

Które z wymienionych bajek poleca Pan(i) swoim dzieciom?	Deklaracje (w %)
Bolek i Lolek	77
Reksio	76
Bajki Walta Disneya	75
Pszczółka Maja	71
Smerfy	66
Krecik	58
Zaczarowany ołówek	56
Miś Uszatek	55
Przygody kota Filemona	54
Przygody Koziołka Matołka	53
Gumisie	52
Tom i Jerry	39
Wilk i zając	35
Scooby Doo	34
Królik Bags	20
Bajki japońskie	1
Inne (najczęściej: świnka Peppa, My Little Pony)	8

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Deklaracje respondentów dotyczące najbardziej ulubionych bajek udostępnianych swoim dzieciom są spójne z ich ocenami treści poszczególnych bajek pod względem zawartości pożądanych norm i wartości, co sprawia, że układ kolejnych na liście najczęściej polecanych bajek niemal dokładnie pokrywa się ze wskazaniami dotyczącymi zawartych w nich pożądanych wzorców zachowań, norm i wartości.

2.6. Bajka jako narzędzie przyswajania wartości i norm moralnych

Normy i wartości moralne stanowią podstawowe kategorie wyznaczające zachowania człowieka w społeczeństwie. Już Arystoteles pisał w *Polityce*: *„To bowiem jest właściwością człowieka – odróżniającą go od innych stworzeń żyjących, że on jedyny ma zdolność rozróżniania dobra i zła, sprawiedliwości i niesprawiedliwości i tym podobnych"*.

Dobro i zło, sprawiedliwość i niesprawiedliwość, to podstawowe - choć abstrakcyjne - pojęcia konstytuujące normy i wartości moralne. Stanowią one podstawowy wymiar oceny ludzkich zachowań i postaw człowieka, w relacjach międzyludzkich, w życiu społecznym. Sankcjami stojącymi na straży respektowania norm moralnych jest sumienie pojedynczego człowieka i opinia zbiorowości. Poczucie człowieka, że dany czyn czy postawa jest dobra bądź zła, nie wymaga dodatkowego błogosławieństwa, wystarczy samo przekonanie, że tak właśnie jest. To przekonanie w sprawie granicy między dobrem a złem nie jest człowiekowi przyrodzone, a kształtuje się w procesie socjalizacji, której trzon stanowi socjalizacja pierwotna odbywająca się we wczesnym dzieciństwie, w głównej mierze w rodzinie. Tam właśnie kształtuje się osobowość podstawowa – określana przez T. Szlendaka jako „wynik podobnych treści kulturowych przekazywanych jednostkom w danym typie społeczeństwa albo w kategorii społecznej w trakcie socjalizacji pierwotnej" (Szlendak 2012 s. 219).

Również w rodzinie kształtuje się społeczna natura człowieka nazwana przez P. Bordieu habitusem (Bordieu 2004 s. 15-29). Są to nabyte przez jednostkę stosunkowo trwałe kompetencje i umiejętności przyjmujące postać trwałych dyspozycji w zakresie postrzegania świata, właściwego działania oraz reguł, jakie musi człowiek przestrzegać w świecie społecznym. Mały człowiek nabywa go w procesie spontanicznego naśladownictwa i identyfikacji z prezentowanymi przez innych rolami społecznymi, intencjonalnych procesów wychowawczych oraz uczestnictwa w interakcjach (Szlendak 2012 s. 219). We wczesnym dzieciństwie obrazy świata zawarte w bajkach są istotnym budulcem habitusu, obok wzorców nabywanych w interakcjach w świecie realnych interakcji. Habitus nie musi przyjmować charakteru sztywnego gorsetu wyznaczającego zachowanie człowieka. Bardziej adekwatnym określeniem roli habitusu byłoby – być może – nazwanie go swoistym „kręgosłupem" osobowości człowieka, pozwalającym na pewną giętkość i modelowanie, jednak w granicach pewnego pola działania. Kategorie dobra i zła stanowią kluczowe azymuty tegoż pola działania. Trudno oszacować w jakim stopniu świat dorosłych świadomie i konsekwentnie kontroluje bodźce docierające do dzieci ze świata symboli.

Badani rodzice zapytani o to, jakie wartości i postawy życiowe prezentowane przez bajkowe postacie uznają za pożądane dla swoich dzieci, kwestia rozróżniania dobra i zła uznana została za wartościową przez niemal 100% pytanych (nieco ponad pół procenta miała trudność w udzieleniu odpowiedzi na to pytanie). Drugą, kluczową wartością moralną wyznaczającą ludzki habitus jest sprawiedliwość, a dokładnie linia dzieląca sprawiedliwość od niesprawiedliwości. Również w tej kwestii badani dość jednoznacznie (na poziomie 97%) zadeklarowali obecność w bajkach norm sprawiedliwości jako pożądane. Spośród wartości, które niemal wszyscy chcieliby kształtować u swoich dzieci, również poprzez udostępniane im bajki, należy wskazać: szacunek do innych, w tym starszych – 98%, rozwaga i mądrość w podejmowanych decyzjach

(97%), skłonność do pomocy innym, słabszym (96%) i szacunek do przyrody (96%) – choć może dziwić dlaczego nie wszyscy tę ostatnią wartość uznają za ważną (Tabela 10.).

Tabela 10. Pożądane i niepożądane wartości zawarte w bajkach dla dzieci w opinii rodziców (N=327)

Oglądając bajki dziecko przyswaja sobie wartości i postawy życiowe prezentowane przez bajkowe postacie. Które z niżej wymienionych wartości i postaw uznaje Pan(i) za pożądane w treściach bajek dla dzieci?	Pożądane (w %)	Niepożądane (w %)	Trudno powiedzieć (w %)
Rozróżnienie dobra i zła	99,5	-	0,5
Sprawiedliwość	97	-	3
Szacunek do przyrody (roślin i zwierząt)	96	-	4
Zdolność pokonywania innych	12	43	45
Sprawność fizyczna	70	3	27
Poczucie humoru	92	1	7
Dystans do samego siebie	87	2	11
Rozwaga i mądrość w podejmowanych decyzjach	97	-	3
Podejmowanie decyzji z uwzględnieniem przyszłości	80	2	18
Pokora, zdolność do przyznania się do własnych słabości	88	2	10
Kreatywność w rozwiązywaniu problemów	95	1	4
Szacunek do innych, w tym starszych	98	-	2
Spryt i sprawność w realizacji własnych potrzeb i zachcianek	33	34	33
Skłonność do pomocy innym znajdującym się w gorszym położeniu	96	1	3
Szacunek do kultury i tradycji	90	1	9

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Ten poziom zgodności poglądów nie miał już tak jednoznacznego wydźwięku przy innych wartościach, zaproponowanych do oceny rodzicom małych dzieci. Wartości i normy takie jak: kreatywność w rozwiązywaniu problemów (95% akceptacji w treści bajek), poczucie humoru (92% akceptacji), szacunek do kultury i tradycji (90%), dystans do samego siebie (87%), za niepożądane w bajkach uznawały pojedyncze osoby, zaś pozostałe miały wątpliwości czy są to wartości pożądane w treściach bajek. Interesujące postawy ujawnili badani wobec takich wartości, jak: pokora/zdolność przyznania się do własnych słabości, sprawność fizyczna, spryt i sprawność w realizacji własnych potrzeb i zdolność pokonywania innych. Włączone zostały do listy jako wartości „nieoczywiste", rzeczywiście obudziły refleksję u respondentów. Czy u współczesnego człowieka potrzebne jest kształtowanie pokory i zdolności do przyznawania się do własnych słabości? Co dziesiąta osoba wśród badanych miała co do tego wątpliwości, a 2% uznało pokorę jako wartość niepożądaną. Jeszcze większy poziom odrzucenia ujawnili badani przy „sprawności fizycznej", gdzie 27% ma wątpliwości, czy powinno się ją propagować w bajkach, a 3% jest temu zdecydowanie przeciwna.

Wyraźną niechęć wyrazili badani do propagowania w bajkach „zdolności do pokonywania innych" (43% odrzucenia, 12% akceptacji, 45% niezdecydowanych). Ambiwalentnie odnieśli się respondenci do „sprytu i sprawności w realizacji własnych potrzeb i zachcianek" (34% odrzucenia, 33% akceptacji i tyleż samo osób nie potrafiących zająć jednoznacznego

stanowiska w tej kwestii). Właśnie ta ostatnia grupa wartości z silnym zróżnicowaniem w poglądach respondentów, pokazuje wyraźnie korelację pomiędzy kanonem norm i wartości charakterystycznych dla danej kultury, a przekonaniami badanych co do treści, które uznają za pożądane w bajkach udostępnianych dzieciom. Czujność, jaką przejawili uczestnicy badania przy pytaniu o „zdolność do pokonywania innych" zdaje się odzwierciedlać siłę chrześcijańskich wpływów na cechy tzw. przyzwoitego człowieka, który nie żywi się pokonywaniem innych. Charakterystyczne dla polskiej kultury jest raczej opowiadanie się za tymi, którzy zostali pokonani, a nie za tymi, którzy zwyciężyli.

Podobną proweniencję, jak się zdaje, ma silne zróżnicowanie poglądów i spora grupa przeciwników obecności w bajkach wzorców ukazujących spryt i sprawność w realizacji własnych potrzeb. W polskim społeczeństwie rzadko kiedy spotyka się zachwyt i podziw dla sprytnych i sprawnych w osiąganiu swoich celów. Tacy ludzie, choć przecież skuteczni, są raczej przedmiotem zazdrości, a niekiedy wręcz pogardy, jako cwaniacy i egoiści. Warto zestawić te wyniki z opiniami na temat pokory jako wartości, gdzie proporcje przeciwników jej obecności w bajkach były w zdecydowanej mniejszości. Nie lubimy tych, którzy potrafią być sprawni, na sympatię mogą raczej liczyć ci, którym się nie udało. Nie dziwi zatem fakt, że znaczna część rodziców biorących udział w badaniu nie chce by ich dzieci czerpały takie wzorce i żeby w konsekwencji były obiektem zbiorowej niechęci.

Tabela 11. Niepożądane i dopuszczalne postawy w bajkach w opinii rodziców (N=327)

Proszę wskazać, jakie postawy i zachowania wśród bajkowych postaci chciał(a)by Pan(i) wyeliminować z bajek oglądanych przez Pana(i) dziecko?	Byłbym skłonny wyeliminować (w %)	Trudno powiedzieć (w %)	Nie mam nic przeciwko temu, żeby było w bajkach (w %)
Złość i furia	77	13	10
Obrażanie się	64	20	16
Odgrywanie się za doznane krzywdy / zemsta	87	10	3
Lizusostwo / hipokryzja / obłuda	89	6	5
Przekora i skłonność do postawienia na swoim	50	30	20
Negatywizm i bunt	74	19	7
Bezwzględne karanie	78	17	5
Okazywanie słabości	18	41	41
Myślenie życzeniowe / oczekiwanie na cud	41	41	18
Oszustwa i żerowanie na cudzej pracy	85	10	5
Skłonność do okazywania wyższości wobec słabszych/uboższych	88	7	5
Pesymizm / skłonność do narzekania	72	19	9

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

W odpowiedziach na pytanie o wartości niepożądane i warte wyeliminowania z bajek dla swoich dzieci, badani byli jeszcze silniej podzieleni niż w przypadku listy wartości pożądanych.

W przytłaczającej większości badani byliby skłonni wyeliminować – co zrozumiałe – „lizusostwo, hipokryzję i obłudę" (89%), „skłonność do okazywania wyższości wobec słabszych i uboższych" (88%), „odgrywanie się za doznane krzywdy i zemstę" (87%) oraz „oszustwa i żerowanie na innych" (85%). Należy zauważyć spójność tych postaw z wcześniej ukazywanymi postawami wobec wartości pożądanych.

W grupie postaw odrzucanych przez ok. ¾ badanych znalazło się „bezwzględne karanie" (78%), „złość i furia" (77%), „negatywizm i bunt" (74%) i co ciekawe, „pesymizm i skłonność do narzekania" (72%). Nie da się ukryć powszechnie dostrzeganego faktu, iż Polacy są narodem pesymistów ze szczególną zdolnością do narzekania. To przekonanie poparte codziennym doświadczeniem nie robi już na nikim większego wrażenia, jednak badani rodzice nie chcieliby, by takie postawy odradzały się u ich własnych dzieci.

Niechętnie, choć niejednoznacznie, badani odnieśli się do obecności w bajkach „obrażania się" (64% nie akceptuje, 16.% nie przeszkadza, pozostali mają wątpliwości). Postawa „przekory i skłonności do postawienia na swoim" podzieliła respondentów na połowę skłonną do wyeliminowania tej postawy z bajek dla dzieci i pozostałych, którym albo to nie przeszkadza (20%), albo mają wątpliwości, czy to wada, czy jednak zaleta.

Interesująco przedstawia się stosunek badanych do obecności w bajkach „myślenia życzeniowego i oczekiwania na cud" (41% badanych chciałoby wyeliminować, tyleż samo ma wątpliwości, zaś 18% nie ma nic przeciwko takiej postawie). Odrobinę częściej myślenie życzeniowe chcieliby wyeliminować mężczyźni biorący udział w badaniu.

Myślenie życzeniowe to postawa dość powszechnie ujawniająca się w zachowaniach dorosłych Polaków, wiązana często z polskim romantyzmem. Wydaje się, że takiej postawie nie jest po drodze z wymogami stawianymi ludziom przez współczesne czasy, jednak atawizmy z przeszłości zdają się nie przemijać, przynajmniej u części badanych.

Spory problem mieli respondenci z postawą „okazywanie słabości". Skłonność do jej eliminowania z bajek swoich dzieci zadeklarował rzadziej niż co piąty respondent (18%), zaś pozostali podzielili się pomiędzy niezdecydowanych i tych, dla których słabość nie jest grzechem. Nieco silniej postawę przeciwną propagowaniu słabości w bajkach wyrażali mieszkańcy wsi. Jednak analizując wyniki postaw badanych wobec pożądanych i niepożądanych wartości w bajkach dla dzieci, w większości przypadków nie sposób wskazać istotnych różnic w poglądach wynikających z płci, wieku czy miejsca zamieszkania respondentów.

2.7. Bajki w świadomości 12-13 letnich dzieci

Proces socjalizacji trwa u człowieka przez całe życie. Doświadczenia i zasoby otrzymane przez dziecko na etapie socjalizacji pierwotnej w rodzinie i środowisku grup pierwotnych są w kolejnych latach zderzane z normami i wartościami wszelkich zbiorowości i instytucji na etapie

socjalizacji wtórnej. *Socjalizacja wtórna jest internalizacją subświatów instytucjonalnych czy też wyrastających z instytucji* (Berger Luckmann 2010 s. 100).

Normy i wartości nabywane w postaci prostych dyrektyw rodziców „tak trzeba", „tak nie można", a w szczególny sposób w uproszczonej i symbolicznej postaci narracji bajek dziecięcych, są w kolejnych latach życia dyskontowane poprzez znacznie bardziej skomplikowane wymogi normatywne szkoły, środowisk rówieśniczych i innych instytucji społecznych. W kontekście społecznych oddziaływań i „przepracowywania" na nowo zinternalizowanych już norm w konfrontacji ze światem zewnętrznym i jego wymaganiami, kształtuje się stosunek jednostki do siebie, poczucie własnej wartości, zręby własnego systemu wartości (podmiotowość, tożsamość) i stosunek do świata.

Wartości i normy stanowiące atrybuty postaw i zachowań bohaterów bajek, ale na etapie wczesnego dzieciństwa trudne, a wręcz niemożliwe do wyartykułowania w kategoriach semantycznych, u dziecka kilkunastoletniego nabierają charakteru realnego, powiązanego z własnymi przekonaniami, postawami i decyzjami podejmowanymi w konkretnych sytuacjach życiowych.

Celem badania realizowanego w drugim etapie projektu było spojrzenie na świat bajek czytanych i oglądanych przez małe dzieci z perspektywy dziecka kilkunastoletniego, które jest w trakcie intensywnej socjalizacji wtórnej, budowania tożsamości własnej osoby w procesie wchodzenia w historycznie ukształtowane modele instytucji społecznych.

Przedmiotem zainteresowania w badaniu nastolatków były zatrzymane w ich pamięci doświadczenia kontaktów z bajką czytaną, słuchaną i oglądaną we wczesnym dzieciństwie oraz emocje skojarzone z tymi sytuacjami. Dzieci zapytane o to, czy we wczesnym dzieciństwie rodzice/ opiekunowie czytali im bajki przyznali, że miało to miejsce bardzo często (61%), niezbyt często (33%), pozostałe 6% badanych nie mogło sobie przypomnieć takiej sytuacji. Wyraźną różnicę w tym aspekcie doświadczeń z wczesnego dzieciństwa zauważa się porównując dzieci mieszkające na wsi i w mieście – relatywnie rzadziej dzieci wiejskie doświadczały możliwości słuchania bajek czytanych przez rodziców. Zapewne z tego względu aż 83% spośród nich opisało emocje, jakie kojarzą im się z momentami, kiedy rodzice czytali im bajki, jako szczególnie przyjemne chwile, podczas gdy, częściej doświadczające takich sytuacji dzieci mieszkające w mieście, w 70.% deklarowały przyjemne skojarzenia.

Konsekwencje obiektywnych sytuacji społecznych związanych ze specyfiką życia i pracy na wsi i w mieście dostrzega się w deklaracjach dotyczących samodzielnego kontaktu badanych dzieci z książką, kiedy już nauczyły się czytać. Tylko 1/3 dzieci wiejskich zadeklarowała częste, samodzielne czytanie bajek. Respondenci mieszkający w miastach samodzielny, częsty kontakt z bajkami w książkach deklarowali w nieco większym natężeniu (38%). Warto jednak zauważyć, że co dziesiąty spośród nich zadeklarował, że nigdy samodzielnie nie czytał bajek. Wśród

deklarujących kontakt z książką w okresie wczesnoszkolnym największą popularnością cieszyły się bajki J.Ch. Andersena, braci Grimm, komiksy o Koziołku Matołku.

Niemal co trzeci badany nigdy nie zetknął się z bajkami w wydaniu audio, co - jak powszechnie wiadomo – stanowi znacznie bardziej adekwatną edukacyjnie i wartościowszą postać przekazu dla małego dziecka niż bajka telewizyjna. Z bajką audio stykały się częściej (z rozmaitą częstotliwością) dzieci w miastach (48% - często, 38% - raczej rzadko), podczas gdy takie deklaracje złożyło tylko 34% dzieci mieszkających na wsi.

Odmiennie przedstawiają się deklaracje badanych dzieci w sprawie dostępu do bajek telewizyjnych.

Wykres 3. Bajka telewizyjna w dzieciństwie w pamięci dzieci 12-13 letnich – częstość oglądania (N=87)

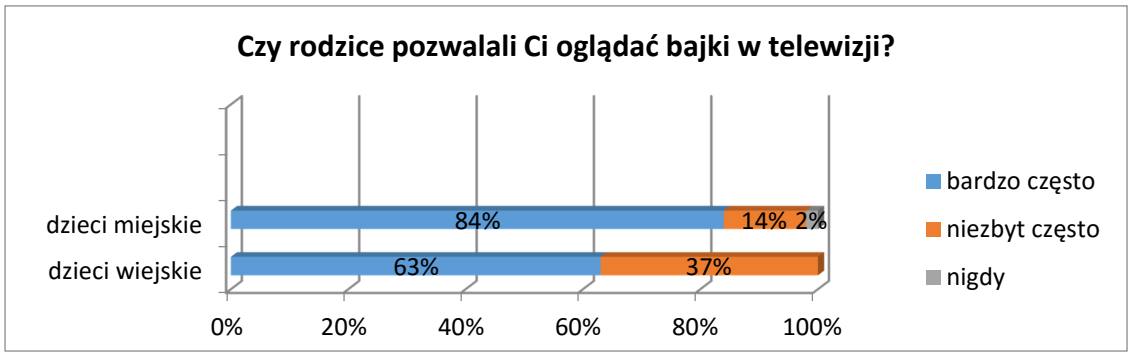

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Ponad ¾ ogółu badanych dzieci otrzymywało od rodziców zgodę na bardzo częste oglądanie bajek w telewizji, przy czym znacząco większy dostęp do telewizji zadeklarowały dzieci miejskie (84% - bardzo często), w porównaniu z dziećmi wiejskimi (63% - bardzo często).

Znaczącą różnicę w doborze bajek i nadzorze nad tym, jakie bajki mogły oglądać dzieci, zauważa się pomiędzy dziećmi mieszkającymi w mieście i na wsi. Rodzice dzieci miejskich w świadomości / pamięci dzieci, znacznie częściej limitowali to, jakie bajki mogły oglądać dzieci (28%), albo jak długo mogły to czynić (zwykle 1-2 godziny) – 16%. Pełną swobodę w tym względzie miało 56% dzieci miejskich i aż 71% dzieci mieszkających na wsi. Niezbyt wysoką dbałość o nadzór nad tym, co i jak długo oglądają dzieci, potwierdza się również w kontekście pytania o to, czy młodzi respondenci pamiętają sytuacje kiedy rodzice / opiekunowie dyskutowali z nimi na temat treści bajek. Tylko 1/3 respondentów prowadziła ze swoimi rodzicami rozmowy i dyskusje na temat treści bajek, co pokrywa się ze statystyką rodziców, którzy kontrolowali, co i ile oglądają ich dzieci. Pozostali czynili to bardzo rzadko lub nigdy, co również pokrywa się ze statystyką osób, które pozostawiały dzieciom pełną swobodę w doborze oglądanych bajek i limitu czasu oglądania telewizji.

Nie sposób obecnie ustalić, w jakim stopniu z tej swobody korzystali, zważywszy że nie było przy tym osób dorosłych. Znając fascynację małych dzieci migającymi obrazkami, można

podejrzewać, że ów dobór nie zawsze był adekwatny do wieku i możliwości poznawczych dziecka.

Z deklaracji wyrażonych przez dzieci w ankietach wynika, że największą popularnością cieszyły się bajki produkowane przez koncern Hanna & Barbera, takie jak: *Scooby Doo* (82%)*, Tom i Jerry* (69%)*, Smerfy* (69%), *Bajki Walta Disneya* (62%), nieco mniejszym zainteresowaniem cieszyły się polskie bajki: *Reksio* (58%), *Zaczarowany ołówek* (52%), *Przygody Koziołka Matołka* (46%), czeski *Krecik* (52%), czy rosyjski *Wilk i zając* (47%).

Dzieci poproszone o przeanalizowanie, z dzisiejszego punktu widzenia, co wówczas podobało im się w ich ulubionych bajkach, wskazywały na bardzo różne rzeczy. W odpowiedzi najczęściej padały argumenty o charakterze emocjonalnym i rozrywkowym: *były zabawne, humorystyczne, wzruszające, pokazywały ciekawe przygody bohaterów*. Rzadziej pojawiały się argumenty o charakterze moralnym – *pokazywały walkę dobra ze złem, dawały możliwość rozumienia stosunków międzyludzkich, uczyły miłości do zwierząt.*

W ocenie młodych respondentów, najbardziej wartościowe pod względem pożądanych - z ich dzisiejszego punktu widzenia – były na równi bajki amerykańskie i bajki polskie. Bajki innych narodów znalazły się na kolejnych miejscach, jednak najmniej wartości przypisano bajkom japońskim.

Można było odnieść wrażenie, że młodzi respondenci dokonywali oceny rozważnie i świadomie, gdyż byli w stanie wskazać, że niekoniecznie pożądaną rzeczą w rosyjskiej bajce *Wilk i zając* było to, że bohaterowie byli pokazywani, kiedy palili papierosy.

Dzieci wykazywały również konsekwencję projektując swoje przyszłe zachowania wobec własnych dzieci w kwestii dostępności do bajek w telewizji. Wprawdzie 38% respondentów stwierdziła, że będzie pozwalać dzieciom na oglądanie tego, co będą chciały, ale znaczna większość zamierza, albo wprowadzać ograniczenia do bajek precyzyjnie dobranych pod względem treści (60%), a kilka osób zamierza w ogóle zabronić swoim dzieciom oglądania telewizji. Pozostaje życzyć konsekwencji w dotrzymaniu tych projekcji wówczas, kiedy dzisiejsze dzieci będą już rodzicami.

2.8. Nastolatki o tym, czego nauczyły się z bajek okresu dzieciństwa

W wieku 12-13 lat kształtuje się u dziecka obraz własnego „Ja racjonalnego" – poglądu na temat tego, kim się jest i jaki zestaw wartości i norm stanowi o jego tożsamości. Proces ten buduje się w oparciu o reakcje „uogólnionych innych" na jego postawy, zachowania, głoszone poglądy, zinternalizowane we wczesnym dzieciństwie w środowisku rodzinnym. W tym czasie młody człowiek coraz częściej podejmuje świadomą refleksję na temat tego, które z jego cech postrzegane są przez innych jako wartościowe, dokonuje porównania wzorców nabytych w środowisku rodzinnym z wymaganiami, według których jest oceniany w instytucjach, z którymi się styka w coraz większym stopniu. Jest to czas porównywania reguł i zasad obowiązujących

w domu rodzinnym do tych, które stawia przed nim szkoła, środowisko koleżeńskie i inne kręgi społeczne, z którymi się styka. Potrafi wówczas, przynajmniej w zarysie, zdefiniować i poddać egzemplifikacji różne wartości, abstrakcyjnie brzmiące w wieku wczesnodziecięcym.

Cztery pogłębione wywiady indywidualne przeprowadzone w ramach projektu z szóstoklasistami pokazały, że w bezpośredniej rozmowie, w okolicznościach podmiotowego traktowania przez osobę dorosłą, są oni w stanie poważnie podejść do zagadnień i problemów znacznie przerastających ich wiek. W rozmowach o bajkach okresu dzieciństwa, wspomnieniach z tym związanych i towarzyszących im emocjach, rozmówcy w zasadzie nie odbiegali od sposobu, w jaki o tych sprawach pisali ich rówieśnicy w ankietach. Kiedy jednakże byli pytani o to, dlaczego lubili w przeszłości i cenią obecnie jakieś bajki, można było dostrzec, że ich wypowiedzi są bardzo przemyślane, że nie zbywają odpowiedzi uproszczonymi ocenami w stylu: *bo były śmieszne*, tylko próbują doszukać się powodów tego, że bajka była wówczas dla nich atrakcyjna, patrząc na nią z dzisiejszego punktu widzenia.

Bardziej elokwentne w rozmowach były dziewczynki, ich wypowiedzi były nieco bardziej przemyślane i dojrzałe. Zasadniczym elementem wywiadów pogłębionych była kwestia oceny wpływu czytanych / oglądanych bajek na uznawane obecnie normy, wartości, postawy życiowe oraz przypisywane im znaczenie. W trakcie rozmów autorka dysponowała już wynikami badań ankietowych dotyczących norm, wartości i postaw zaczerpniętych z bajek, które są dla respondentów istotne na obecnym etapie ich życia.

W badaniach ilościowych, częściej niż co dziewiąty młody człowiek (93%) stwierdził, że bajki między innymi nauczyły go odróżniania dobra i zła. Rozmówcy w wywiadach pogłębionych identyfikowali opisowo dobro, jako *nieczynienie krzywdy innym ludziom*, albo *pomoc innym w potrzebie*.

Tabela 12. Normy i wartości moralne zaczerpnięte z bajek identyfikowane przez 12-13-latków (N=87)

Czy czytane lub oglądane bajki nauczyły Cię wartości i norm, które pomagają Ci na obecnym etapie życia?	Tak (w %)	Nie (w %)
Rozróżnienie dobra i zła	93	7
Poczucie sprawiedliwości	71	29
Szacunek do przyrody (roślin, zwierząt)	79	21
Szacunek do innych (w tym starszych)	76	24
Szacunek do kultury i tradycji	54	46
Wartość sprawności fizycznej	53	47

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Nieco trudniej było badanym odnieść się do pojęcia sprawiedliwości. Siedmiu na dziesięciu uczniów stwierdziło, że jest to wartość, której nauczyli się odróżniać oglądając niektóre bajki, jednak co trzeci stwierdził, że nie znalazł w bajkach recepty na rozróżnienie tego, co jest sprawiedliwe od tego, co sprawiedliwe nie jest. Rozmówcy dopytywani w wywiadach

pogłębionych skarżyli się na niejednoznaczność pojęcia sprawiedliwość, a nawet poważne kłopoty z interpretacją tego, co jest sprawiedliwe w opinii rodziców czy nauczycieli, a tym, co jest w mniemaniu ich samych.

Dziewczynka 12 lat: uważam za niesprawiedliwe, kiedy dostaję zakaz oglądania telewizji, kiedy dostaję gorszą ocenę ze sprawdzianu, do którego się uczyłam, ale rodzice tego nie rozumieją…

Chłopiec 13 lat: uważam, że wpisanie mi uwagi za to, że niechcący uderzyłem kolegę łokciem, bo go nie widziałem, jak podbiegł z tyłu, było niesprawiedliwe, bo ja nie zrobiłem tego specjalnie, ale nauczyciel nie słuchał moich wyjaśnień….

Badani uczniowie uznali pozytywny wpływ bajek na dostrzeganie przez siebie wartości otaczającej przyrody (79%) oraz wartości szacunku do innych ludzi (76%). Zapytani w wywiadach o to, które znane im bajki uczą szacunku do starszych, mieli pewne trudności, jednak dwie osoby wskazały *Smerfy* i postać *Papy Smerfa*, do którego wszystkie smerfy odnosiły się z szacunkiem.

Zaledwie połowa badanych ankietą zauważyła wpływ bajek na kształtowanie u siebie szacunku do kultury i tradycji. Pytani w wywiadach uczniowie stwierdzali, że tak naprawdę ta wartość nie występuje wprost wyrażona w żadnej bajce animowanej, ale jest już obecna w bajkach i filmach dla dzieci o tematyce rodzinnej. Jeszcze trudniej było z odniesieniem się badanych uczniów do wartości sprawności fizycznej, której nie dostrzegali w czytanych / oglądanych bajkach.

Kwestia ta wydaje się odzwierciedlać społeczny problem, jaki dotyka współczesne dzieci i młodzież, przedkładających siedzenie przed komputerem czy telewizorem nad bieganiem z kolegami po podwórku. Spójne z takimi postawami w życiu są zatem deklaracje dotyczące znaczenia sprawności fizycznej.

Obok pytania o wartości, ankieta zawierała pytania o postawy zaczerpnięte z bajek, a mające silne umocowanie w normach charakterystycznych dla polskiej kultury.

Tabela 13. Postawy zaczerpnięte z bajek identyfikowane przez 12-13-latków (N=87)

Czy czytane lub oglądane bajki nauczyły Cię postaw, które pomagają Ci na obecnym etapie życia?	Tak (w %)	Nie (w %)
Rozwaga i mądrość w decyzjach	71	29
Myślenie o skutkach swoich czynów	63	37
Pokora i przyznawanie się do słabości	63	37
Zdolność pokonywania innych	49	51
Poczucie humoru	79	21
Dystans do samego siebie	69	31
Kreatywność w rozwiązywaniu problemów	71	29
Skłonność do pomocy innym(słabszym)	77	23

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Spośród zaproponowanej listy postaw, najwyższy poziom deklaracji, iż te właśnie postawy zostały przez dzieci zaczerpnięte z bajek, uzyskało „poczucie humoru" (79%) oraz „skłonność do pomocy innym (słabszym)" – 77%. Uczniowie uczestniczący w wywiadach wyjaśniali, że bezinteresowne zrobienie czegoś dla innych daje im poczucie, że *są dobrzy*, *bo zrobili coś czego nie musieli, a poza tym fajnie jest widzieć, że ktoś jest wdzięczny.*

Ponad 70% deklaracji uzyskały takie postawy, jak: „rozwaga i mądrość w podejmowaniu decyzji" oraz „kreatywność w rozwiązywaniu problemów". Pytani w wywiadach o przykłady bajek, które uczą rozwagi i mądrości, niemal zawsze wymieniali *Smerfy, Gumisie, Toma i Jerry'ego*, zaś w kwestii „kreatywności" – *Zaczarowany ołówek, Pomysłowy Dobromir.*

„Dystans do siebie" to niezwykle pożądana postawa ułatwiająca relacje z innymi ludźmi. Wprawdzie niemal co siódmy badany respondent wskazał tę postawę, jako zaczerpniętą z bajek i pomagającą w życiu, jednak rozmówcy udzielający wywiadu, szczególnie chłopcy, mieli pewien kłopot, aby uznać, że jest to postawa właściwa.

Chłopiec 12 lat: *Ja nie wiem, co znaczy dystans do samego siebie?* Ankieter: To umiejętność nieprzejmowania się tym, kiedy ktoś powie na Ciebie coś złego, a Ty się na przykład z tym nie zgadzasz.

To znaczy, ze mam odpuścić, jak ktoś mówi nieprawdę?! To nie jest moralne! Bo ten ktoś będzie dalej robił źle.

Jeszcze mniejszej części badanych (63%) udało się odnaleźć u siebie, zaczerpnięte z bajek, postawy: „myślenie o skutkach swoich czynów" i „pokora oraz zdolność przyznania się do słabości" (63%). Wydaje się, że poważne postrzeganie świata w kategoriach przyczynowo-skutkowych w połączeniu z własną odpowiedzialnością, to jednak trudna sprawa. Zanim w decyzjach młodego człowieka dochodzi do stanu, kiedy rozum bierze górę nad emocjami, zwykle upływa więcej czasu niż kilka lat.

Podobnie rzecz ma się z pokorą i zdolnością przyznawania się do błędów. Dwunastoletnie dzieci mogły jeszcze nie doświadczyć wprost znaczenia pokory w społecznych ocenach kierowanych pod swoim adresem. Postawa pokory i niewywyższania się, obecna od wieków w mentalności polskiego społeczeństwa, jest ciągle podtrzymywana przez przekaz religijny. Dostrzegalny spadek religijności polskiego społeczeństwa może być czynnikiem osłabiającym znaczenie tej cechy w zestawie postaw „porządnego człowieka" na rzecz postaw bardziej przedsiębiorczych, walczących o swoje interesy.

Tymczasem w naszym badaniu „zdolność pokonywania innych" uzyskała najniższy poziom deklaracji (49%). Potwierdza to hipotezę o kulturowej i mentalnościowej antynomii „pokory" i „zdolności do pokonywania innych".

2.8. Wnioski

Uznawane przez człowieka wartości mają decydujący wpływ na jego życie i funkcjonowanie w świecie. One determinują jego wybory i określają dynamikę i skuteczność w poruszaniu się w zastanej kulturze i składających się na nią elementach. Od nich zależy wykorzystanie dostępnych dóbr i umiejętność radzenia sobie w różnych, stawianych przez życie, sytuacjach (Janczewska 2015).

Badania sondażowe na temat roli i znaczenia bajek udostępnianych dzieciom realizowane wśród rodziców dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym ukazały kilka interesujących prawidłowości w tej sferze.

- Czytanie bajek małym dzieciom to wciąż ważny element codziennych relacji dla ponad 60.% rodziców. Chociaż książka jest systematycznie wypierana z wczesnych procesów edukacyjnych i wychowawczych na rzecz mediów elektronicznych (bajki oglądanej na ekranie) – 2/3 pozwala swoim dzieciom na codzienne oglądanie telewizji, to jednak rośnie świadomość niekorzystnego wpływu telewizji na psychikę i zdrowie fizyczne dzieci.
- Dostępność mediów i komercyjny charakter wielu produkcji zagranicznych adresowanych do dzieci spowodowały znaczne ograniczenie udziału polskiej bajki w całości oferty, jaka dociera do dzieci. Może mieć to – w dłuższej perspektywie czasowej – istotny wpływ na kulturę, świadomość i mentalność przyszłych pokoleń.
- Badanie ujawniło wysoki poziom świadomości rodziców co do roli bajek udostępnianych w różnych formach swoim dzieciom. Mają w przeważającej części ukształtowane poglądy na temat tego, jakie wartości powinna nieść bajka, jakie cechy i postawy kształtować u dziecka oraz czego w bajkach być nie powinno. W obrazie pożądanych i niepożądanych (zbędnych) norm i wartości deklarowanych przez rodziców, odzwierciedliła się znacząca część modelowych, tradycyjnych wartości polskiej kultury, ale też dało się zauważyć dokonujące się w tym obszarze zmiany cywilizacyjne i mentalnościowe.
- Analiza wpływu bajek z wczesnego dzieciństwa na kilkunastoletnie dzieci potwierdziła hipotezę, że bajkowe treści, jakie trafiają do dzieci we wczesnym okresie ich życia, pozostają w ich świadomości w postaci uznawanych norm i wartości oraz postaw uznawanych za pożądane. Stopień internalizacji tych norm odbiega w pewnej mierze od oczekiwań dorosłych, jednak przecież bajka nie jest jedynym źródłem wpływu na dziecko w tym względzie. Porównanie wyników odpowiedzi rodziców na pytanie o wartości pożądane w bajkach i wyników odpowiedzi nastolatków o wartości, które zaczerpnęli z bajek i które mają wpływ na ich życie, pokazuje zadziwiającą spójność trendu w deklaracjach obu grup.

Wydaje się, że wskazane powyżej zagrożenia nie są w stanie wyeliminować bajki jako formy dostarczania dzieciom informacji o świecie norm, wartości i postaw charakterystycznych dla kultury społeczeństwa, a coraz wyższy poziom wykształcenia społeczeństwa spowoduje wzrost świadomości rodziców w zakresie form i treści adekwatnych dla dzieci.

3. Trzeci obszar badawczy – Koziołek Matołek na tle innych bohaterów bajek

3.1. Konceptualizacja badania

Badania prowadzono w dwóch kierunkach:

1. Próbując określić miejsce Koziołka Matołka wśród innych tekstów kultury dziecięcej.
2. Starając się wskazać możliwości reklamy i promocji Europejskiego Centrum Bajki z wykorzystaniem „ikony" Pacanowa – Koziołka Matołka.

Ad.1: Wokół *Przygód Koziołka Matołka* jako klasycznego tekstu polskiej kultury dla dzieci.

Badania rozpoczęliśmy od scalenia bibliografii dotyczącej funkcjonowania komiksu Makuszyńskiego i Walentynowicza w namyśle naukowców i publicystów zajmujących się kulturą dla dzieci. Kolejnym tropem była analiza tekstów i dyskusja nad nimi, której najważniejszym punktem było zorganizowanie ogólnopolskiej konferencji naukowej. Efektem konferencji będzie upublicznienie głosów referentów na stronie Instytutu Bajki ECB (w zamierzeniu jest też wydanie w formie książkowej).

Odnosząc się do aktualnego stanu badań nad kulturą dziecięcą, w tym szczególnie – do bajki zwierzęcej, staraliśmy się odpowiedzieć na pytania: Czy należy „reaktywować" Koziołka Matołka? W jakim celu (i w jaki sposób) można rozszerzyć odbiór ikony pierwszego polskiego komiksu – Koziołka Matołka – postaci wymyślonej przez Kornela Makuszyńskiego i „zwizualizowanej" przez Mariana Walentynowicza? Interesowało nas także, dlaczego koza – zwierzę – ma w bajkach dla dzieci miejsce wyjątkowe? Próbowaliśmy odnieść się do „Koziołka Matołka" Kornela Makuszyńskiego i Mariana Walentynowicza pośród bajkowej rodziny „kóz", „kozłów", „koźlątek". I w tym miejscu najpełniejszych odpowiedzi należy upatrywać w głosach uczestników konferencji „Koziołek Matołek i inne bajkowe zwierzęta w tekstach kultury".

Ad.2: Koziołek Matołek Kornela Makuszyńskiego i Mariana Walentynowicza jako patron Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie.

Znaczenie Koziołka Matołka jako ikony ECB w Pacanowie

Charakterystyka ECB jako miejsca zabawy i edukacji kulturowej dla dzieci w „wieku koziołkowym" – stan obecny, postulaty na przyszłość, czyli konstruktywna krytyka i obrona idei ECB

3.2. Omówienie wyników badań

Podstawowe spektrum badań oscylowało wokół przeszłości, teraźniejszości i przyszłości figury Koziołka Matołka w kulturze czytelniczej i medialnej oraz jako „patrona" ECB w Pacanowie.

Zaczęliśmy od namysłu nad recepcją *Przygód Koziołka Matołka* autorstwa K. Makuszyńskiego i M. Walentynowicza. Charakterystyce poddano publikacje w całości lub częściowo łączące się z interesującym nas tekstem kultury. Zaproponowano też nowe działania na rzecz przywrócenia pamięci dzieci (zwłaszcza w przedziale wiekowym 3 - 8 lat) *Przygód Koziołka Matołka* autorstwa K. Makuszyńskiego i M. Walentynowicza. Nadrzędnym celem podjętych działań była próba pobudzenia zainteresowania Koziołkiem Matołkiem. Zależało nam na przywróceniu pamięci kulturowej bohatera kultowego komiksu, ale także jego „ikony" funkcjonującej w adaptacjach teatralnych i filmowych oraz przekładach audialnych i popularyzowanych w grach komputerowych. Tym samym, chodziło o skoncentrowanie uwagi dzieci na – powtórzmy - „literackim patronie" Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie.

ECB w Pacanowie od początku działalności podjęło mnóstwo inicjatyw reklamowo-promocyjnych, tak że udało się „wylansować" Koziołka Matołka –- najsławniejszego „pacanowianina", ale przede wszystkim bohatera polskiej klasyki literackiej i postaci, którą rozpoznaje również dziecko współczesne.

Z uznaniem należy odnotować, że zespół ECB wypracował swój własny model działalności kulturowej, edukacyjnej i rozrywkowej. ECB, pomimo niekorzystnej lokalizacji i słabej infrastruktury (brak placówek gastronomiczno-hotelowych o przyjętym dla UE standardzie, brak parkingu etc.), dynamicznie się rozwija, stając się rozpoznawalnym w Polsce, wysoko cenionym przez dzieci i ich opiekunów miejscem turystyki przedszkolnej, szkolnej i familijnej.

Faktycznie, udało się przywrócić świadomości dzieci wzrastających w XXI wieku bohatera pierwszego polskiego komiksu dla dzieci, postrzeganego jako atrakcyjnego, sympatycznego, empatycznego, ciekawego świata „kolegę". Stało się to w dużej mierze dzięki talentom aktorskim i pedagogicznym animatorów „pracujących" w kostiumie Koziołka Matołka. Ta żywa maskotka z Pacanowa jest znakiem rozpoznawczym ECB nie do przecenienia. Doskonale konotuje bajkową postać, ułatwia nawiązywanie kontaktów z dziećmi, wzrusza dorosłych wychowanych na komiksie Makuszyńskiego i Walentynowicza. W programie zaproponowanym przez ECB najważniejsze jest dziecko (honorowy gość ECB) i jego komfort w zabawie. Zadbano więc o to, aby zwłaszcza młodsze dziecko czuło się jak u siebie, a jednocześnie było blisko figury (a zwłaszcza animatora) Matołka i innych bajkowych „przyjaciół" z dzieciństwa (stąd wróżki, księżniczki, śnieżynki, królewna Śnieżka, ale też czarownice i zła królowa).

Rozumiejąc zmieniające się wybory czytelnicze dzieci urodzonych w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku (często są one bardzo odległe od postaci Koziołka Matołka), ECB przyjęło zasadę respektowania gustów najmłodszej publiczności przyjeżdżającej do Pacanowa. Jednocześnie podjęło się misji zapoznania dzieci odwiedzających Pacanów z *Przygodami Koziołka Matołka*, a przede wszystkim – włączenia tej postaci w różne interakcje z bohaterami współczesnych tekstów kultury. Tą drogą w ECB wytyczono szczególne „mosty" pomiędzy

nowoczesnymi a klasycznymi tekstami kultury dla najmłodszych. Należy pamiętać, że dzisiejszy odbiorca dziecięcy nastawiony jest na bajki emitowane zwłaszcza za pośrednictwem specjalnych kanałów telewizyjnych i internetowych. Koziołek Matołek to dla niego najczęściej bohater historycznego tekstu kultury, zatem trudno bez odpowiedniego przygotowania przekonać dziecko do… komiksu z dzieciństwa jego dziadków i pradziadków.

3.2.1. Analiza danych zastanych

Działające od 2003 roku ECB postawiło na pamięć kulturową i dla tej idei wykreowało audiowizualny i podążający ku interaktywności charakter miejsca. Dziecko, po wejściu do ECB, jest „bombardowane" bodźcami (zatrzymanych do tej pory w pamięci) obrazów bajkowego świata, tak że naturalnie ulega immersji – zanurza się w przestrzeń zmysłowo oddziałującą na dziecięcą wyobraźnię, zachęcającą do odczytywania i kojarzenia znaczeń faktów i obrazów kulturowej pamięci. ECB składa się z kilkunastu intymnych miejsc wypełnionych ikonami klasycznych, bardziej nowoczesnych (i eksperymentalnych) tekstów kultury, prowokujących dziecko do indywidualnego spotkania (współuczestnictwa) z bajkowym / baśniowym światem. Im młodsze dziecko, tym aura miejsca mocniej przykuwa uwagę, stymuluje odbiór i interpretację obrazów bajkowych postaci i łączących się z nimi fabuł, relacji, etc. Zapamiętane „oddzielnie" figury literackie, filmowe, malarskie, w oczach dziecka przestają być uwięzione w sobie nawzajem. Pozwalają tym samym na budowanie przez odbiorcę spektaklu (tak należy nazwać aranżowane w ECB sytuacje) na nowo wyobrażonych związków pomiędzy bohaterami różnych tekstów kultury. Dochodzi do zróżnicowanego indywidualnie rozumienia i przeżywania przez dzieci sytuacji powstałych na przecięciu rzeczywistego uczestnictwa w spektaklu ze światem obrazów „przeniesionych" z tekstów literackich i artystycznych (komunikacja kulturowa). W takim ujęciu, ECB staje się medium artystycznym, wyzwalającym drzemiący w dziecku potencjał subiektywnej percepcji.

3.2.2. Konstrukcja narzędzi badawczych

Kwerenda biblioteczno-bibliograficzna

Badania ankietowe

3.3. Analiza wyników

Celem przeprowadzenia badań ankietowych podjęliśmy się obserwacji przestrzeni badawczej: ECB w czasie otwartym na przyjmowanie gości oraz zorganizowaliśmy warsztat literacko-plastyczny plus głośne czytanie bajek zwierzęcych oraz seans kinowy *Dziwnych przygód Koziołka Matołka.* Cel badawczy w niczym nie umniejszał podjętych zadań edukacyjno-kulturowych. Zarówno warsztat literacko-plastyczny prowadzony przez mgra sztuki Magdalenę Leśniak - doktorantkę Instytutu Sztuk Pięknych w Kielcach i równocześnie pracownika Biura Wystaw Artystycznych w Kielcach, jak i głośne czytanie bajek zwierzęcych

przez studentki Instytutu Filologii Polskiej UJK w Kielcach bardzo przypadły dzieciom do gustu. Dodajmy, że przez cały czas towarzyszył dzieciom „żywy" Matołek – w tej roli animator z ECB.

Więcej informacji o warsztacie patrz: Aneks, Załącznik nr 1.

Zob. dokumentację wideo:

Warsztat:

(https://www.youtube.com/watch?v=lxH9u8-YIZ4

https://www.youtube.com/watch?v=Zl-JgoWIOHs

Kozucha Kłamczucha i Koza Złotka – czytają studentki UJK w Kielcach

https://www.youtube.com/watch?v=KfCIGQ8lrts

Podsumowanie ankiet:

Ankieta skierowana do dzieci (65 ankiet) wraz z pytaniami zadawanymi dzieciom przez ankieterów:

1. Czy mówi Ci coś nazwa „Koziołek Matołek"? Tak – 65, Nie – 0
2. Jeśli odpowiedź brzmi „tak", podaj informację o Koziołku Matołku: Bohater filmu – 10, Postać z teatrzyku –16, Postać z kreskówki (filmu) dla dzieci – 40 (razem 66, – bo w jednej z ankiet zakreślone były dwie odpowiedzi: bohater filmu i postać z kreskówki (filmu) dla dzieci).
3. Czy, Twoim zdaniem, Koziołek Matołek jest bohaterem: Żyjącym w dzisiejszych czasach – 10; Który żył dawno, ale jest nadal sympatyczny – 42; Który żył dawno i dzisiaj już przestały mnie obchodzić jego przygody – 13.
4. Jeśli poznałeś Koziołka Matołka zarówno z komiksu, jak i z filmu lub z teatrzyku, powiedz, które z nim spotkanie uważasz za najfajniejsze: z Matołkiem z komiksu (z książeczki) – 24; z Matołkiem z filmu – 24; z Matołkiem w teatrze – 16 (razem 64 + 1 ankieta, na której zaznaczono wszystkie trzy odpowiedzi; dopisana uwaga na jednej z ankiet, gdzie zaznaczono „z Matołkiem w teatrze „i z <<żywym>> w Pacanowie").
5. Jaki, Twoim zdaniem, jest Koziołek Matołek: Jest zabawny, sympatyczny i śmieszny. Zazdroszczę mu, że miał tyle różnych przygód – 38; Jest nudny, a jego przygody mnie nie obchodzą – 7; Mogę czasami popatrzeć na Koziołka Matołka, ale nie za często, gdyż wolę bohaterów innych komiksów, bajek i filmów – 20.
6. Czy pamiętasz, gdzie mieszka Koziołek Matołek: Nad morzem – 4; W Kielcach – 5; W Pacanowie – 56
7. Czy chciałbyś odwiedzić Koziołka Matołka w Europejskim Centrum Bajki? Tak – 53; Nie – 11 (razem 64 + 1 ankieta /nie zaznaczono żadnej odpowiedzi/).
8. Podaj Twojego ulubionego bohatera książki i/lub filmu: Scobby Doo – 8; Koziołek Matołek – 5; Dora poznaje świat/Dora mała podróżniczka – 5; Świnka Peppa – 3; Kubuś

Puchatek – 3; Reksio – 3; Bolek i Lolek – 2; Buka – 2; Kaczor Donald – 2; Mała Syrenka – 2; Mikołajek – 2; Bob Budowiczy – 1; Kot Filemon – 1; Pingwiny z Madagaskaru – 1; Spogne Bob – 1; Shrek – 1; John Rambo – 1; Strażak Sam – 1; Fisia Pończoszanka – 1; Pszczółka Maja – 1; Lampo – 1; Hania Humorek – 1; Batman – 1; Kraina Lodu – 1; Muminki - 1; Koszmarny Karolek – 1; Kopciuszek – 1; Mój sekretny jednorożec – 1; Harry Potter – 1; Smerfy – 1; Myszka Minnie – 1; Wróbel Ćwirek – 1; Dexter (serial kryminalny) – 1; Spiderman – 1; Nie wiem/ nie mam – 5.

9. Powiedz, jak najbardziej lubisz spędzać wolny czas: Bawiąc się z innymi dziećmi na dworze lub w domu – 27; Oglądając telewizję –15; Czytając lub słuchając bajki – 7; Na grach komputerowych – 11; Uczęszczając na zajęcia sportowe lub inne wybrane przez Ciebie – 3 (razem 64+1 ankieta /zaznaczono 3 odpowiedzi: oglądając telewizję; czytając lub słuchając bajki; uczęszczając na zajęcia sportowe lub inne wybrane przez Ciebie/).

Opis badania z udziałem dzieci.

W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Z powodu wieku dzieci poddanych badaniu, wybrano technikę wywiadu kwestionariuszowego. Dorośli (rodzice, opiekunowie, studenci – ankieterzy) zadawali dzieciom pytania, „na gorąco" zakreślając odpowiedzi. Badaniem przeprowadzonym po spektaklu w teatrze „Kubuś" oraz po obejrzeniu filmu i warsztatach plastycznych w WDK w Kielcach, objęto 65 dzieci w wieku od 5 do 11 lat (40 dziewcząt i 25 chłopców). Z uzyskanych danych wynika, że dzieci, które czytały (słuchały, gdy czytała osoba dorosła) wcześniej komiks z przygodami Koziołka Matołka, tzn. zanim obejrzały film lub spektakl teatralny, były o wiele bardziej zainteresowane adaptacjami na scenę lub ekran. Spotkanie z Koziołkiem Matołkiem w ECB lub w „Kubusiu" i w WDK w Kielcach dało im wiele przyjemności, sprawiało im radość porównywanie postaci z komiksu z „żywym" koziołkiem czy koziołkiem z kreskówki. Zajęcia plastyczne z sytuowaniem postaci Koziołka Matołka pośród innych bajkowych (i realnych) bohaterów, miejsc, rzeczy były dla dzieci ciekawe i inspirujące.

Reasumując, jak wynika z obserwacji dzieci oraz z wyników ankiety, komiks Makuszyńskiego i Walentynowicza w XXI wieku nie jest na tyle atrakcyjny, by spotkał się z większym zainteresowaniem dzieci. Język komiksu jest w dużej mierze zbyt archaiczny, sytuacje, w których znajduje się bohater także są „nie z tej epoki", aby zainteresować dzieci na dłużej. Niestety, mało atrakcyjne są również obrazki Walentynowicza – linearne historyjki, mało dynamiczne, nie przystające do estetyki współczesnych komiksów, ilustracji książkowych, filmów animowanych i gier komputerowych. Pokolenie sześcio-, siedmio-, ośmio-, dziewięcio- i dziesięciolatków z kieleckich przedszkoli i szkół jest co najwyżej skłonne przejrzeć komiks, posłuchać, gdy czyta bliska osoba, ale dopiero po zapoznaniu się z Koziołkiem Matołkiem „z filmu", „z teatru" czy z żywą figurą w ECB w Pacanowie. Ma się wrażenie, że starają się

„polubić” Matołka, aby nie sprawić przykrości ojcu czy babci, którzy twierdzą, że „jest taki fajny”.

Z obserwacji dzieci podczas oglądania sztuki na scenie teatru „Kubuś” i filmu w kinie „Fenomen” w WDK w Kielcach, wynika jednak, że można z powodzeniem „wskrzesić” literacko-plastycznego Koziołka Matołka, a tym samym w jakiejś mierze ocalić tekst należący do klasyki polskiej kultury dziecięcej od lat 30. XX wieku. Należy jednak traktować ten zamysł jako ciekawostkę historyczną, zabawę w przypominanie lektury ich dziadków i rodziców, gdyż – nie łudźmy się – Matołek nie wygra z bohaterami współczesnych tekstów kultury, gdyż się zwyczajnie … zestarzał.

Wnioski szczegółowe wynikające z ankiet skierowanych do dzieci – gości ECB, widzów Teatru Lalki i Aktora „Kubuś” w Kielcach po muzycznym spektaklu *Przygody Koziołka Matołka* oraz uczestników warsztatu literacko-plastycznego:

- Wszystkie dzieci deklarowały, że Koziołek Matołek to ich dobry znajomy lub przynajmniej słyszały o tej postaci. Nie jesteśmy w pełni przekonani, czy rzeczywiście tak jest naprawdę. Odpowiedź potwierdzająca, być może, wynikała z faktu, że wszystkie poddane badaniu dzieci były uczestnikami imprez z „udziałem” Koziołka: pytaliśmy małych uczestników wydarzeń związanych z Koziołkiem: odbiorców spektaklu w teatrze „Kubuś”, filmu i warsztatów plastycznych w WDK w Kielcach oraz odwiedzających Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie
- Większość badanych (40+10=50/65) kojarzy Koziołka Matołka przede wszystkim jako postać z kreskówki (filmu) dla dzieci, choć kojarzą również i uważają za sympatycznego komiksowego Matołka (24/65). Niektóre dzieci pokazywały z dumą zawieszki z figurką Matołka oraz kolorowanki.
- Dzieci kojarzą Koziołka jako postać żyjącą w dawnych czasach („żył dawno, dawno temu”), ale nadal sympatyczną (42/65), jednak już tylko 20/65 osób zadeklarowało, że „czasami patrzy na Koziołka (ogląda w telewizji lub słucha jak mama czyta komiks), ale woli bohaterów innych komiksów, bajek i filmów”. Jedynie 5/65 uznało Koziołka za ulubioną bajkową postać, co pokazuje, że Koziołek jednak się „zestarzał” i trudno mu zadowolić zmieniające się gusty dzieci. Literackiemu Matołkowi jest też coraz trudniej konkurować z innymi bajkowymi bohaterami.
- Notabene, jest dość duży rozrzut wśród tych dziecięcych ulubionych bohaterów; najwięcej głosów zyskał Scooby Doo 8/65; podobnie jak Koziołek, czyli 5/65 – Dora, mała podróżniczka, dalej Świnka Peppa czy Kubuś Puchatek 3/65; pojedyncza obecność dawnych bajkowych bohaterów, czyli Reksia, Bolka i Lolka czy Pszczółki Mai, dowodzi zapewne rodzicielskich („dziadkowych?) wpływów na gusta młodocianych odbiorców bajek w każdej formie. Podobnie pewnie jest z Koziołkiem – znają go te dzieci, którym czytano komiks w dzieciństwie. Wśród postaci preferowanych są

ponadto bohaterowie popkultury: John Rambo, Spiderman (wcale nie tacy współcześni) czy nawet…Dexter, bohater znanego kryminalnego serialu. Nie zgłębialiśmy też zasłyszanych wyborów zwłaszcza dziewczynek, gdyż bynajmniej nie było w nich tekstów kultury dla dzieci. Otóż do lubianych przez dziewczynki seriali telewizyjnych należą m.in. *M jak miłość*, *Ojciec Mateusz*. *Rodzinka.pl* to, z kolei, najbardziej dopasowany do potrzeb polskiej rodziny z dzieciakami hit telewizyjny.

Ankieta skierowana do rodziców dzieci odwiedzających wraz z nimi ECB w Pacanowie (65 ankiet):

1. Jakie wrażenie ogólne robi na Państwu ECB w Pacanowie: Bardzo dobre – 37; Spodziewałam/em się czegoś bardziej atrakcyjnego – 23; Rozczarowuje – 4 (razem 64 + 1 ankieta /nie zaznaczono odpowiedzi w tym pytaniu/).
2. Co się Państwu najbardziej podobało w ECB, a co pozostawia wiele do życzenia (w skali 0-4):
    a. Architektura budynku i wnętrze ECB: 0 (0); 1 (1); 2 (12); 3 (19); 4 (31) (razem 63 + 2 ankiety niewypełnione w tym punkcie),
    b. Program przygotowany pod kątem dzieci: 0(0); 1 (1); 2 (5); 3 (18); 4 (39) (razem 63 + 2 ankiety niewypełnione w tym punkcie),
    c. Stosunek animatorów do dzieci: 0 (0); 1 (1); 2 (3); 3 (13); 4 (45) (razem 62 + 3 ankiety niewypełnione w tym punkcie),
    d. Gadżety do kupienia w ECB: 0 (0); 1 (3); 2 (13); 3 (23); 4 (22) (razem 61 + 4 ankiety niewypełnione w tym punkcie),
    e. Czas oczekiwania na wejście do ECB: 0 (1); 1 (3); 2 (13); 3 (27); 4 (19) (razem 63 + 2 ankiety niewypełnione w tym punkcie).
3. Jak oceniacie Państwo infrastrukturę towarzyszącą ECB w Pacanowie (w skali 0-4):
    a. Noclegi (pokoje gościnne, pensjonaty, hotele): 0 (5); 1 (9); 2 (25); 3 (14); 4 (11) (razem 64 + 1 ankieta niewypełniona, z adnotacją ‘nie korzystałem’)
    b. Gastronomia: 0 (1); 1 (4); 2 (19); 3 (27); 4 (14)
    c. Parkingi (bliskość wobec ECB, ilość miejsc): 0 (4); 1 (14); 2 (20); 3 (14); 4 (13)
    d. Informacja i estetyka strony internetowej ECB: 0 (0); 1 (3); 2 (2); 3 (29); 4 (31)
4. Jakie wrażenie robi na gościach ECB sam Pacanów? Bardzo dobre – 24; Mogłoby być lepiej, ale ogólnie robi przyjemne wrażenie – 34; Przygnębiające – 7

Opis badania ECB – ankiety anonimowe skierowane do rodziców i opiekunów dzieci

W badaniu wzięło udział 65 dorosłych (rodziców, opiekunów, znajomych dzieci odwiedzających ECB). Około 1/3 wypełniło ankiety z rezerwą (podeszło do tego niechętnie, ale nie chcąc odmawiać tej prośby). Część dorosłych towarzyszących swoim milusińskim w ECB była bardzo zadowolona z przyjazdu, podkreślając, że to również powrót do ich dzieciństwa.

Wnioski szczegółowe wynikające z ankiet skierowanych do dorosłych gości (rodziców i opiekunów dzieci) odwiedzających ECB

Oceny dotyczące samego ECB, architektury, programu, kompetencji pracowników są bardzo wysokie. Nieco do życzenia (do poprawy?) pozostawia kwestia infrastruktury wokół ECB (noclegi i parkingi, a także gastronomia). Niestety, aż ok. 1/3 dorosłych - 23/65 głosów przyznało, że „spodziewali się czegoś bardziej atrakcyjnego" niż zobaczyli, krytykowali dojazd do ECB, jako nie przystający do przymiotnika „europejski".

Organizacja konferencji naukowej

Konferencja została zorganizowana w dniach 2-3 X 2015 i miała charakter interdyscyplinarny. Do udziału zaproszono wszystkich, którzy chcieliby się wypowiedzieć na temat miejsca zwierząt w historycznych oraz współczesnych tekstach kultury adresowanych do dzieci. Pretekstem była figura KOZIOŁKA MATOŁKA - zwierzątka, które jako jedno z pierwszych w polskiej twórczości dla dzieci osiągnęło niewiarygodną popularność jeszcze w okresie międzywojennym. Apogeum sławy komiksu Kornela Makuszyńskiego i Mariana Walentynowicza to jednak okres PRL-u, a zwłaszcza przełom lat 60. i 70. XX stulecia. Wtedy to dzieci polskie, oprócz świetnie przygotowanych przez Wydawnictwo Literackie w Krakowie edycji książkowych *Przygód Koziołka Matołka*, mogły oglądać w kinach (potem również w telewizji) serial animowany pt. *Dziwne przygody Koziołka Matołka* (projekt zrealizowany w warszawskim Studiu Miniatur Filmowych) oraz słuchać *Przygód Koziołka Matołka* na dwóch płytach gramofonowych (niebawem także w radiu) wydanych przez Polskie Nagrania.

- Organizatorzy i uczestnicy konferencji zorganizowanej w ramach projektu postawili sobie za cel przypomnienie początków komiksowej literatury i sztuki dla dzieci z udziałem Matołka i innych zwierząt. Ale przede wszystkim interesował nas wpływ kreacji zwierzęcych bohaterów tekstów kultury na model świata przedstawionego w konkretnych utworach dla dzieci. W referatach i dyskusji zachęcano wszystkich, którzy prowadzą badania nad twórczością dla dzieci, wykorzystują konteksty słowo – obraz w pracy zawodowej z najmłodszymi, aby dzielić się własnymi doświadczeniami oraz przemyśleniami nad sensem zastępowania (dopełniania) zwierzęcymi postaciami współczesnych tekstów kultury dziecięcej. Z tej perspektywy chcieliśmy się wspólnie zastanowić nad rangą zwierząt w dziecięcej przestrzeni kulturowej (w bajkach, baśniach, opowiadaniach, wierszykach, komiksach, ilustracjach w książeczkach, czasopismach, na stronach internetowych, w formie audio i wideo, w kreskówkach filmowych, grach komputerowych; w życiu dziecka). Trudno nie zauważyć, że pozycja zwierząt w dziecięcej przestrzeni nic a nic nie zmalała.
- Autorzy referatów podkreślali, iż twórcy współczesnych tekstów kultury dla dzieci nadal sięgają po zwierzęce postacie, zastępując i dopełniając nimi figury dorosłych ludzi, dziewczynek i chłopców. Okazuje się, że posiłkując się „światem zwierząt", o

wiele łatwiej jest przekazać sens, dowcip sytuacyjny, humor, ironię, groteskę i wszelkie inne stany duchowe i emocjonalne przeżywane przez najmłodszych.

- Konferencja spotkała się z bardzo dobrym przyjęciem również studentów, jak i nauczycieli kieleckich przedszkoli i szkół. Do udziału w spotkaniu zaprosiliśmy wszystkich chętnych, którym z różnych powodów bliski jest temat twórczości dla dzieci. Jako sukces trzeba odnotować, iż zaszczycili nas zarówno dojrzali naukowcy, jak i bardzo młodzi, dopiero rozpoczynający badania lub życie zawodowe związane z tworzeniem, badaniem i wykorzystywaniem w pracy z dziećmi tekstów kultury.
- Na konferencji spotkali się specjaliści wypowiadający się na temat przeszłości i… przyszłości Koziołka Matołka (powtarzało się pytanie czy możliwa jest reaktywacja najpopularniejszego polskiego kozła?) i innych projektów literackich i artystycznych z udziałem figur zwierzęcych.

(Więcej informacji o Konferencji patrz: Aneks, Załącznik nr 2, zob. rejestrację wideo z konferencji: https://www.youtube.com/watch?v=1j6Q0xIpIdg).

3.4. Koziołek Matołek w świetle krytyki literackiej, artystycznej, filmowej - kwerenda

3.4.1. Bibliografia – przygody Koziołka Matołka

- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1932), *120 przygód Koziołka Matołka*, Gebethner i Wolff, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1933), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Gebethner i Wolff, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1934), *Trzecia księga przygód Koziołka Matołka*, Gebethner i Wolff, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1934), *Czwarta księga przygód Koziołka Matołka*, Gebethner i Wolff, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1938), *120 przygód Koziołka Matołka*, Gebethner i Wolf, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1947), *120 przygód Koziołka Matołka*, Gebethner i Wolf, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1956), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M., (1957), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1957), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1957), *Trzecia księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.

- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1958), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1958), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1959), *Trzecia księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M., (1959), *Czwarta księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1962), *Przygody Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1966), *Przygody Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1969), *Przygody Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1972), *Przygody Koziołka Matołka*, Ks. 1-4, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1974), *Przygody Koziołka Matołka*, Ks. 1-4, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1977), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1977), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1977), *Trzecia księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1977), *Czwarta księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1980), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1981), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1981), *Trzecia księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1981), *Czwarta księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1981), *Przygody Koziołka Matołka w 480 przeźroczach*, Epoka, Warszawa.

- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1983), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1983), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1983), *Trzecia księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1983), *Czwarta księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1985), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1985), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1986), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1987), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1987), *Trzecia księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1987), *Czwarta księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1990), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1990), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1991), *Trzecia księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1991), *Czwarta księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Makuszyński K.,Walentynowicz M. (1992), *Przygody Koziołka Matołka*, Gebethner i Ska, Warszawa.
- Makuszyński K.,Walentynowicz M. (1995), *Przygody Koziołka Matołka*, „G&P”, Poznań.
- Makuszyński K.,Walentynowicz M. (1996), Przygody Koziołka Matołka, „G&P”, Poznań.
- Makuszyński K.,Walentynowicz M. (1999), *Przygody Koziołka Matołka*, „G&P”, Poznań.
- Makuszyński K.,Walentynowicz M. (2003), *Przygody Koziołka Matołka*, „G&P” ; Porozumienie Wydawców, Poznań, [Warszawa].
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (2010), Przygody Koziołka Matołka, Oficyna Wydawnicza „G&P”, Poznań.

3.4.2. Filmy

Dziwne przygody Koziołka Matołka (1969-1971) Studio Miniatur Filmowych, Warszawa (serial animowany; nakręcono 26 odcinków po ok. 10 min każdy). Reż.: R. Huszczo, P. Lutczyn, A. Maliszewska, B. Nowicki, Z. Oraczewska, L. Pulchny, R. Słapczyński, P. Szpakowicz, S. Szwakopf; scen. A. Lach, R. Duś; nar. W. Michnikowski, muz. A. Markiewicz; zdj. J. Tkaczyk, M. Niedźwiecka

3.4.3. Dokumenty muzyczne; audioboki

- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1971), *Przygody Koziołka Matołka*, muz. M. Sewen, wyst. H. Boukołowski, reż. nagr. Z. Gajewska, Polskie Nagrania, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M., (1973), *Przygody Koziołka Matołka*, Cz. 1-2 i 3-4, muz. M. Sewen, wyst. H. Boukołowski, Polskie Nagrania, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1984), *Przygody Koziołka Matołka*, Cz. 1-2 i Cz. 3-4, muz. M. Sewen, wyst. H. Boukołowski, Licencja Polskie Nagrania, Studio Atu.
- *Przygody Koziołka Matołka* / Kornel Makuszyński; muz. M. Sewen. *Kozucha kłamczucha*; *Pies i wilk* / Janina Porazińska; muz. R. Sielicki, wyk. H. Boukołowski [et al] (1990), Polskie Nagrania, Warszawa.
- Makuszyński K., *Przygody Koziołka Matołka* Krzysztof, czyt. K. Kowalewski (2003), reż. D. Bałazy, Polskie Radio, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (2004), *Przygody Koziołka-Matołka*, Cz. 1-2 i 3-4, audiobook, Polskie Nagrania, Warszawa.
- Makuszyński K., Walentynowicz M., (2006), *Przygody Koziołka Matołka*, Ks. 1 i 2 oraz 3 i 4, audiobook, czyt. P. Fronczewski, MediaWay.

3.4.4. Słuchowiska

- Makuszyński K., *Koziołek Matołek*, adapt. i reż. Z. Rej, 1993 (50')
- Makuszyński K., *Koziołek Matołek*, reż. L. Wróbel, 1997 (45’)

3.4.5. Spektakle teatralne

- *Przygody Koziołka Matołka* - wszystkie realizacje:
- http://www.e-teatr.pl/pl/realizacje/1318,sztuka.html

3.4.6.Bibliografia - literatura przedmiotu

Wydawnictwa zwarte:

- *Antologia – 75 lat Koziołka Matołka*, Autorzy: B. Butenko, M. Lachowicz, P. Szarlota, T. Raczkiewicz, T. Baranowski, R. Dąbrowski, T. Niewiadomski, M. Śledziński, S. Kiełbus, F. Sobański [Antologia przygotowana przez polskich twórców komiksowych z okazji obchodów 75-lecia najsłynniejszej polskiej kozy].

- Biernat E. (2001), *Twórczość baśniowa Kornela Makuszyńskiego*,„Impuls", Kraków.
- Czerwińska-Rydel A. (2014), *Słońcem na papierze: wesoła opowieść o Kornelu Makuszyńskim*; [oprac. graf. J. Zajączkowska], Wydawnictwo Akapit Press, Łódź.
- Frycie S. (1978), *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945-1970*, t.1.- proza, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Heska-Kwaśniewicz K. (1998), *Zwycięstwo Koziołka Matołka [Kornela Makuszyńskiego] nad stalinizmem*, w: (red.) Heska Kwaśniewcz K., Socha I., *Książka dla dziecka wczoraj, dziś, jutro*, Wydawnictwo UŚ [Uniwersytetu Śląskiego], Katowice.
- Janicka K. (2012), *W kręgu wartości prozy Kornela Makuszyńskiego*, [brak wydawcy], Kielce ; [Szydłowiec] : Kinga Janicka.
- Jerzykowska K. (2014), *Pasażer nie z tej ziemi : podróż z Kornelem Makuszyńskim* ; il. K. Kołodziej, Wydawnictwo Literatura, Łódź.
- Kamiński L., Ptaszyńska-Sadowska E. (1994), *Leksykon postaci literackich*, Real Press Kraków.
- Kowalczykówna J. (1989), *Kornel Makuszyński*, , Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Kowalczykówna J. (1997), *Z badań nad warsztatem literackim Kornela Makuszyńskiego jako autora powieści dla młodzieży*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego w Kielcach. Filia w Piotrkowie Trybunalskim ; Instytut Filologii Polskiej : Wydaw. Filii Kieleckiej WSP, Piotrków Trybunalski.
- (red.) Kuliczkowska K. (1984), *Nowy słownik literatury dla dzieci i młodzieży*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Kuliczkowska K. (1983), *W obrazkowym mikroświecie*, w: taż, *W świecie prozy dla dzieci*, „Nasza Księgarnia", Warszawa.
- Łuczak M. (1989), *Kornel Makuszyński: pisarz serca i uśmiechu: (1884-1953)*, WBPiKM, Toruń.
- Makowiecki Z. A. (2000), *Słownik postaci literackich*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Misiora M. (2010), *Bibliografia komiksów wydanych w Polsce*, Centrala, Poznań.
- Piasecka D. (1984), *Proza Kornela Makuszyńskiego dla młodego odbiorcy: zarys problematyki,* Państ. Wydaw. Naukowe, Warszawa ; Wrocław .
- Tylicka B. (1999), *Bohaterowie naszych książek. Przewodnik po literaturze dla dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Literatura, Łódź.
- (red.) Tylicka B., Leszczyński G. (2002), *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, Ossolineum, Wrocław.

Artykuły z czasopism:

- Albrzykowska E. (2003), *Historyjki obrazkowe dla dzieci Kornela Makuszyńskiego*, „Poezja i Dziecko", nr 2, s. 16-23.
- Baltyn-Karpińska H. (2011), *Matołek ekologiczny*, „Teatr", nr 9, s. 34-35.
- Baluch A. (2014), *Koziołek Matołek – „dziecko w wieku koziołka"*, „Guliwer", nr 3, s. 96-101.
- Borudzka W. (1934), *Książki dla dzieci*, „Wiadomości Literackie", nr 26, s. 4.
- Budrewicz Z. (2014), *Kornel Makuszyński (w) szkole międzywojennej*, „Guliwer", nr 3, s. 58-64.
- Bukowska V. (1994), *Nie „biedniutkie" lecz „kochane"*, „Słowo. Dziennik Katolicki", nr 156 s. 5.
- Bula D. (2014), *Nastolatki o literaturze, czyli mistrz Kornel Makuszyński*, „Guliwer", nr 3, s. 148-150.
- Charkiewicz W. (1931), *Na gwiazdkę*, „Słowo", nr 323, Wilno.
- D. G. [Grabowski Dominik] (2003), *Poczytajcie dobrzy ludzie…: glosa do Koziołka Matołka*, „Poezja i Dziecko", nr 2, s. 38-43.
- Długosz K. (2003), *Najsłynniejsza polska koza*, „Przegląd", nr 22, s. 40-41.
- Goa (Antoni Gołubiew) (1957), *Zwycięstwo Koziołka-Matołka nad stalinizmem*, „Tygodnik Powszechny", nr 1, s. 6.
- Głogowski M. (2000), *Fiknijmy koziołka!*, „Świerszczyk", nr 20 s. 17.
- Grabowski D. (2003), *Z dziejów Koziołka Matołka, który szukał tego, co jest bardzo blisko*, „Poezja i dziecko", nr 2, s. 23-29.
- Grabowski S. (2003), *Od redaktora*, „Poezja i Dziecko"nr 2, s. 5.
- Heska-Kwaśniewicz K. (2003), *Koziołka Matołka bój ze stalinizmem*, „Tygodnik Powszechny", nr 33, s. 13.
- (jwm) (2000), *Fiknijmy Koziołka*, „Guliwer", nr 4 s. 85.
- Kołakowski L. (2007), *O Koziołku: bohater naszych czasów*, „Tygodnik Powszechny", nr 14, s. 18.
- Kopczewska A. (1934), *Przegląd literatury dla dzieci i młodzieży (z roku szkolnego 1932/3)*, „Polonista", R. IV, z. I i II, s. 51-57.
- Kuncewicz P. (1984), *Człowiek jest dobry*, „Przegląd Tygodniowy", nr 6.
- Mazan L. (1977), *Dole i niedole najsłynniejszego kozła świata*, „Przekrój", nr 1704.
- Mieczkowski A. (2003), *Wiwat Kozioł nasz kochany!*, „Poezja i Dziecko", nr 2, s. 92-94.
- Mikos M. (2003), *70. urodziny Koziołka Matołka,* „Gazeta Wyborcza", nr 91, dod. Duży Format nr 16 s. 30-31. [Zawiera recenzję *Przygód Koziołka* Matołka, Pozn., 2003].
- Nadolna-Tłuczykont M. (2014), *Kornel Makuszyński na liście pisarzy "zakazanych"*, „Guliwer", nr 3, s. 73-76.

- Olech J. (2003), *Patos i zwykłe dobro : o Kornelu Makuszyńskim (1884-1953) w 50. rocznicę śmierci*, „Tygodnik Powszechny", nr 31, s. 20.
- Polak C. (2009), *Dlaczego Koziołek Matołek zagrażał komunie?*, „Dziennik", nr 180, s. 10.
- Szewc P. (1993), *Jubileusz Matołka*, „Życie Warszawy", nr 213.
- Wołosz J. (2003), *Koziołek Matołek w sukurs bibliotekom publicznym - czy wydoli?*, „Bibliotekarz", nr 7/8, s. 3-6.
- Zalesiński J. (2014), *Koziołek Matołek wędrował po Stoczni Gdańskiej*, „Dziennik Bałtycki", 20.07.2014.
- Ziółkowska-Sobecka M. (1993), *A Koziołek wciąż żyje…*, „Wychowanie w Przedszkolu", nr 8.
- *Z różnych szuflad. Co czytali w dzieciństwie* (1996), „Guliwer", nr 5, s. 55.

Strony internetowe:

- Baliński J., *Koziołek Matołek znów nie znalazł Pacanowa. Trafił za to na wystawę do Muzeum Techniki* [omówienie wystawy "80 lat z Koziołkiem Matołkiem"], http://warszawa.naszemiasto.pl/artykul/koziolek-matolek-znow-nie-znalazl-pacanowa-trafil-za-to-na,1638997,artgal,t,id,tm.html [dostęp: 11.10.2014].
- *Dziwne przygody Koziołka Matołka* w bazie filmweb.pl http://www.filmweb.pl/serial/Dziwne+przygody+Kozio%C5%82ka+Mato%C5%82ka-1969-95399# [dostęp: 28.11.2015].
- Heska-Kwaśniewicz K., *Koziołek Matołek na cenzurowanym*, http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/3793811,koziolek-matolek-na-cenzurowanym-tajemnice-prl-usmiechaj-sie-z-koziolkiem-matolkiem-wideo,id,t.html?cookie=1 [dostęp: 28.11.2015].
- *Koziołek Matołek* [Paweł Althamer] *zwiedził stocznię. Happening w obronie zabytków* http://www.tvn24.pl) [dostęp: 20.10.2014].
- *O tym jak Koziołek Matołek i Majka z Kosmosu spotkali się w Parku Rzeźby na Bródnie Gra miejska dla dzieci i dorosłych*, http://artmuseum.pl/pl/wydarzenia/o-tym-jak-koziolek-matolek-i-majka-z-kosmosu-spotkali-sie-w-2 [20.10.2014].*Koziołek Matołek made in England*, http://www.rmf24.pl/raporty/raport-koziolek-matolek/fakty/news-koziolek-matolek-made-in-england,nId,976430#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox [dostęp 23.09.2014].
- Orłowska M., *Najnowsza premiera płockiego teatru - Koziołek Matołek*, gazeta.pl (17.04.2006) http://plock.wyborcza.pl/plock/1,35681,3287791.html [dostęp: 28.11.2015].

- *Paweł Althamer*, http://cowidac.artmuseum.pl/pl/artist/pawel-althamer [dostęp: 28.11.2015].
- Pawlak J. (2014), *Seksuologiczna morda Koziołka Matołka*, „Ryms" nr 22, s. 24, http://ryms.pl/artykul_szczegoly/175/seksuologiczna-morda-koziolka-matolka.html [dostęp: 28.11.2015].
- Rogaliński P., *Koziołek Matołek powraca*, rogalinski.com.pl , 2012-05-18, [dostęp: 28.11.2015].
- Semik T., *Cóż Koziołek Matołek zrobił władzy, że go ocenzurowała*, (28.02.2015) http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/3767997,coz-koziolek-matolek-zrobil-wladzy-ze-go-ocenzurowala,id,t.html [dostęp: 28.11.2015].
- Zalesiński J., *Koziołek Matołek wędrował po Stoczni Gdańskiej* [Akcja w obronie terenów postoczniowych (18.07.2014)], http://www.dziennikbaltycki.pl/artykul/3511087,koziolek-matolek-wedrowal-po-stoczni-gdanskiej-akcja-w-obronie-terenow-postoczniowych-zdjecia,id,t.html?cookie=1 [dostęp: 28.11.2015].

3.4.7. Koziołek Matołek w świetle krytyki literackiej, artystycznej, filmowej – podsumowanie kwerendy bibliotecznej i bibliograficznej

Bibliografia dotycząca Koziołka Matołka jest bogata, przede wszystkim z racji ponad 80-letniej obecności tego dziecięcego bohatera w różnych tekstach kultury. Przygotowanie jej w całości jest dość skomplikowane (materiały nie są zdigitalizowane; rozproszone po bibliotekach) i stanowi spore wyzwanie dla badacza. To, co udało się zgromadzić w trakcie projektu, jest dopiero zaczątkiem spisu, który będzie wymagał systematycznego uzupełniania. Choć nie udało się jeszcze dotrzeć do wszystkich opracowań oraz źródeł prasowych, ale na podstawie zgromadzonego materiału można dokonać już pewnych roboczych podziałów i analiz.

Wśród publikacji poświęconych dziełku o Koziołku Matołku można wyróżnić:

1. Teksty dotyczące formy, estetyki, gatunku, jakim jest komiks, z uwzględnieniem kontekstu kultury popularnej, kultury audiowizualnej itp.

Już w pierwszych recenzjach, tych przedwojennych, *120 przygód Koziołka Matołka* Kornela Makuszyńskiego i Mariana Walentynowicza, dostrzegano filmowość tej opowieści, rysunki Walentynowicza porównywano z filmowymi kadrami, a nawet czymś w rodzaju serialu przygodowego, z szybko zmieniającą się akcją. Recenzent wileńskiego „Słowa" Walerian Charkiewicz w pierwszej recenzji *Przygód Koziołka Matołka* pisał:

„*120 przygód Koziołka Matołka* Kornela Makuszyńskiego (…) jest to zadziwiający swoją barwnością film, którego autorowie (…) popisali się tak świetnie, że zmuszą młodocianych czytelników do niecierpliwego wyczekiwania dokończenia lub przynajmniej dalszego ciągu awanturniczych przygód Koziołka Matołka" (Charkiewicz 1931, s. 40).

Wtóruje tej opinii współczesna refleksja Ewy Albrzykowskiej (Albrzykowska 2003):

„Makuszyński zapoznaje dzieci z filmem, drugim obok komiksu środkiem oddziaływania kultury wizualnej. Czyni to poprzez swojego bohatera, który w *Drugiej Księdze Przygód Koziołka Matołka* zostaje aktorem. Autor stosuje gagi filmowe, układając cykl nieprawdopodobnych przygód Koziołka, który np. leci do Afryki w worku przywiązanym do nóżek bocianich, któremu duma rozdęła brzuch, także stał się jak balon i uniósł go pod obłoki, i na księżycu spotkał Twardowskiego, a do Warszawy doleciał na spadającej gwieździe itp." (Albrzykowska 2003, s. 17). I dalej: „Dzieje komiksowych bohaterów przedstawione są chronologicznie w cyklach obrazków, ich układ przypomina kolejne klatki filmowe" (Albrzykowska 2003, s. 22).

Jak wiadomo, komiks stał się w końcu inspiracją dla filmu. powstałego w latach 1969-1971.. Chodzi o niezwykle udaną odcinkową animację pt. *Dziwne przygody Koziołka Matołka*, zrealizowaną w Studiu Miniatur Filmowych w Bielsku-Białej przez R. Huszczo, P. Lutczyna i następców tych wielkich twórców. Dzięki scenariuszowi A. Lacha i R. Dusia oraz narracji W. Michnikowskiego film ten oglądają do tej pory kolejne pokolenia polskich dzieci, ale nie tylko oni. Film z dubbingiem za pośrednictwem kina, telewizji, płyt DVD, a teraz dzięki internetowi, został rozpowszechniony w wielu krajach Europy i świata. Scenariusze 10-minutowych odcinków wykorzystują postać Koziołka Matołka stworzoną przez K. Makuszyńskiego i M. Walentynowicza, oraz motyw poszukiwania Pacanowa, jednakże w odróżnieniu od np. bajki muzycznej *Przygody Koziołka Matołka*, która jest wierną adaptacją książeczek (*Przygody Koziołka Matołka*, muz.: M. Sewen, wyst. H. Boukołowski Polskie Nagrania 1971), figurki są oryginalne, mają fabułę nieciągłą i usytuowaną w różnych epokach, także współcześnie.

Okazuje się, że w krytyce przedwojennej dotyczącej Koziołka Matołka pozytywny czy neutralny głos w jego sprawie, w rodzaju cytowanej wyżej opinii Charkiewicza, nie był wcale dominujący. Zwraca się uwagę na kwestie estetyczne, krytykując całą koncepcję postaci Koziołka.

W. Borudzka w jednej z pierwszych recenzji krytycznych po premierze trzeciej księgi komiksu „o Matołku" tak pisała w „Wiadomościach Literackich": : „Niezrozumiałe jest natomiast, dlaczego ten bydlak ma obnażony tors anemicznego ojca rodziny, zabierającego się do mycia górnego dekoltu. Czyż nie można go było zbliżyć do naturalnej postaci? Pomysł z ubraniem zwierzęcia w czerwone majtki znany jest z ubiegłego stulecia; tak ubierano pieski w kabarecie. Uczciwy zdrowy pies zdarłby z siebie tę rzecz z obrzydzeniem. Kozioł również, uczyniwszy właściwy mu użytek z rogów na tych, co go powołali do absurdalnych wyczynów". (Borudzka 1934, s. 4). ". Poniżej zeskanowana całość recenzji:

Książki dla dzieci

Kornel Makuszyński — M. Walentynowicz. Trzecia księga przygód Koziołka-Matołka. Warszawa, Gebethner i Wolff, 1934; str. 24nl.

Są to przygody nietylko matołka, ale przedewszystkiem dla matołków. Dobrze wiemy jak dzieci za tą książką szaleją i ile stąd przyjemności doznaje nakładca. Mimo to jest to brukowiec w typowej postaci. Jeśli nie seksuologiczne mordy, włamania, kradzieże, to przynajmniej skoki do środka ziemi, padanie na łeb do wody, obcinanie i porastanie bród, nadewszystko zaś, również jak w poprzednich księgach, dowcipy związane z funkcją siadania (kleszcze raka w ogonie i t. p.). Poprzednio mieliśmy topienie czarownicy, pijaństwo, obcinanie i przyszywanie koziej głowy, siadanie na jeżu i t. p. Ruch jest w interesie — podróże na gwiezdnych ogonach, przerzucanie się z jednej części świata do drugiej, kraksy samochodowe i różne wywijasy tego kozłego głuptaka. Zakończenie sielskie anielskie nie ratuje sprawy, dowcip zaś (pomysłowy tylko miejscami) przyprawia dzieci o ból brzucha ze spazmatycznego rechotu. Dzieci kochają swego matołka, kochają jednak również dziesięć ciastek za jednym zamachem, ale potem daje się im łyżkę oleju. Również kochają błaznów w cyrku, głowy zanurzone w śmietanie w filmach, wypadki kiedy osobnik wytarza się najpierw w smole, potem w pierzu.

A przecież Makuszyński napisał kiedyś „Bardzo dziwne bajki", a jego szewc Kopytko był samą słodyczą sentymentu (niepotrzebny był tam epizod z lezką, no, ale bez tej partji u patentowanego wesołka — ani rusz). W przeciwieństwie do poprzednio omówionych książek, patatajka ta sama włazi w ucho, chociaż chciałoby się ją stamtąd z obrzydzeniem wytrząsnąć. Więc i ten jeszcze atut na popularność. Szczęściem już koniec. Matołek wrócił do Pacanowa (z którego bodajby był nie wyjrzał!).

Walentynowicz musi wiernie naśladować małpie skoki tekstu. Myli się jednak, jeśli przypuszcza, że dzieci przeniknęły finezję smętku tej koziej mordy. Niezrozumiałe jest natomiast, dlaczego ten bydlak ma obnażony tors anemicznego ojca rodziny, zabierającego się do mycia górnego dekoltu. Czy nie można było go zbliżyć do naturalniejszej postaci? Pomysł przybierania zwierzęcia w czerwone majtki znamy dobrze z pocztówek ubiegłego stulecia. Tak też przyozdabiano tresowane pieski w starych numerach kabaretowych. Uczciwy, zdrowy pies zdarłby z siebie tę rzecz z obrzydzeniem. Kozioł również, uczyniwszy właściwy mu użytek z rogów na tych, co go powołali do absurdalnych wyczynów.

W jednym z rysuneczków miał Walentynowicz wypoczynkową przyjemność: wyrzucił Matoła (chociaż figuruje w strofce) i namalował słodką, prymitywną wiosenkę z trzema dużemi okrągłemi kwiatkami. Nie jest to rewelacja artystyczna, ale miło zobaczyć ten pusty kawałek. Jeszcze milej byłoby wrócić do karykatur Walentynowicza w „Naokoło Świata", albo śledzić jego postępy w malarstwie i nie brać tego wszystkiego do rąk.

Stefan Themerson. Nasi ojcowie pracują. Rys. **Franciszka W. Themerson.** Warszawa, Gebethner i Wolff, (1933); str. 32nl.

Tekst jest dobrze skomponowany: mamy do czynienia z braterstwem zawodów. Ci różni ojcowie — fryzjer, aktor, krawiec, nauczyciel — są potraktowani w jednej płaszczyźnie, jak na uczciwą republikę przystało. Ale wiersz jest ciężki, stawia opory w każdem słowie, trzeba się przez to drzeć jak przez gęstą tarninę. Np.:

> Niech patrzy
> kto ciekawy —
> mój tata kroi
> tył,
> przód,
> rękawy,
> raz, dwa, trzy.

Czy ktoś z państwa miałby ochotę, żeby mu to zadano na jutro? Chyba nie. Tu nawet duża pauza nie uratuje. A przecież to ma być ich, dla nich, przyswajalne, aklimatyzowane już, zaraz. To są troszkę, cokolwiek, noże w brzuchach dziecinnych. A już one dziur w brzuchu nie lubią więcej niż kto inny, bo im się je przecież wierci przy każdej okazji. Szczęśliwiej wynikł wiersz o tacie-nauczycielu:

> Mój tatuś także chodzi do szkoły
> tak jak ja,
> tak jak ty.
> Na każdą czwórkę patrzy wesoło
> tak jak ja,
> tak jak ty.

Themerson jest zdolny. Dobrze np. związał logiką zawodu dziadka-rolnika, syna-młynarza i wnuka-piekarza. Wykładnik: zboże. Ma też przyjemne kawałki, np.:

> Wrr — samochód taty warczy,
> jedzie chłopców osiemnastu,
> czy im aby jeżyn starczy?

Krótko, węzłowato, logicznie i — dowcipnie. Tylko więcej sobie rozkołysać i umuzykalnić wersyfikację.

Pani Themerson ma zapędy gargantuiczne. Rzuca postacie olbrzymie na swoje plansze. Strażak posiada rozmiary projektowanego posągu Lenina. Także malarz i wiatrak. Szyld krawca bardzo dowcipny. Pani Themerson jest ciepła w barwie. Buraczkowe aeroplany dobrze lecą w absolutnej szarawej pustce, jakże wysoko nad harmonijnym szeregiem domków.

Helena Grotowska. Jeniec z północy. Warszawa, M. Arct, 1933; str. 23 i 1nl.

Kulturalna, poprawna historja o białych niedźwiedziach, z których jeden staje się jeńcem wyprawy polarnej. Opowiadanie to składa się z opisu przyrodniczego, łącząc w sobie niedźwiedzi punkt widzenia i bezstronną relację autorki. Wolelibyśmy, aby książka ta była ujęta bądź pod kątem zwierzęcego poglądu na świat, bądź pogłębiła w inny sposób zoologiczno-geograficzne wiadomości czytelników. Wzmocnieniem jednego z tych stanowisk dałby się uzyskać żywszy koloryt. Można też było punkt ciężkości przenieść zdecydowaniej na element przygody. Połączenie tych trzech czynników wypadło nieco anemicznie, trudno też liczyć na silne wrażenie u czytelnika.

Rysunki harmonizują całkowicie z tekstem. Całość raczej akademicka.

Wanda Borudzka.

Z kolei A. Kopczewską zdumiewała „urozmaicona i świetnie przedstawiona gra fizjonomii" Koziołka Matołka, ale jednak – jak pisała dalej „wszystko jest tu [w komiksie] brzydkie!" ((Kopczewska 1934, s. 53).

Według słów L. Mazana: „Makuszyński był z koncepcji graficznej postaci bardzo zadowolony, Matołkowa fizys przystawała, jego zdaniem, do tekstu wprost genialnie. Wojował tylko z Walentynowiczem o większą czytelność i dosłowność ilustracji, motywując to – słusznie czy nie – dobrem małych czytelników. Walentynowicz klął, ale – jak wspomniała żona pisarza – zazwyczaj ustępował" (Mazan 1977, s. 19).

2. Teksty pisane z perspektywy edukacyjno-wychowawczej

Czy więc rację miała krytyka, która w sposób brutalny rozprawiła się przed wojną z „Matołkowymi opowieściami"? – pyta współczesna publicystka (Ziółkowska-Sobecka 1993).

Cytowana już W. Borudzka nie przebierała w słowach: „Są to przygody nie tylko matołka, ale przede wszystkim dla matołków. Dobrze wiemy, jak dzieci za tą książeczką szaleją, ale mimo wszystko jest to brukowiec w typowej postaci. (…).Dzieci kochają swego Matołka, kochają również 10 ciastek za jednym zamachem, ale potem daje im się łyżkę oleju…Równie kochają błazów w cyrku czy głowy zanurzone w śmietanie w filmach. >>Patatajka<< ta sama włazi w ucho, chociaż chciałoby się ją stamtąd z obrzydzeniem wyciągnąć" (Borudzka 1934, s. 4).

Wtóruje jej również wspomniana już wyżej A. Kopczewska: " (

„Trudno się też pogodzić z tekstem, który towarzyszy tej filmowo potraktowanej historyjce. Jest tu, jak to u Makuszyńskiego, dużo humoru, ale czy te niesamowite, a tak bardzo liczne przygody nie wytworzą jakiegoś chaosu w małych główkach?" (Kopczewska 1934, s. 53)..

W. Żukrowski, twórca Tiuturlistanu, cytowany przez D. Grabowskiego w specjalnym numerze „Poezji i Dziecka" poświęconym Koziołkowi, podsumowuje te przedwojenne głosy następująco: „Boże, nasze specjalistki od straszenia dziateczek, srogo wypominały nieszczęsnemu Kornelowi Koziołka Matołka z godnymi Disneya rysunkami Walentynowicza, osinowym kołem jak upiora próbowały ugrobić rozbrykanego capka i nic, po dwudziestu latach znowu nam komiksuje, sypie bobkami strof, zdrowy i krzepki" (Grabowski 2003, s. 26).

3. Teksty skoncentrowane na problemach *Koziołka Matołka* z PRL-owską cenzurą

Tu przede wszystkim wypowiedzi Krystyny Heski-Kwaśniewicz. W 1951 roku G. Lasota w referacie na plenum Zarządu Głównego ZLP poświęconym literaturze dla dzieci i młodzieży, stwierdził, że Makuszyński kształtował swe utwory w oparciu o „negację walki klasowej". Wtórowali mu W. Grodzieńska i S. Pollak: „Jako jeden z czynników odwracania uwagi dzieci od problematyki społecznej występują głupawe wierszyki o koziołkach-matołkach, pełne bzdurnych, nieprawdopodobnych przygód, stanowiące objaśnienia do ilustracji – coś w rodzaju osławionych amerykańskich *comics*" (Heska-Kwaśniewicz 2003, s. 13).

Goa (Antoni Gołubiew) pisał z kolei w „Tygodniku Powszechnym" w 1957:

„Koziołek Matołek został z Polski wygnany. Nie mógł brykać po polskich drogach, migać białą brodą i czerwonymi porciętami, przeżywać swych niesłychanych przygód, rozmawiać z kaczką po francusku, z cesarzem chińskim po chińsku, a z Hindusami po indyjsku, gdyż przez to odciągał nam dzieci od procesów produkcji i był heroldem eskapizmu". (…) To wielka sprawa dla Polski, że Koziołek Matołek wygrał bój ze stalinizmem. Jest to najzabawniejsza i najbardziej radosna z jego przygód" (Goa 1957, s. 6).

„Makuszyński uczy dostrzegać śmieszność, uczy kultury humoru: bo to zawsze żart w dobrym guście. To było niebezpieczne: ośmieszanie doktrynerstwa. Ośmieszona groza staje się mniej groźna. Koziołek kpi ze schematów, nie odwiedził Związku Radzieckiego, choć był w Stanach Zjednoczonych, modlące dzieci, wieże kościołów wtopione w krajobraz, polski szlachcic, Lechistan (…). Oto w stanie wojennym z serii pocztówek z Koziołkiem jedną wycofano, bowiem obok koziego bohatera w wojskowym mundurze na gałęzi drzewa siedziała mała czarna wrona" (Heska-Kwaśniewicz 2003, s. 13).

V. Bukowska wskazuje konkretne ingerencje cenzorskie w drugim powojennym wydaniu *Przygód Koziołka Matołka* – z roku 1956 (I księga) i 1957 (II-IV księga). Były to głównie >>korekty<< rysunków Walentynowicza. Można przypuszczać, że na wyraźne życzenie urzędników z Mysiej dokonał ich sam grafik, który zmarł dopiero w 1967 roku, a więc 11 lat po ocenzurowanej wersji Koziołka Matołka" (sześcioramienna gwiazda /Gwiazda Dawida?/ pokazująca Koziołkowi wieże Zamku Królewskiego, a także kolumnę Zygmunta stała się gwiazdą pięcioramienną /pentagram/ pokazującą Pałac Kultury i Nauki; kwestia szkoły, ambasady polskiej w Ameryce, niewłaściwy strój polskiego ambasadora, zdjęcie rogatywek z głów żołnierzy, z groźnych policjantów w długich płaszczach zrobiono sympatycznych przedstawicieli „władzy", czyli milicjantów – przedwojenni trzymali w ręku pałki, powojenni ręką pokazują drogę Koziołkowi). Dwa razy ingerowano też w tekst Makuszyńskiego, słowo „biedniutkie" (chodziło o polskie dzieci) zamieniono na „kochane", a „policjantów" przerobiono na milicjantów (Bukowska 1994, s. 5).

4. Teksty (a także różne okazjonalne wypowiedzi) o charakterze emocjonalnym osób publicznie znanych na temat Koziołka Matołka jako bohatera lektury z dzieciństwa

Leszek Kołakowski – nieżyjący już intelektualista (filozof, eseista, publicysta i prozaik) pisze o Koziołku jako „o bohaterze naszych czasów" (Kołakowski 2007, s.18). Wskazuje jego zalety: „Jak w wielu bajkach nie ma tam nic niemożliwego: mogę zjechać po pasie tęczy do Chin, mogę być porwany przez wielkiego ptaka na księżyc i tam gwarzyć z panem Twardowskim, może mi szewc przyszyć głowę ściętą za karę, gdy noszę brodę, czego nie wolno na rynku; mogę oczywiście spotkać smoka wawelskiego (ten właśnie fragment Koziołka Matołka jest, jak sądzić

należy, naukową podstawą, opierając się na której, pewien myśliciel i polityk ustalił, że dinozaury i ludzie kiedyś obok siebie żyli");

„Humor dostępny dla pięciolatków" – „spotkany zając tłumaczy Matołkowi, jak ma znaleźć miasto Pacanów: idź przed siebie, trochę w prawo, trochę w lewo".

Wady – brak emocjonalnej identyfikacji: „O przygodach Koziołka Matołka czytamy z zaciekawieniem i rozbawieniem, ale nie jest on takim bohaterem, z którym czytelnik może się identyfikować emocjonalnie".

Stosunek do „Matołka" współczesnych badaczy i praktyków zajmujących się pracą z dziećmi, związanych z „Guliwerem", wielokrotnie manifestowali w rubryce *Z różnych szuflad, czyli co czytali w dzieciństwie*:

Zygmunt Konieczny (*Z różnych…*1996, s. 55) przyznawał przykładowo: „Przepadałem wprost za *Koziołkiem Matołkiem* Kornela Makuszyńskiego. Drugą księgę umiałem całą na pamięć. Miłość do tej książki zaczęła się od tego, że kupili mi ją rodzice i zauroczyły mnie przepiękne ilustracje. Potem dopiero przeczytałem księgę pierwszą i trzecią, ale została we mnie wierność dla drugiej".

Krzysztof Kozłowski, senator, redaktor „Tygodnika Powszechnego" właściwie się zarzekał, że nie za dziecięcej literatury, ale po chwili dopowiedział: „Nie, nie, nic nie pamiętam, ani jednej dziecinnej książki…Chociaż zaraz…Koziołek Matołek! Tak to pamiętam" (*Z różnych*…1996, s. 55).

Janusz Odrowąż-Pieniążek, pisarz, historyk literatury, dyrektor Muzeum Literatury w Warszawie: „Moje ulubione lektury? Oczywiście Koziołki Matołki, wszystkie kolejne zeszyty, które się ukazywały i na które czekałem, znałem je na pamięć. Podobnie jak *Awantury i wybryki małej małpki Fiki*, tę o szewczyku i o smoku, który wybuchał – w ogóle książki Makuszyńskiego" (*Z różnych*…1996, s. 57).

Witold Pyrkosz, aktor: (…) „Uwielbiałem Makuszyńskiego, szczególnie zaś Koziołka Matołka, drukowanego w przedwojennym Lwowie w pismach dziecięcych. Pamiętam, że czytałem to w konspiracji, w nocy, przy świetle latarki" (*Z różnych*…1996, s. 58).

Piotr Kuncewicz, pisarz: „Mój Boże! Ileż ciepła niesienie ze sobą wspomnienie Koziołka Matołka i Małpki Fiki-Miki, jedynych chyba polskich komiksów naprawdę czytanych" (Kuncewicz-1984).

1959 – radziecki tłumacz **Marek Żywow** w liście do Wydawnictwa Literackiego: „Właśnie skończyłem monografię o Tuwimie i przed rozpoczęciem monografii Słowackiego zabrałem się za Matołka…". Wprawdzie tłumacz podkreśla, że zrobił to „dla rozładowania", ale towarzystwo miał Matołek niezłe (Mazan 1977, s. 19).

5. Teksty współczesne: Koziołek symboliczny

„Wszystkie głupstwa Koziołek Matołek popełnia z wielkim wdziękiem, ma niepospolitą wyobraźnię, młodzieńczą ciekawość świata i dziecięcą wrażliwość. Ogląda sumiennie każdą rzecz z dwóch stron: koziej i ludzkiej. Ujawnia dzięki temu absurdalność świata urządzonego przez człowieka (…)" (Heska-Kwaśniewicz 2003, s. 13).

„Koziołek Matołek jest postacią niepowtarzalną, to wręcz Ulisses polskiej literatury dla dzieci i młodzieży. Spokojnie też możemy używać homerowskiej miary, kiedy wspomnimy przygody i podróże Koziołka, czyli całą jego odyseję. Czyż jak mityczny heros nie wędrował po świecie poszukując tego, co najbliższe każdemu z nas? A cóż to takiego? To po prostu odrobina miłości i ciekawości świata, i lęku, i marzeń, bez których żyć niepodobna" (Grabowski S. 2003, s. 5).

„Z pewnością Matołek ma protoplastów, ale jest oryginalnym, a nie zaadoptowanym baśniowym stworem Makuszyńskiego. I to przewrotnym, mimo swego mazgajstwa, nieuctwa i swoistego szwejkostwa (patrz Matołek w wojsku) imponuje sprytem i przekorą, cało wychodzi z najgorszych opresji, mało czemu się dziwi, na dodatek cechuje go głód przygód, głód pokonywania przestrzeni, mógłby być bohaterem nie tylko odysei wymyślonej przez Makuszyńskiego". (…) Dwa ostatnie wersy najważniejsze w Koziołkowej historii. Zawsze szukamy „po szerokim świecie", „tego, co jest bardzo blisko" (Grabowski D., s. 29).

„Najpierw czytają nam o nim, potem my czytamy tym, co jeszcze liter składać nie umieją. Starzejemy się, przemijamy, młody pozostaje tylko Koziołek w czerwonych majtkach" (Mazan 1977, s. 18).

W recenzji spektaklu teatralnego *Koziołek Matołek* wg Kornela Makuszyńskiego w reż. O. Spišaka w warszawskim Teatrze na Woli H. Baltyn-Karpińska dostrzegła m.in., oprócz świetnej papierowej scenografii, która zachwyciła młodą widownię, komentarz Matołkowy do współczesności, dwukodowość spektaklu, „aluzje niekoniecznie czytelne dla maluchów": „konkurs skoków narciarskich – zresztą pokazywany bez nart, jedynie za pomocą stołka – nawiązuje do małyszomanii. Kiedy Koziołek ląduje w Wiśle, mamy do czynienia z kibolami-szalikowcami (szaliki oczywiście są z papieru) Wisły Kraków" (…)„Spektakl jest więc aktualny politycznie. Najbardziej uderzyła mnie obecność polskiego lotnictwa w Afganistanie. Rzecz, którą tandem Makuszyński/Walentynowicz musiał wymyślić w przypływie profetycznego natchnienia" (Baltyn-Karpińska 2011, s 35).

Recenzentka przedstawienia o Koziołku w Teatrze Dramatycznym im. J. Szaniawskiego w Płocku również traktuje tego dziecięcego bohatera symbolicznie, wpisując w pewnie kulturowy kontekst: „Matołek potrafi wykaraskać się z najtrudniejszej sytuacji. Matołek nie narzeka, tylko mobilizuje siły. Nigdy, przenigdy się nie poddaje. Jest trochę jak Kubuś Puchatek, trochę jak Forrest Gump. Sympatyczny, naiwny, niezdarny i głupiutki. Ale żelaznie konsekwentny. Dlatego odnosi sukces" (Orłowska 2006).

Koziołek Matołek jest bohaterem twórczości rzeźbiarza P. Althamera. Pojawia się w jego rzeźbach i performansach. Artysta przebierał się w strój bajkowej postaci kilkakrotnie, m.in. podczas wizyty u plemienia Dogonów w Mali. Cytat z bajki: „po szerokim szukać świecie tego, co jest bardzo blisko" doskonale oddaje strategię Althamera, opartą na podróżach zarówno w przestrzeni, jak i we własnej głowie. Artysta uważa, że człowiek – nawet jeśli jest przybyszem – nigdy nie opuszcza swojego domu, więc gdziekolwiek się znajduje, nie ma on powodów do paniki. Warszawskie osiedle Bródno to Pacanów Althamera, miejsce do życia, pracy oraz wspólnotowych, duchowych doświadczeń (*Paweł Althamer*).

Koziołek Matołek wędrował w piątek po terenach dawnej Stoczni Gdańskiej. Artystyczna akcja Pawła Althamera pokazała, jak sensownie rozmawiać o tym miejscu Gdańska (Zalesiński).

3.4.8. Polonica zagraniczne, czyli polskojęzyczne wydanie izraelskie i niemieckie oraz przekłady Przygód Koziołka - omówienie

Bibliografia podmiotu:

- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1944), *120 przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo „W drodze", Jerozolima.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1944), *Druga księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo „W drodze", Jerozolima.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1944), *Trzecia księga przygód Koziołka Matołka*, Wydawnictwo „W drodze", Jerozolima.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (1947), *120 przygód Koziołka Matołka*, [Niemcy].
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (2005), *Przygody Koziołka Matołka/Prigodi capka Matolka*, per. ukr. Teodori Savčins'koï-Latik], Kamieniar, Lwów.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (2013), *Przygody Koziołka Matołka/Prigodi capka Matolka*, per. ukr. Teodori Savčins'koï-Latik], Lwów ; Stryj.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (2006), *Le avventure del Capretto Scemetto*, trad. di Monika Woźniak; consulenza linguistica di Luigi Marinelli, La Nuova Frontiera, Roma.
- Makuszyński K., Walentynowicz M. (2013), *Les Aventures De Matohek* ; [przekład z j. polskiego na franc.] Paweł Kowalski, Denise Mueller, „G&P", Poznań.

Bibliografia przedmiotu:

- Warakomski J. (2004), *Rhyme, rhythm and reason : translating children's cartoon captions in verse*, „Relevance Studies in Poland" Vol. 1, s. 261-272 [120 przygód Koziołka Matołka - przekłady angielskie].
- Woźniak M. (2008) *„Political correctness" w przekładach literatury dziecięcej: „Przygody Koziołka Matołka" w kraju i za granicą* ; streszcz. wł., „Prace Komisji Neofilologicznej" Polska Akademia Umiejętności, T. 7, s. 107-121 [Przygody Koziołka Matołka - przekłady włoskie]

Wydania Koziołka Matołka za granicą

Dzieło sztuki dziecięcej autorstwa Makuszyńskiego i Walentynowicza mogły poznać dzieci czytające po włosku, po ukraińsku i ostatnio po francusku oraz znające angielski. Z autopsji porównano z polskimi edycjami wszystkie wydania zagraniczne, oprócz wspomnianych polskojęzycznych, które są dzisiaj „białymi krukami" – chodzi o specjalne wydanie „Koziołka" dla dzieci żołnierzy z armii gen. Andersa, które zostało przygotowane w 1944 roku w Palestynie oraz o polskojęzyczny komiks dla Polaków w Niemczech wydany w 1947 roku. Jak czytamy na stronie ostatniego wydawcy Koziołka, poznańskiego wydawnictwa G&P (które jest prawnym właścicielem spuścizny wydawnictwa Goebetner i Wolf), wydanie z 1947 roku, było to „dość ubogie kolorystycznie wydanie" (http://www.gmp.poznan.pl/Aktualno%C5%9BciiWydarzenia/tabid/693/language/pl-PL/Default.aspx [dostęp: 28.11.2015]). Niestety, ani wydania palestyńskiego, ani niemieckiego nie udało się obejrzeć (pozostawiamy do sprawdzenia ECB).

Jeśli chodzi o tłumaczenia komiksu na języki obce, trzeba zwrócić uwagę na dwa przekłady wydane w bardzo atrakcyjnej formie książkowej. Pierwszy to ukraińskie wydanie *Prigodi capka Matolka*" – komiks z 2005 roku, który ukazał się we Lwowie nakładem wydawnictwa Kamieniar. Było to wydanie dwujęzyczne w twardej oprawie. Mogło się ukazać dzięki wsparciu finansowemu Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie". Z jednej strony książka trafiła do dzieci ukraińskich, z drugiej do mniejszości polskiej, ale w której dzieci często mówią lepiej po ukraińsku niż po polsku, nie wspominając o sztuce czytania w polskim języku. Książeczka więc cieszyła się od początku dużym zainteresowaniem dzieci, rodziców i nauczycieli zainteresowanych nauką dwóch języków równocześnie. Przekładu *Przygód Koziołka* na język ukraiński dokonała Theodora Sawczyńska-Latyk, znana w Stryju i we Lwowie animatorka kultury dziecięcej. Tłumaczka – z zawodu lekarz stomatolog – na emeryturze oddała się pracy społecznej i z pasją propaguje czytelnictwo w zespole „Melodia słowa" w Stryju. Z pewnością spotkania z „Koziołkiem" z jej udziałem miały duży wpływ na fakt, że komiks ten doczekał się na Ukrainie tak dużej popularności w XXI wieku. Notabene *Przygody Koziołka* w 2013 roku doczekały się drugiego wydania na Ukrainie (tym razem stało się to możliwe w rodzinnym mieście tłumaczki, czyli w Stryju).

Pretekstem do tego, aby wydać ponownie *Koziołka* po ukraińsku, był projekt kulturalno-oświatowy środowisk polskich i ukraińskich na cześć urodzonego w Stryju K. Makuszyńskiego. Przez pół roku, tj. od 31 lipca (data śmierci Makuszyńskiego) 2013 r. do 8 stycznia (dzień urodzin pisarza) 2014 r., w Stryju odbyło się szereg imprez przybliżających rodaka oraz jego twórczość. Na cześć Makuszyńskiego stanął też w mieście pomnik. Największą popularność zyskał w Stryju „Matołek", który, dzięki wydaniu książkowemu, został przywrócony pamięci mieszkańców. Promocji komiksu towarzyszyły spotkania z tłumaczką oraz warsztaty literackie, plastyczne, oglądanie filmu animowanego i inscenizacje szkolne. Niejako pokłosiem lektury

Matołka w Stryju była wystawa prac malarskich uczestników konkursu plastycznego pt. wzruszającym hasłem: „Trzeba kochać Człowieka, i górę, i słońce” (parafraza cytatu autora z *Szatana z VII klasy*). Impreza poświęcona Makuszyńskiemu spotkała się z zainteresowaniem m.in.: Konsulatu Generalnego RP we Lwowie (przybyła pani konsul L. Putka), naczelnik Wydziału Kultury Rady Miejskiej w Stryju (pan B. Bojko), stawili się też przedstawiciele Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie oraz Stowarzyszenia „Rodzina Rodzin”.

Drugim przykładem wzorowego tłumaczenia *Przygód Koziołka Matołka* jest przekład na język włoski pod tytułem *Le avventure del Capretto Scemetto*. Tłumaczenia dokonała M. Woźniak – związana z UJ w Krakowie i z Uniwersytetem La Sapienza w Rzymie, tłumaczka literatury polskiej na język włoski (w tym J. Brzechwy, K. Makuszyńskiego i współcześnie tworzącego B. Butenki) oraz włoskiej na polski. Konsultację lingwistyczną przeprowadził L. Marinelli, jeden z najwybitniejszych europejskich polonistów. Świetne przygotowanie językowe włoskiego wydania dobrze rokowało. I faktycznie wydawnictwo „La Nuova Frontiera” z Rzymu, które w roku 2006 roku wydało komiks, odniosło sukces czytelniczy. Przypatrując się włoskiej edycji, jakkolwiek została wzorowana na poznańskim wydaniu z 2003 roku oficyny "G&P", różni się nieco wyglądem papieru (jest bardziej błyszczący i w dotyku jakby plastyczny – miękki). W 2013 roku oficyna "G&P" z Poznania przygotowała wersję francuską *Przygód Koziołka Matołka*, w którym to języku tytuł brzmi: *Les Aventures De Matohek. Przekładu dokonali P. Kowalski i D. Mueller.*Jak widać, przekładów *Przygód Koziołka Matołka* na języki obce nie było zbyt wiele, tym bardziej warto się pochylić z uznaniem nad angielską formułą. Po angielsku Koziołek Matołek nie ukazał się w formie książkowej, natomiast został przygotowany w 2013 roku na potrzeby Teatru imienia Hansa Christiana Andersena z Lublina. Dokonał tego B. Frymorgen - producent i dziennikarz radiowy. Studiował on anglistykę na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1986 roku wyjechał do Wielkiej Brytanii. Mieszka z żoną i dwoma synami w Londynie. Współpracował z polską sekcją BBC World Service, tworząc autorskie audycje o tematyce muzyki poważnej. Od 1998 roku jest korespondentem RMF FM w Londynie. Posłuchajmy krótkiej refleksji autora na temat wyzwania, ale i satysfakcji, jakim było tłumaczenie Koziołka na język angielski:

„Uroczy poemat Makuszyńskiego opowiada o przygodach rogatego bohatera, jego sercu większym od olbrzymiej głowy, o drodze przez życie usianej dobrymi intencjami i żniwach niepowodzeń zbieranych na każdym kroku. Przyzwyczailiśmy się, że Matołek jest naszym polskim bohaterem, ale w gruncie rzeczy to postać uniwersalna. Tak też musiałem po angielsku potraktować naszą rodzimą kozę. Teatr jechał na tournée do dalekiej Azji. Miał przybliżyć bohatera widzom w Indiach , Pakistanie i Bangladeszu. Czas naglił. Zabrałem się za tłumaczenie i ruszyłem z kopyta… (resztę wywiadu z tłumaczem można przeczytać pod adresem, gdzie mamy też do odsłuchania „Matołka” po angielsku:

(http://www.rmf24.pl/raporty/raport-koziolek-matolek/fakty/news-koziolek-matolek-made-in-england,nId,976430 [dostęp: 28.11.2015])

3.5. Koziołek Matołek i inne klasyczne bajki zwierzęce – dlaczego warto je wykorzystywać w pracy z dziećmi?

Przygody Koziołka Matołka towarzyszyły dzieciom jeszcze przed wybuchem drugiej wojny światowej, podczas okupacji i po jej zakończeniu w 1945 roku. Po przewrocie polityczno-ustrojowym w 1989 roku, miejsce „kultowej" przez dziesięciolecia postaci literackiej zajęły inne, które z różnych powodów stawały się naszym milusińskim bliższe niż „Koziołek Matołek". W 1996 roku pośród blisko 150 tytułów dziecięcych zarejestrowanych w „Katalogu składowym" - wydawnictwie Centrum Informacji o Książce zestawiającym książki cieszące się największym uznaniem czytelników, próżno szukać *Przygód Koziołka Matołka*. Pisała o tym wówczas m.in. „Rzeczpospolita" (1996, nr 768), stwierdzając przykry fakt: „Koziołek Matołek jest w niełasce (…). Księgarskie regały z literaturą dziecięcą na dobre zdominowały barwne edycje opowiadające o przygodach Psa Pluto i Flinstonów". W kioskach „Ruchu" i salonach „Empiku" dominowały bogate w disney'owską ilustrację dziecięce książeczki, albumy, czasopisma z naklejkami (tzw. stickersami) oraz kolorowanki, ale brak było wśród nich „naszego koziołka".

Spadająca popularność Koziołka Matołka od lat 90. XX stulecia nie oznacza, że zniknął całkowicie i na zawsze. W XXI wieku zwłaszcza dziadkowie i edukatorzy zajmujący się kulturą dziecięcą starają się zainteresować najmłodszych i ich rodziców tą pierwszą nowocześnie zaprojektowaną u nas książeczką, łączącą na równych prawach słowo i obraz. Pojawiają się różnego rodzaju działania edukacyjne i artystyczne, adaptacje i remiksy – teksty kultury wizualnej i audiowizualnej wykorzystujące treść komiksu, bądź tylko wizerunek Koziołka Matołka. Dzisiaj ciekawość „książkowej" postaci Matołka częściej rozpoczyna się od wizyty z przedszkolem, szkołą lub rodzicami w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie lub obejrzeniu spektaklu teatralnego lub filmu animowanego niż od lektury dziełka Makuszyńskiego i Walentynowicza.

Atrakcje i pozytywne emocje, jakich doznają zwłaszcza dzieci do 8 roku życia po wizycie w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie, na ogół łączą się ze stymulowaniem w ogóle potrzeb kulturowych. Niezwykłość tego miejsca oddziałująca na wyobraźnię dziecięcą, naoczne spotkanie z „żywym" Koziołkiem Matołkiem, który chętnie bawi się z gośćmi, rozmawia z nimi, okazuje empatię, może być zachętą, aby dziecko sięgnęło po książkowe *Przygody Koziołka Matołka*. ECB zadbało, aby natychmiast sprostać podobnym pragnieniom: książki dla dzieci można zakupić w ECB-owskiej księgarence lub poczytać w przylegającej doń biblioteczce.

Badając recepcję komiksu autorstwa K. Makuszyńskiego z ilustracjami M. Walentynowicza, nasuwa się ogólna refleksja, że najprostszą drogą „przebicia się" z Matołkiem (i innymi

tekstami należącymi do klasyki) do dziecka „epoki cyfryzacji" jest dobrze przygotowany teatralno-muzyczny spektakl „na żywo"[5]. Z jednej strony mówimy o profesjonalnej ofercie – propozycji zawodowych scen teatralnych i muzycznych, z drugiej podobne emocje budzi przedstawienie, w którym dzieci są współorganizatorami spektaklu. Przykładowo scenariusz inscenizacji szkolnej *Koziołek Matołek - sędzia doskonały - daje nam nauki, prawi nam morały* – montaż zespołu Kasieniecka z Kałuszyna, to pomysł na ożywienie kultury czytelniczej (podobne działania można wykonać w każdej szkole, choć być może nie z tak spektakularnym sukcesem, jaki przypadł opiekunom ww. zespołu szkolnego)[6].

Dzieciaki „w wieku koziołka", czyli od 3 do7 lat, jak pisał M. Debesse (Debesse 1996) za A. Baluch, jak najbardziej doceniają głośne czytanie, oczywiście powinno być to pięknie słyszane „żywe słowo". Przekonali się do tej starej formy obcowania „z książką", jaka to może być frajda dla najmłodszych, aktorzy Sceny Fraszka: M. Witczak i P. Bosek, którzy czytali fragmenty *Przygód Koziołka Matołka* z okazji Międzynarodowego Dnia Dziecka w 2012 roku w Radomiu. Było to z pewnością „otwarcie się na świat" z kultową lekturą, gdyż świetnie się wpisało w konwencję IV edycji Radomskiego Festiwalu Filozofii „OKNA", organizowanego przez Ośrodek Kultury i Sztuki „Resursa Obywatelska". W naszym projekcie również wykorzystaliśmy czytanie bajek o… kózkach (koleżankach Matołka), celem konfrontacji z niezwykłym Koziołkiem z Pacanowa. *Kozuchę Kłamczuchę* Janiny Porazińskiej (wydanie „Naszej Księgarni" z 1984 roku, z ilustracjami Mirosława Pokory) oraz *Kozę Złotkę* Isaaca Bashevisa Singera (korzystaliśmy z tomu *Opowiadań dla dzieci* wydawnictwa „Media Rodzina" w tłumaczeniu Andrzeja Polkowskiego; Poznań 2005) przeczytały dzieciom przed seansem filmu animowanego studentki polonistyki UJK w Kielcach. Był to przysłowiowy „strzał w dziesiątkę" – dzieciaki słuchały i świetnie się przy tym bawiły. Po zakończeniu czytania głośno protestowały, prosząc o „jeszcze". W tym przypadku czytanie okazało się atrakcyjniejsze niż filmowe *Przygody Koziołka Matołka* (12 odcinków DVD firmy ITI z 2003 roku) .

Przyszłością Matołka w Pacanowie mogą być stanowiska multimedialne, przeznaczone do gier, etc. Póki co, w internecie jest dostępna za darmo gra internetowa o Świętokrzyskim pt. *Zaczarowana kraina*, gdzie Koziołek Matołek miał być przewodnikiem dzieci[7], ale czy stał się nim? Wprawdzie, jak czytamy na Facebook'u, „Koziołek Matołek wirtualnym przewodnikiem

[5] Warto zwrócić uwagę na twórcze reinterpretacje sceniczne komiksu Makuszyńskiego z ostatnich lat, gdyż wszystkie okazały się genialnym sposobem na ożywienie klasycznego już utworu: *Koziołek Matołek* w reżyserii Ondreja Spišaka (Teatr na Woli im. Tadeusza Łomnickiego, Warszawa, premiera 2011); Teatr w Kielcach; *Koziołek Matołek* w reżyserii Cezarego Żołyńskiego (Teatr im. A. Sewruka w Elblągu, premiera 2015); *Przygody Koziołka Matołka* w reżyserii Sławomira Gaudyna (Polskie Studio Teatralne w Wilnie, premiera 2015). *Koziołek Matołek i jego przygody* " na szczakowskiej scenie.

[6] Więcej na temat talentu twórców kałuszyńskiego zespołu można przeczytać pod adresem: http://www.co-slychac.pl/archiwum-tresc.php?id=3516 [dostęp: 30.10.2015].

[7] Aplikacja jest dostępna pod adresem: http://www.e-swietokrzyskie.pl/gra/public_html/

po XVII-wiecznej Akademii Rakowskiej, marmurowych żłobach w stajniach zamku w Ujeździe i wielu innych ciekawostkach świętokrzyskiego", ale jest to gra „z myszką" i absolutnie nie zadowoli współczesnych dzieci nastawionych na błyskotliwe przekazy, w mgnieniu oka przykuwające uwagę, w atrakcyjnej i nowoczesnej formie. Niestety, ta jest bardzo dydaktyczna i zanim dziecko dojdzie do *core*, po prostu się znudzi. Przykład: Po mapie regionu z rysunkami najciekawszych turystycznie miejsc w świętokrzyskimbiega sobie sympatyczny Koziołek Matołek. Kiedy trafi do wybranej przez grającego miejscowości, opowiada o niej, ale to trwa za długo. Potem życzy sobie odpowiedzi na trzy quizowe pytania. Fakt, że najlepsi mogą zebrać nawet 100 punktów, zanim razem z koziołkiem trafią do Pacanowa, ale czy wcześniej nie porzucą gry?

Sądzę, że dzieci jeszcze długo będą chętnie słuchać, gdy ktoś im głośno czyta. Warto zatem kontynuować akcje typu Cała Polska czyta dzieciom, która wyróżniła zresztą Pacanów pozytywnie, właśnie dzięki ikonie Matołka. Przy okazji wspomnieć trzeba, że na tzw. Złotej Liście Książek do czytania dzieciom (opracowanej przez Fundację ABCXXI - Cała Polska czyta dzieciom), jak najbardziej, znajduje się komiks Kornela Makuszyńskiego i Mariana Walentynowicza.

Czy Matołka zastąpią inne zwierzątka (inne kozy?)

Trudno wyrokować, ale przypomnijmy kilka ważnych tekstów tego rodzaju. Do najbardziej znanych i lubianych, w których występują jako bohaterowie takie zwierzątka jak kozy, kózki, kozły, koziołki i koźlątka (oprócz naszego poczciwego Matołka) zaliczyłabym: *Kozuchę Kłamczuchę* J. Porazińskiej, *O wilku i siedmiu koźlątkach* (niem. *Der Wolf und die sieben jungen Geißlein*) – baśń ludową spisaną i opublikowaną przez braci Grimm w 1812 roku [tytuł alternatywny: *Wilk i siedem koźlątek*], bardzo znaną w Polsce. Ponadto: *Lisa i kozła* Adama Mickiewicza, *Kozę Złotkę* I. B. Singera.

Przy I. B. Singerze zatrzymałabym się, gdyż jakoś zapomina się, że jest autorem całego zbioru mądrych, żydowskich opowieści, które z pewnością warto wykorzystać w pracy z książką z dziećmi, gdyż oddziałują na wyobraźnię, budzą wrażliwość, wyrabiają gust literacki. Ważny jest w nich aspekt szacunku do wiedzy, dla przyrody i respektu dla Boga. Na dzień dzisiejszy warto polecić zbiór *Opowiadań dla dzieci* wydanych w 2005 roku przez „Media Rodzina". Jak czytamy na stronie wydawcy, „Pośród trzydziestu sześciu opowiadań znalazły się między innymi te najbardziej znane: *Koza Złotka*, *Mazełe i Szlimazełe* oraz *Mędrcy z Chełma i głupi karp*". Książka celowo nie została opatrzona ilustracjami. Wydawca wyjaśnia: „Chociaż bardzo lubię ilustracje […] sądzę, iż potęga słowa jest najlepszym środkiem oddziaływania na umysły i serca młodych czytelników […] Wciąż wierzę, że na początku był Logos – moc słowa"[8].

[8] http://www.mediarodzina.com.pl/ [dostęp: 23.12.2014]

Ponadto ciągle są czytane, oglądane, słuchane takie bajki, jak: *Baśń o rudobrodym koźle* (J. Brzechwa), *Koza, kózka i wilk* (J. de La Fontaine, przekład: A. Mickiewicz), *Koza kłamczucha* (Siergiej Kuźmin), *Lew, koza, owca i krowa* (Ignacy Krasicki [na podst. Bajek La Fontaine'a, tł. A. Fredro]). Mamy też filmy. Warto polecić *O wilku i siedmiu koźlątkach*, S. Grim [pada tam zdanie: „[Kozie - mamie zginają się kolana jak u zwierzęcia, ale nóżki koźlątek zginają się jak… ludziom"] jest wciąż silnym pozytywnie przeżyciem dla młodego odbiorcy. Rekomenduję też ekranizację *Kozuchy kłamczuchy*, wg opowiadania J. Porazińskiej (scenariusz i dialogi P. Lesisz; reżyseria, scenografia, dekoracje, zdjęcia 2D A. Kukuła; rendering, montaż K. Napierała; muzyka i efekty A. Dąbrowski; producent: TVSFA E. Sobolewska)[9].

Jeżeli jeszcze za mało koziołków, proponuję film *Miły kozioł i wielki wielki wilk* [oryginalny tytuł: *Xi Yangyang & Hui Tailang*]. Jest to japońska kreskówka. Jak czytamy w recenzji: „W tej kreskówce, popularnej zarówno wśród dzieci, jak i dorosłych, wilk bezskutecznie próbuje schwytać kozła. Są sceny, w których kozioł jest wrzucany do wrzątku i rażony prądem. Żona wilka regularnie bije męża po głowie patelnią, gdy znów nie udaje mu się przynieść kozła na obiad"[10].

Pamiętajmy jednak przede wszystkim o formach bezpośredniego udziału dziecka w komunikacji kulturowej. Teatrzyk ECB w Pacanowie nie ma sobie równych, to fakt, który potwierdzą zarówno dzieci, jak i opiekunowie. Do ciekawych spektakli poza ECB zaliczyłabym na dzień dzisiejszy muzyczną sztukę *O karpiu, kozie i trąbce, która gasiła pożary* (premiera: 21.03.2014 w Teatrze Żydowskim w Warszawie; reżyseria A. i M. Wojtyszko; na podstawie bajek I. B. Singera, muzykę do spektaklu przygotował P. Moss; scenariusz H. Królikowska, teksty piosenek M. Wojtyszko[11]).

Magicznym tekstem, który wciąż poddaje się różnym przekładom, pozostaje *Kozucha Kłamczucha* J. Porazińskiej. Nie do przecenienia potencjał ma *Koza Złotka* i w ogóle *Opowiadania dla dzieci* I. B. Singera. Są to teksty w ogóle nie starzejące się, doskonale dopasowujące się do mentalności dziecka bez względu na czas, w którym dorasta.

Kozucha Kłamczucha autorstwa J. Porazińskiej, która znajduje się wciąż w kanonie lektur dziecięcych (i szkolnych), to wierszowana bajeczka z ilustracjami J. Heydukowskiej powstała w 1939 roku i w tymże roku wydana przez M. Arcta w Warszawie. Po wojnie wznowiona została w serii „Moje książeczki" już w 1946 roku (Wydawnictwo M. Arcta, Wrocław). Warte uwagi są również wydania *Kozuchy Kłamczuchy* w „Naszej Księgarni" z 1956 roku – seria „Czytam sam"

[9] https://www.youtube.com/watch?v=2HKj17-fGLE
[10] http://nasygnale.pl/kat,1025341,title,Chlopcy-obejrzeli-bajke-doszlo-do-tragedii,wid,16272264,wiadomosc.html?ticaid=612948 [dostęp: 24.11.2014]
[11] http://www.teatr-zydowski.art.pl/spektakl/o-karpiu-kozie-i-trabce-ktora-gasila-pozary [dostęp: 11.12.2014]). Na zachętę można zobaczyć fragment pod adresem: https://www.youtube.com/watch?v=H8tmaKPrJas

z ilustracjami B. Dutkowskiej (drugie wydanie: 1961) oraz późniejsze wydania (do 1984 było ich cztery) z ilustracjami M. Pokory. W 1999 *roku Kozucha Kłamczucha* wraz z *Szewczykiem Dratewką* ukazała się w książeczce *Bajki*, tym razem z ilustracjami A. Krelli-Moch.

Nie sposób nie przypomnieć w tym miejscu o „książce mówionej" z udziałem J. Porazińskiej. Było ich kilka z udziałem „Kłamczuchy", znanych jako płyty, słuchowiska, audiobooki; ostatnia wydana w 2010 roku w Nadarzynie (Lissner Studio). *Kozuchę Kłamczuchę*, ale i sympatyczne bajeczki *Szewczyk Dratewka* i *Była babuleńka* czytała J. Lissner. Notabene, *Była babuleńka rodu bogatego* [dalej, jak pamiętamy, tekst brzmi: „miała koziołeczka bardzo rozpustnego"] została spopularyzowana w piosence do muzyki ludowej śpiewana przez zespół „Mazowsze", ale wśród dzieci została spopularyzowana zwłaszcza przez Polskie Nagrania (Warszawa, 1986).

Wciąż pojawiają się nowe projekty z wykorzystaniem *Kozuchy Kłamczuchy*, które mocno stawiają na aktywny udział dzieci w ich przygotowaniu. Dla przykładu w 2012 roku Ośrodek "Brama Grodzka - Teatr NN" i Fundacja Beetle dofinansował projekt „Laboratorium Bajki - Porazińska.130 lat", dzięki któremu w rodzinnym mieście Porazińskiej Lublinie powstała „przedszkolakowa wersja" *Szewczyka Dratewki* i *Kozuchy Kłamczuchy* (wykonały to zadanie dwie lubelskie placówki: Przedszkole „Motylek" i Przedszkole Samorządowe nr 79). Dzieci z pomocą opiekunów stworzyły własne książeczki artystyczne, nagrały słuchowiska, wystawiały spektakle dla innych dzieci.

Podsumowując owe nieliczne „koziołkowe" ślady, warto zwrócić uwagę na działania happening'owe P. Althamera, który upodobał sobie postać Koziołka Matołka – jak sam mówi – „wchodzi w jego skórę". . Zaproponowana przez artystę rzeźba-instalacja Koziołka Matołka objeżdża najwspanialsze muzea sztuki nowoczesnej, zatem w tym sensie upowszechnia postać wymyśloną przez Makuszyńskiego i Walentynowicza. P. Althamer w kostiumie Matołka wciela się wręcz mentalnie w tę postać, no i, jak to nasz koziołek, bywa niewygodny, ale ugrzeczniony, „serdeczny", szczery i sprytny. Tym razem jest poważnie zakłopotany sytuacją geopolityczną i kulturową (polskim „śmietnikiem"). Wędruje po polskiej ziemi, zadając ludziom władzy kłopotliwe pytania – po prostu pokazuje, że coś w tej naszej ojczyźnie jest „obciachowego". Pytany, nie stroni także od udzielania odpowiedzi. Zacytujmy fragment za „Dziennikiem Bałtyckim":

„Przez całą zresztą trasę swego spaceru po terenach postoczniowych wyglądało to tak, jakby Koziołek Matołek szedł tam, gdzie go oczy poniosą.

- Gdzie ty masz oczy? - zapytali go robotnicy, wysypujący ziemię pod trawniki przy wybudowanej już ulicy Nowa Wałowa.

- Mam nadzieję, że w sercu - przytomnie odpowiedział Matołek. (…)

- Skąd ty jesteś taki mądry? - zdziwił się któryś z rozmówców Matołka.

- Słucham, co mówią ludzie - odpowiedział. To była chyba najmądrzejsza Matołkowa mądrość z całego spaceru”[12].

3.6. Wnioski

Z rozmów z dziećmi i ich rodzicami, z obserwacji maluchów podczas różnych spotkań z „Matołkiem”, w tym podczas spektaklu *Przygód Koziołka Matołka* w Teatrze Lalki i Aktora „Kubuś” w Kielcach, głośnego czytania, w czasie seansu filmowego i warsztatu plastycznego w WDK w Kielcach, jasno wynika, że milusińskich urodzonych w XXI wieku Koziołek Matołek może bawić (choć z pewnym zastrzeżeniem). Jako figura literacka (i medialna) jest nadal empatycznym bohaterem ze świata bajek. Oczywiście, odpowiedź na pytanie, czy niepoprawny Matołek jest nadal znany i lubiany przez polskie dzieci, nie jest jednoznaczna. Generalnie Matołek przegrał z drukowanymi i filmowymi projektami Walta Disneya i współczesnymi bohaterami rodzimych i zagranicznych bohaterów książeczek, komiksów, audiobook’ów i kreskówek emitowanych w telewizji i internecie z przeznaczeniem dla najmłodszych.

Co zatem jeszcze można zrobić, aby kolejne pokolenia dzieciaków (nie tylko w Polsce, gdyż dzięki przekładom komiksu oraz dubbingu filmu można mówić o „żywotności” Matołka we Włoszech, we Francji, na Ukrainie oraz w ograniczonym zakresie w krajach anglojęzycznych). chciały „kolegować się” z Koziołkiem? Po prostu należy ciągle od nowa, inaczej, angażując uwagę dzieci, nowe technologie, coraz lepiej przygotowanych animatorów, pobudzać zainteresowanie dzieci przygodami Koziołka Matołka, który od kilkudziesięciu już lat „błąka się po całym świecie, aby dojść do Pacanowa”.

Jak można sądzić z badań realizowanych w projekcie, Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie doskonale zdaje sobie sprawę, że należy wykorzystać ikonę Matołka. Nie oznacza to jednak, że ECB powinno za wszelką cenę „trzymać się” *Przygód Koziołka Matołka*. Projekt umownie przez nas nazwany KOZIOŁEK MATOŁEK REAKTYWACJA to „kwiatek do kożucha”, ważny dodatek, pretekst, aby uczynić z rodzinnego dla Matołka Pacanowa miejsce rozpoznawalne i ważne w turystyce dziecięcej i edukacji literackiej.

Badania *Przygód Koziołka Matołka* jako literacko-obrazkowego dziełka duetu twórczego Makuszyński – Walentynowicz pośród innych bajek zwierzęcych czy w ogóle tekstów kultury preferowanych przez współczesne dzieci rozwijających się w kręgu kultury zachodniej, nie potwierdziły – tego można się było spodziewać – prymatu „Matołka”.

[12] http://www.dziennikbaltycki.pl/artykul/3511087,koziolek-matolek-wedrowal-po-stoczni-gdanskiej-akcja-w-obronie-terenow-postoczniowych-zdjecia,id,t.html [21.10.2014]

W ramach realizacji projektu zorganizowaliśmy ogólnopolską konferencję naukową. Wygłoszono 19 referatów, a panele dyskusyjne z udziałem naukowców i praktyków specjalizujących się w literaturze i mediach dla dzieci okazały się bardzo burzliwą wymianą zdań. W projekcie zabrakło warsztatów dla młodszych pracowników nauki, studentów, kadry przedszkolnej, młodych nauczycieli, bibliotekarzy, animatorów sztuki, gdyż monitowali takie potrzeby. ECB ma warunki kadrowe i bazowe, więc postulujemy stałą organizację takich przedsięwzięć. Ich rola w propagowaniu kultury czytelniczej i medialnej wśród najmłodszych wiekiem pracowników sektora edukacji dziecięcej byłaby nie do przecenienia. W oparciu o bajkę zwierzęcą, ze szczególnym wykorzystaniem postaci Koziołka Matołka, ECB zrobił bardzo dużo dla dzieci, Pacanowa, regionu i Polski. Należy podkreślić styl i zaangażowanie osób związanych z ECB w tym zakresie, jak również zaapelować do wszystkich czynników, aby dbały o permanentny rozwój tej instytucji, gdyż generuje ogromny zysk społeczny. To dzięki ECB edukatorzy wypromowali w całym kraju ideę turystyki rodzinnej, w tym pacanowskich spotkań z *Przygodami Koziołka Matołka* (głośne czytanie, słuchanie, oglądanie plus formy interaktywne). Zapoczątkowane w ECB i poza Pacanowem z udziałem ECB („akcje w terenie" KOZIOŁEK MATOŁEK REAKTYWACJA…) to ambitna propaganda zabawy i nauki dzieci. Wychodzenie z ofertą „na zewnątrz", obecność ECB w różnych miejscach przestrzeni publicznej, gdzie zawsze przebywają dzieci (przedszkola, szkoły, place zabaw, ośrodki letniego wypoczynku, etc.) działa na nie przyciągająco „jak magnes".

Niewątpliwie rozwój ECB w Pacanowie to zasługa przemyślanej i planowo realizowanej strategii organizacji i zarządzania dyrektor mgr K. Kępczyk. Należy zatem życzyć placówce dalszego rozwoju, pomysłowości i gotowości na kolejne przemiany charakteru tego miejsca, zgodnie z oczekiwaniami dzieci. Nie trudno się domyślić, że ECB potrzebuje dużych pieniędzy, które pozwoliłyby w niedalekiej przyszłości zaprezentować dzieciom „świat bajki" również z zastosowaniem najnowszych technik wizualnych. Wtedy mogłoby stać się miejscem uśmiechu dzieci z całej Europy. Nieodzowne, w moim przekonaniu, jest wsparcie technologiczne, które umożliwiłoby seanse animacji 3D oraz różne inne atrakcje. Życzymy zatem ECB, aby pojawiły się w tym miejscu także ekrany przed i pod audytorium, ekrany sferyczne, symulatory ruchu na ekranie, zresztą technologie rozwijają się, więc to tylko „kamyczek do ogródka" w kierunku zmian.

4. Czwarty obszar badawczy – Koziołek Matołek jako animator kultury

4.1. Młodszy nastolatek i kultura (nie) uczestnictwa

Podejmując się próby eksploracji uczestnictwa i nieuczestnictwa w kulturze młodszego nastolatka zespół badawczy przyjął zarówno cel teoretyczny, jak i praktyczny, jakim stało się wypełnienie niszy w literaturze przedmiotu z zakresu partycypacji kulturalnej oraz implikacja do kolejnych analiz teoretyczno-empirycznych z zakresu inkulturacji młodego pokolenia, jak również wypracowanie dyrektyw dla praktyki pedagogicznej m.in. Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie i instytucji kultury.

Próbę badawczą stanowiły dzieci znajdujące się w przedziale wiekowym pomiędzy 9 a 13 rokiem życia (uczniowie uczęszczający do klas IV-VI szkoły podstawowej).

Warto zaznaczyć, iż tłem badań była współczesna myśl pedagogiczna, która jest swoistym odzwierciedleniem dzisiejszej epoki, dominującej w nowe idee, systemy czy konstelacje wartości. W takim układzie badania nad uczestnictwem dzieci w kulturze, przekraczają najdalsze granice i docierają wszędzie tam, gdzie człowiek kulturalny interesuje się sprawami wychowania. Mają zatem obieg światowy (Śliwerski 2007, s. 10).

Reasumując, zrealizowane w ramach niniejszego komponentu badania obejmują nie tylko kwestie antropologii dziecka, ale przede wszystkim jego inkulturacji, socjalizacji i wychowania, a także instytucjonalnego i środowiskowego wspierania jego rozwoju.

4.1.1. Społeczno-demograficzna charakterystyka badanej młodzieży

Badana zbiorowość, która posłużyła do wykonania analizy liczyła łącznie 102 osoby (54 chłopców i 48 dziewcząt). W całościowym zestawieniu przyjęto rzeczywiste deklaracje obydwu badanych zbiorowości (chłopców i dziewcząt).

W większości kwestionariusz ankiety wypełniali badani chłopcy – 52,9% (54 osoby). Niewiele mniejszą grupę biorącą udział w badaniu stanowiły dziewczęta, bo tylko 48 osób (47,1%). Rozkład grupy młodszych nastolatków pod względem płci nie był równomierny (Tabela 14.).

Tabela 14. Młodszy nastolatek w próbie według płci (N=102)

Płeć	Liczność skumulowana N	Procent %
Dziewczynka	48	47,1 %
Chłopiec	54	52,9 %
Ogółem	102	100%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Dodatkowo, spośród badanej grupy wyłoniono specyficzne profile, które posłużyły w dalszej części do pogłębionej analizy jakościowej. Dokonując analizy badanej próby wyodrębniono kilka grup wiekowych: grupa związana z wiekiem uczniów (dotyczyła

wspomnianego przedziału wiekowego od dziewiątego do trzynastego roku życia). Uczniowie mający dziewięć lat stanowili 7,8% respondentów (8 osób). Najbardziej liczną grupą byli gimnazjaliści mający po dwanaście i trzynaście lat. Stanowili oni odpowiednio 52,9% (54 osoby) i 17,7 % (18 osób). Trzynaście osób miało po 10 lat (co stanowiło 12,8% ankietowanych). Młodzież jedenastoletnia stanowiła obok dziewięciolatków najmniej liczną grupę, co obrazuje Tabela 15.

Tabela 15. Młodszy nastolatek w próbie według wieku (N=102)

Wiek badanych	9 lat N	10 lat N	11 lat N	12 lat N	13 lat N	Razem
Dziewczynka	6	5	2	12	6	48
Chłopiec	2	8	7	42	12	54
Ogółem	8	13	9	54	18	102
% całość	7,8%	12,8%	8,8%	52,9%	17,7%	100%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Dokonując wyboru próby badawczej (młodszych nastolatków), posłużono się podczas organizacji badań, wspomnianym już wcześniej, doborem losowo - warstwowym, który zgodnie z literaturą przedmiotu „gwarantuje, że w próbie znalazła się odpowiednia liczba elementów z podzbiorów danej populacji" (Babbie 2007 s. 227).

Chcąc scharakteryzować badaną zbiorowość, a następnie ustalić czynniki kształtujące i różnicujące uczestnictwo i (nie)uczestnictwo w kulturze młodego pokolenia, znaczące stało się poznanie sytuacji rodzinnej, społecznej i ogólnowychowawczej (socjalizacyjnej). Dlatego zadano respondentom pytania dotyczące ich miejsca zamieszkania, struktury rodziny, uczestnictwa w życiu kulturalnym, preferencji wolnoczasowych, inicjowania wizyt w instytucjach kultury, w tym w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie, mając na uwadze fakt, iż ich środowisko pochodzenia jest bardzo ważnym wyznacznikiem uspołecznienia jednostki, często czynnikiem decydującym. Stanowi ono społeczny mikrokosmos, przekazujący podstawowe wartości społeczne następnej generacji, a w ten sposób warunkuje socjalizację, podobnie jak przyszłe wybory, kariery zawodowe (Hurrelmann 1994 s. 18).

Przeważająca część uczniów biorących udział w badaniu zamieszkiwała miasto – 76,5% (78 osób). Pozostali to mieszkańcy wsi – 23,5% (24 osoby). Dane te obrazuje tabela 3.

Tabela 16. Badani w próbie według płci i miejsca zamieszkania (N=102)

Płeć	wieś	miasto	Razem
Dziewczynka	11	37	48
% całość	10,8%	36,3%	47,1%
Chłopiec	13	41	54
% całość	12,7%	40,2%	52,9%
Ogółem	24	78	102
% całość	23,5%	76,5%	100%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Analizując wiek uczniów zamieszkujących dane środowisko, zauważalna była zbliżona liczba dziewcząt i chłopców mieszkających na terenach miasta i wsi. Środowiskiem zamieszkania większości dziewcząt były miasta (37 badanych, co stanowi 36,3%), natomiast wsie (11 badanych, co stanowi 10,8%). Podobnie sytuacja kształtowała się w przypadku chłopców zamieszkujących miasto, w którym zamieszkiwało 41 uczniów (co stanowi 40,2%) oraz wieś (13 badanych, co stanowi 12,7%).

Zestawiając otrzymane wyniki dotyczące liczby posiadanego przez badanych rodzeństwa z wynikami badań przeprowadzonymi w Polsce między innymi przez H. Izdebską, N. Han-Ilgiewicz , H. Spionek, nasuwa się wniosek, iż występuje ścisła zależność między społecznym uczestnictwem i (nie)uczestnictwem zaburzeniami w kulturze a strukturą, kompletnością rodziny lub jej dezorganizacją. Stąd, kryterium klasyfikującym młodszych nastolatków była także liczba posiadanego rodzeństwa.

Wśród badanych przeważali uczniowie mający rodzeństwo (83 osoby, co stanowiło 81,4%). Wykres 5. ukazuje ich rozkład na tle całej próby badawczej.

Wykres 4. Posiadanie rodzeństwa przez badanych (N=102)

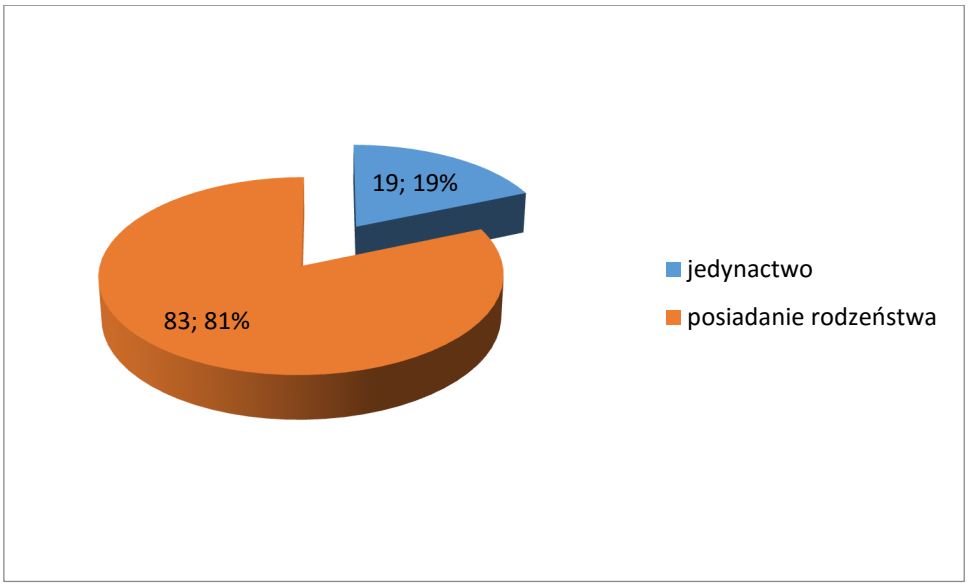

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Analizując kolejno odpowiedzi dotyczące uczestnictwa w życiu kulturalnym podjęto się próby eksploracji najbardziej typowych form udziału w ofertach zarówno ogólnodostępnych, jak i inicjowanych imprezach kulturalnych. Młodsi nastolatkowie mieli możliwość wielokrotnego wyboru, jak i samodzielnego wskazania własnego sposobu uczestnictwa w życiu kulturalnym. Otrzymane dane obrazuje Tabela 17.

Tabela 17. Formy uczestnictwa w życiu kulturalnym badanych (N=102)

Sposób uczestnictwa w kulturze	N	%
teatr	22	21,6%
kino	82	80,4%
wystawy, sztuki	9	8,8%
koncerty	24	23,5%
spotkania literackie, poetyckie	0	0%
festyny miejskie	36	35,3%
festyny szkolne	49	48%
imprezy sportowe i rekreacyjne	48	47%
wydarzenia religijne	9	8,8%
imprezy folklorystyczne	4	3,9%
kabarety	22	21,6%
zajęcia warsztatowe instytucji kultury, w tym w ECB w Pacanowie	31	30,4%
nie biorę udziału w zorganizowanych imprezach	5	4,9%
oglądam filmy i transmisje w TV	39	38,2%
oglądam filmy i transmisje w Internecie	22	21,6%
inne	14	13,7%
Razem	102	100%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Jak wskazują powyższe dane wśród młodszych nastolatków dominuje ogólnodostępna forma uczestnictwa w życiu kulturalnym w postaci uczęszczania do kina i korzystania z oferty szkolnej oraz telewizyjnej. Nasuwa się zatem wniosek, iż życie kulturalne dzieci 9-13 letnich jest w przeważającym stopniu zdominowane poprzez środowisko szkolne i inicjowane sposoby ich zaangażowania w kulturę. Niemała, bo ponad 30-osobowa grupa badanych wskazała jako sposób uczestnictwa w kulturze zajęcia zorganizowane w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie, które posiada bogatą ofertę dla młodzieży szkolnej.

Dla głębszej analizy uczestnictwa młodzieży w kulturze dokonano weryfikacji ich subiektywnej oceny zainteresowań kulturalnych. Uzyskane wyniki zobrazowano graficznie na Wykresie 6.

Wykres 5. Zainteresowania kulturalne badanych (N=102)

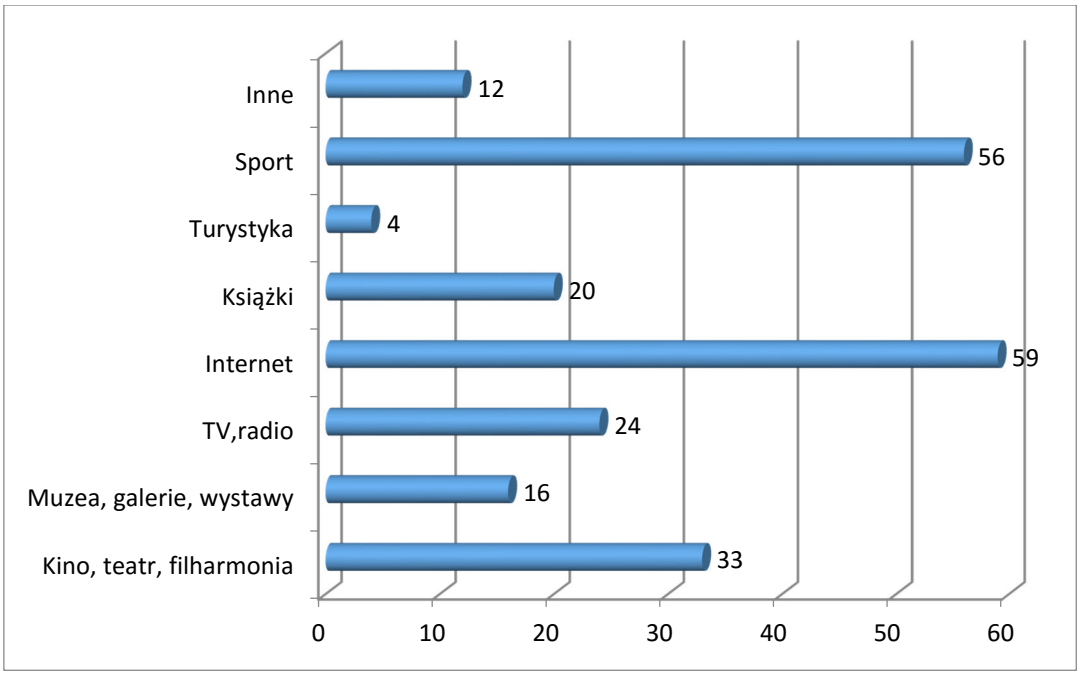

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Zebrane dane wyraźnie korespondują z dotychczasowymi doniesieniami literatury przedmiotu (Forma 2012, s. 57-60), (Kleszcz, Łączyk 2012, s. 93-98) oraz raportami, sondażami (CBOS 2011), zgodnie z którymi współczesnym sposobem ułatwiającym młodym ludziom dostęp do kultury i własny rozwój jest Internet. Potwierdzają to wybory badanych, dla których sieć służy podtrzymaniu bądź rozwijaniu swoich zainteresowań.

Coraz częściej w wielu naukowych opracowaniach pojawiają się opinie, wskazujące na jednoznaczny udział Internetu, czy szerzej mediów w życiu młodego pokolenia. Ten wybór obok przedstawionych powyżej rodzajów zainteresowań stanowi sposób bycia i wyrażania siebie. W tym ujęciu można go rozumieć także jako odpowiedź na tę potrzebę i bycia zauważonym, czy też tego, co jest dla młodszego nastolatka prymarne, czy inaczej wartościowe.

Z tego też powodu, podjęto w ramach czwartego obszaru badawczego próbę ustalenia m.in.: sposobu korzystania z Internetu, ocenę treści poszukiwanych w Internecie przez badaną młodzież, podziału wiadomościami internetowymi z innymi użytkownikami, rozpoznanie czynników decydujących o określonym zainteresowaniu i wreszcie jak korespondują one z ich szerzej pojętym uspołecznieniem. Wszystkie te aspekty ujęto w kolejnych zestawieniach tabelaryczno-graficznych.

Tabela 18. Opinie badanych dotyczące przedmiotu niezbędnego na bezludnej wyspie (N=102)

Deklaracje dotyczące niezbędnika na bezludnej wyspie	N	%
Komputer	21	27 %

Telewizor	4	4 %
Smarthphone	47	41 %
Książka	29	28 %
Razem	102	100%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Wyniki prowadzonych w ramach komponentu badań wskazały na dominację wyboru najnowszych środków multimedialnych w życiu badanych. Deklaracja smartphone, jako niezbędnika na bezludnej wyspie, stanowią o konsekwencji wskazań i fakcie, że tego typu środki stanowią współcześnie nieodłączny element życia młodszego nastolatka. Potwierdzeniem tego wyboru jest analiza m.in. Centrum Badań nad Kulturą Popularną Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, którą zamieszczono w opracowaniu/raporcie pt.: „Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo młodych Polaków w kulturze". Taki wybór badanych potwierdza zatem, że telefony komórkowe, czy inne komunikatory internetowe, nie alienują, ale intensyfikują relacje społeczne, stają się podstawowym łączem do wiedzy i kultury.

Uwzględniając wskazania literatury przedmiotu, a także wybory badanych, wskazujące na dominującą rolę Internetu wśród ich zainteresowań kulturalnych, konsekwentnie dokonano eksploracji użytkowania przez młode pokolenie z Internetu oraz treści odbieranych przez młodszych nastolatków w Internecie.

Zgodnie z otrzymanymi wynikami, respondenci najczęściej odwiedzają strony internetowe poświęcone: grom, wiadomościom, portalom społecznościowym, takim jak Facebook, Instagram. Spośród badanych nastolatków 82 osoby posiadają konto na portalu społecznościowym (80,4% ogółu badanych) – patrz wykres 3. Znaczna ich część odwiedza także strony Wikipedii, YouTube, strony z informacjami edukacyjnymi, z pocztą internetową, czy filmami.

Internet pełni w życiu młodszych nastolatków funkcję katalizatora, to za jego pomocą młodzi ludzie upowszechniają pewne treści, prezentują samych siebie, swoje zainteresowania. Tylko 18 osób ze 102 badanych nie zadeklarowało dzielenia się z innymi treściami znalezionymi w Internecie.

Tabela 19. Udostępnianie treści z Internetu innym osobom (N=84)

Rodzaj treści upowszechnianych przez badanych	N	%
Linki do śmiesznych filmików	41	48%
Linki do stron edukacyjnych	7	8%
Swoje prace	10	11%
Autorskie obrazki	10	11%
Autorski blog	7	8%
Inne	13	14%
Razem	84	100%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Wykres 6. Posiadanie konta na portalu społecznościowym przez młodszych nastolatków (N=102)

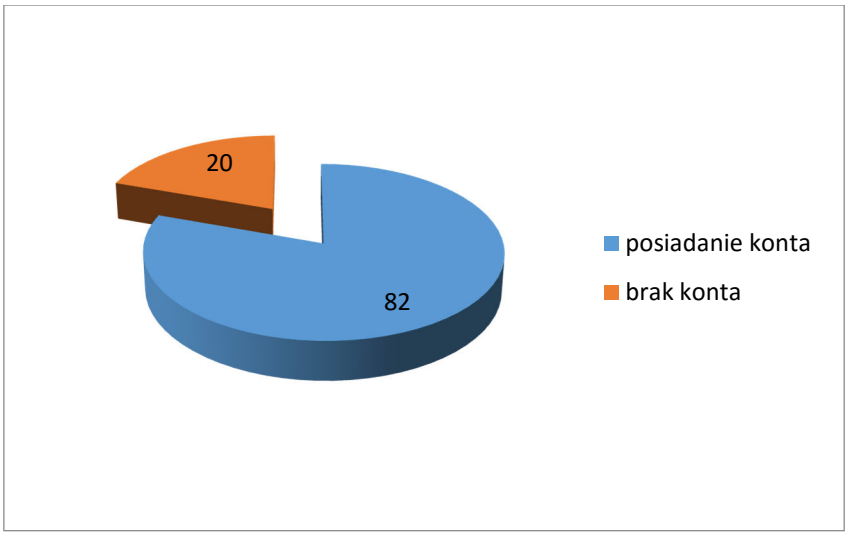

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Jak już zasygnalizowano powyżej duża liczba badanych posiada konto na portalu społecznościowym. Świadczy to o postępującym udziale Internetu w życiu młodego pokolenia oraz jego wpływie na interakcje społeczne. Badani, tj. 41 osób, wskazało także telefon, a za jego pośrednictwem sms, jako formę przekazu informacji i kontaktu z drugą osobą.

Chcąc dogłębnie ocenić społeczne uczestnictwo młodszych nastolatków, dokonano weryfikacji czynników determinujących ich zainteresowanie określonym filmem, spektaklem, programem, czy też wydarzeniem. I tak:

- treść edukacyjną/naukową wskazało 14 osób,
- treść obyczajową/ młodzieżową – 28 osób,
- multimedialną formę – 22 osoby,
- oryginalny sposób przekazu – 23 osoby,
- szybką akcję – 43 osoby,
- staranny język przekazu – 5 osób,
- język potoczny, młodzieżowy – 32 osoby,
- dowcipne dialogi – 55 osób,
- humor – 65 osób,
- inne – 7 osób.

Biorąc pod uwagę powyższe wyniki, należy zaznaczyć, iż młodsi nastolatkowie wykorzystują przyjemnościową funkcję mediów i zwracają szczególną uwagę na implikacje poprawiające ich humor.

Znaczącym obszarem diagnozy były formy uczestnictwa młodzieży w życiu kulturalnym, ze szczególnym uwzględnieniem Europejskiego Centrum Bajki, jako instytucji eksternalizującej postać Koziołka Matołka jako animatora życia kulturalnego.

Tę część badań rozpoczęto od rozpoznania sposobów uczestnictwa młodego pokolenia w życiu społecznym i kulturalnym szkoły. Wskazania respondentów ujęto w Tabeli 20.

Tabela 20. Sposoby uczestnictwa w życiu społecznym

Uczestnictwo w życiu społeczno-kulturalnym szkoły	N	%
Udział w konkursach	61	50%
Występy na akademiach, w przedstawieniach	19	16%
Przynależność do kół zainteresowań	23	20%
Przynależność do harcerstwa	6	4%
Nie uczestniczę w życiu kulturalnym szkoły	13	10%
Razem	102	100%

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Dla młodszych nastolatków dominującą formą uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym szkoły jest ich aktywność w konkursach, jednak nie zawsze podyktowana chęcią afiliacji instytucji oświatowej, ale także własną korzyścią. Niemniej jednak ponad 50% respondentów uznało ten sposób zaangażowania jako ważny. Należy zaznaczyć, iż 88 badanych uczęszcza także na zajęcia dodatkowe. Determinantem aktywności kulturalnej młodych jest także ich chęć uczestniczenia w wyjazdach, i tak:

- w szkolnych wycieczkach bierze udział 67 badanych,
- w wycieczkach rodzinnych – 50,
- w wycieczkach z przyjaciółmi – 52,
- w wyjazdach wakacyjnych – 72,
- w innych formach wyjazdowych 7 osób.

W budżecie czasu poświęconego na życie kulturalne pewien przedział zajmuje także aktywny wypoczynek na powietrzu. Wykres 8. ilustruje wskazania badanych w tym obszarze.

Wykres 7. Przedział czasowy na aktywny wypoczynek na powietrzu w opinii badanej młodzieży

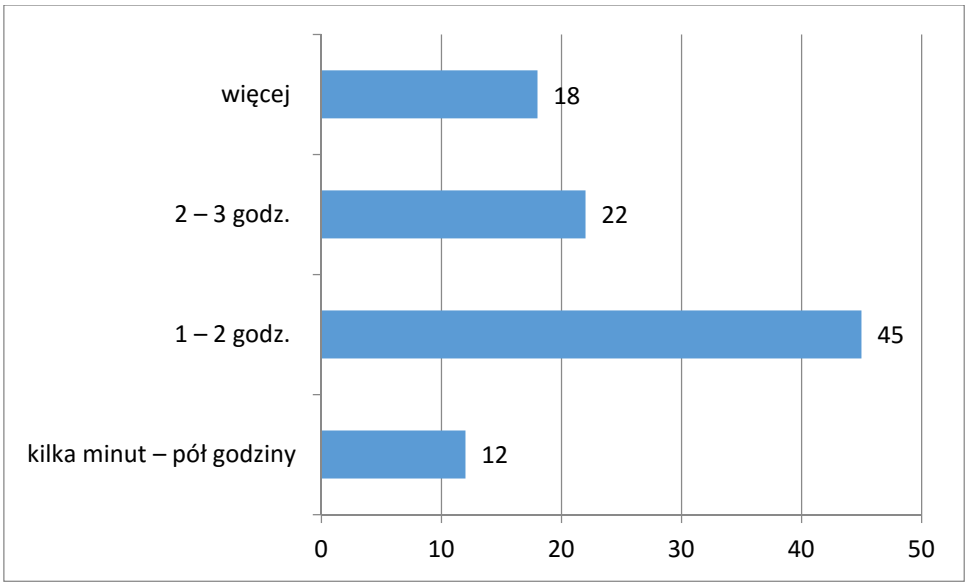

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Uzyskane dane są optymistyczne, biorąc pod uwagę ostatnie doniesienia badaczy czasu wolnego dzieci i młodzieży. Oczywiście warunkowane to być może wiekiem badanej próby (9-13 rok życia). Powszechnie wiadomo, że to rodzina, a później szkoła (choć nierzadko wyłącznie szkoła) stanowią środowiska inicjujące wizyty w ośrodkach kultury i prezentujące pierwsze oznaki tradycji, historii i poprawnej inkulturacji. Weryfikację tej hipotezy dokonano za pomocą pytań o częstotliwość odwiedzania instytucji kulturalnych oraz osoby inicjujące te wizyty. Zgodnie z uzyskanymi wskazaniami 34 badanych odwiedza te instytucje co najmniej raz w miesiącu. Pozostałe odpowiedzi zestawiono w tabelach 21, 22 i 23.

Tabela 21. Częstotliwość bywania w instytucjach kulturalnych (N=102)

Odwiedzanie instytucji kulturalnych	N
Raz w miesiącu i więcej	34
Raz na pół roku	27
Raz w roku	13
Częściej	10
Nigdy nie byłem	11
Razem	102

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Tabela 22. Osoba inicjująca wizyt młodszych nastolatków w instytucjach kultury (N=102)

Inicjator życia kulturalnego młodszych nastolatków	N
Oni sami	22
Rodzice	47
Szkoła	34
Inni	10
Razem	102

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Tabela 23. Częstotliwość korzystania z oferty instytucji kultury (N=102)

Częstotliwość odbioru oferty kulturalnej	N
Co najmniej raz w tygodniu	14
Co najmniej raz na miesiąc	11
Co najmniej raz na kwartał	17
Kilka razy do roku	21
Raz do roku	12
Wcale nie korzystam z ofert tego typu	21
Razem	102

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Zaskoczeniem okazał się wybór badanych odpowiedzi, zgodnie z którą wcale nie korzystają oni z ofert kulturalnych lub czynią to jedynie kilka razy do roku. To potwierdzałoby fakt (Matyjas 2012, s. 54), że upowszechnieniem dzieciom, młodszym nastolatkom ofert tego typu instytucji często zajmuje się szkoła, zwłaszcza biorąc pod uwagę pokolenie zamieszkujące tereny wiejskie (w takich też prowadzone były badania).

Uwzględniając współczesne tendencje otwartości instytucji kultury w stronę tzw. „open glam" należy zauważyć, że wcześniejsze wybory badanych odnoszące się do wykorzystywania Internetu mogą znaleźć w przyszłości swoje odbicie także w dostępności ofert tych instytucji. Przykładem mogą tu być udostępniane zasoby muzeów, galerie sztuki i katalogi bibliotek. Coraz częściej słyszy się np. o procesie digitalizacji dzieł sztuki, zbiorów literackich, czy archiwów.

Mimo to należy pamiętać, że młode pokolenie powinno mieć możliwość odbioru nie tylko internetowego, ale bezpośredniego. Służy to przede wszystkim ich edukacji i socjalizacji, a potem świadomej partycypacji społecznej. Ponadto umożliwi to młodemu pokoleniu obiektywną ocenę lokalnej oferty kultury.

W tym obszarze 39 spośród osób 102 badanych wśród świętokrzyskiej młodzieży zadeklarowało, że ofertę instytucji kultury w mieście ocenia jako interesującą i zróżnicowaną.

Dla 25 osób jest ona mało zróżnicowana, a dla 23 osób nieciekawa.

Według badanych, ośrodki kultury kierują najczęściej swój program w stronę młodszych nastolatków. Szczegółowe deklaracje badanych przedstawiono w Tabeli 24.

Tabela 24. Oferta instytucji kultury a kategoria wiekowa odbiorców w opinii badanych (N=102)

Częstotliwość odbioru oferty kulturalnej	N
dzieci młodsze (do 10 r.ż.)	27
młodsi nastolatkowie (11-13 lat)	54
młodzież gimnazjalna	32
młodzież szkół średnich	20
młodzież studencka i pracująca	16

dorośli	31
seniorzy	18
Razem	102

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Według badanych, na ich udział w ofercie ośrodków kultury wpływa przede wszystkim:

- potrzeba rozwijania własnych zainteresowań – 51 wskazań,
- chęć spotkania z grupą znajomych – 49 wskazań,
- chęć „wyrwania się" z domu – 29 wskazań,
- chęć poznania nowych form aktywności np. artystycznej – 27 wskazań,
- promocja własnych zainteresowań, talentów, umiejętności, (konkursy, turnieje, itp.) – 21 wskazań,
- potrzeba wzbogacenia lub ugruntowania wiedzy (np. przed egzaminem) - 18 wskazań,
- przyzwyczajenie do uczestnictwa w zajęciach pozaszkolnych, itp. – 16 wskazań,
- interesująca oferta zajęć – 14 wskazań,
- brak innych, ciekawszych możliwości – 3 wskazania.

Za najpoważniejszą przeszkodą ograniczającą udział młodego pokolenia w ofercie ośrodków kultury wskazali kolejno:

- wysoki koszt biletów wstępu na imprezy organizowane przez ośrodki kultury – 44 wybory,
- brak interesującej oferty zajęć – 28 wyborów,
- wysokie koszty udziału w interesujących warsztatach i klubach zainteresowań przekraczające możliwości finansowe rodziny – 22 wybory,
- utrudniony dojazd/dojście do ośrodka - 21 wyborów,
- niedostosowane do potrzeb odbiorców godzin otwarcia ośrodka - 13 wyborów,
- brak dobrej kadry - 16 wyborów,
- nudę na zajęciach – 11 wyborów,
- odpychającą lub wymagającą remontu formę architektoniczną budynku i pomieszczeń – 10 wyborów,
- braki w wyposażeniu ośrodków – 9 wyborów,
- niedostateczną informację – 3 wybory.

Konsekwencję deklaracji badanych o znaczącym udziale Internetu w ich życiu potwierdziło pytanie o źródła informacje o wydarzeniach kulturalnych. Propozycje badanych ilustruje Wykres 9.

Wykres 8. Źródła wiedzy o wydarzeniach kulturalnych w opinii młodszych nastolatków

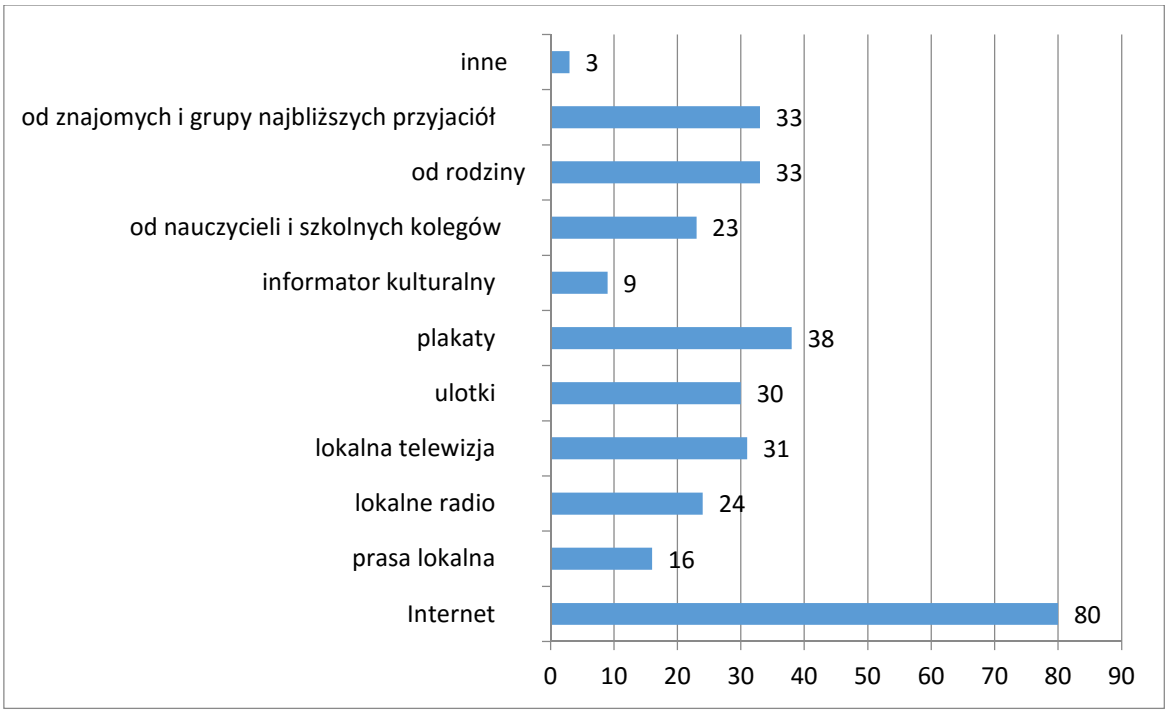

N>102, gdyż respondenci mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Jak wykazała analiza zebranego materiału empirycznego, 44 osoby spośród badanych uznało, że dostrzega potrzebę nowych propozycji kulturalnych w swoim otoczeniu, 25 osób nie widzi takiej potrzeby, natomiast 33 osoby nie ma w tym obszarze zdania.

Podsumowując ilościowe dane i przechodząc do analizy jakościowej, warto podkreślić, że młodzi ludzie oczekują w swoich środowiskach rozmaitych wydarzeń kulturalnych. Wymienili wśród nich m.in.: jarmarki, filmy w kinie, mecze piłkarskie, imprezy szkolne, zajęcia sportowe, festyny, konkursy, zawody, spotkania grup teatralnych/literackich, wystawy sztuki, wycieczki, dyskoteki, festiwale, dostosowanych do wieku pokazy taneczne, koncerty, kabarety, klub piłki nożnej, zajęcia aktorskie, zajęcia zręcznościowe, mecze, wyjścia do muzeów zajęcia animacyjne, artystyczne, muzyczne, festiwal kolorów, turnieje gier komputerowych, turnieje gier Counter-Strike, Fifa, konkursy wokalne, dzień ziemniaka, wystawy modelarskie, dzień talentów, wyjścia do kina, centrów rozrywki.

Niestety, młodsi nastolatkowie rzadko lub okazjonalnie korzystają z instytucji kultury w swoich miejscowościach. Szesnaście osób oceniło go jako bardzo częsty, zaś 17 osób oferta kulturalna lokalnych instytucji nie interesuje i z niej nie korzysta. Czynny udział: występy, gry, czy też prezentacje swoich prac zadeklarowało 14 spośród 102 respondentów, a czworo sami tworzą ofertę kulturalną – są twórcami, organizatorami, animatorami działalności kulturalnej w swojej miejscowości.

Najwyżej w województwie świętokrzyskim ocenione zostały jako oferta kulturalna: dom kultury, galerie handlowe, kino, zajęcia taneczne, muzyczne, zabawy szkolne, odpusty.

Biorąc pod uwagę bogatą ofertę Europejskiego Centrum Bajki, znajdującego się na terenie województwa zadano badanym pytanie o możliwość korzystania z tej oferty i poproszono o dokonanie oceny wizyty w Europejskim Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie. Na 31 osób, które odwiedziły Europejską Stolicę Bajek w Pacanowie – 100% ocenia ją bardzo wysoko, wskazując na wielofunkcyjność obiektu, pomysłowe, interaktywne zabawy z Koziołkiem Matołkiem, kolory i niespodzianki.

4.1.2. Młodsi nastolatkowie i kultura (nie)uczestnictwa (w świetle wywiadów pogłębionych)

Niniejsze opracowanie stanowi próbę jakościowego pogłębienia danych na temat sposobu i preferencji uczestnictwa w kulturze młodszych nastolatków uzyskanych na podstawie wywiadów jawnych, pogłębionych. Wprawdzie badania jakościowe uznawane są w metodologii za bardziej subiektywne, ale zastosowanie integracjonizmu metodologicznego (łączenie perspektyw badawczych (Puzynina 2010, s. 40) przyczyni się nie tylko do uwiarygodnienia analiz, ale także do wydobycia znaczeń aspektowych, indywidualnych czy peryferyjnych konotacji, co w przypadku adolescentów, wkraczających w wiek młodzieńczy, wydaje się szczególnie ważne.

Ta próba analizy subiektywnej waloryzacji rzeczywistości kulturowej przez bardzo młodych jej uczestników wynika z dwóch istotnych założeń: po pierwsze, czasy ponowoczesnej dominacji wrażenia, ekstremalnego doświadczenia, impulsu nie sprzyjają ekspozycji tradycyjnych realizacji artystycznych lub dłuższych narracji, zmuszających do wnikliwości i skupienia uwagi czy racjonalnych analiz, po drugie, łatwo zaobserwować sprzeczność między edukacyjnymi założeniami transmisji kulturowej, opartej na hierarchicznej recepcji wzorów i treści kulturowych (por. Maad 2000), do czego nawiązuje choćby Podstawa programowa kształcenia ogólnego, a równoległymi, ahierarchicznymi i popkulturowymi preferencjami młodych i bardzo młodych użytkowników kultury (zob. Czerski 2012, s.11). Funkcjonowanie współczesnych pokoleń „cyfrowych tubylców" (digital natives, Prensky 2001) (z zastrzeżeniem, że w dobie błyskawicznych zmian socjo-technologicznych słowo pokolenie używane jest wyłącznie umownie) w przestrzeni wirtualnej, gdzie tożsamość ma charakter efemerycznej kolekcji (Krejtz 2007, s. 96), a jej nieodłącznym elementem jest kreacja (Wileczek 2013, s. 308-309), wiąże się nie tylko z kwestią wyposażania młodych w posag tradycyjnych wartości kulturowych, czego chcieliby dorośli, a także z kształceniem kompetencji świadomego, elastycznego konsumenta i kreatora kultury ze względu na pozycję, którą przyjmują młodzi.

Rozbieżność preferencji w zakresie transmisji kulturowej widoczna jest już choćby w sposobie podchodzenia przez młode pokolenie do rozumienia kultury. Rozmowa z wybranymi

przedstawicielami młodych użytkowników kultury w wieku 11-13 lat, których nauczyciele wskazali ze względu na ich zaangażowanie i obycie kulturalne, potwierdziła, że dla większości badanych pojęcie kultura wiąże z rytami etnograficznymi typu zwyczaje, oby-czaje, wierzenia, rytuały świętowania, zarówno w przestrzeni religijnej, jak i świeckiej lub z tradycją narodową: mówimy wtedy, że kraj ma swoją kulturę. W obrazie mentalnym tego słowa pojawiają się także składniki o konotacjach socjologicznych, czyli: Współczesne sposoby zachowania społeczeństwa, a nawet przyjęte społecznie zasady współistnienia: Do kultury często wliczane jest odpowiednie do okazji zachowanie czy wydarzenia związane z kulturą oraz elementy instytucjonalne: Kulturą określa się instytucje związane z życiem kulturalnym, a te z kolei przypisane są określonym „dyscyplinom" artystycznym typu taniec, śpiew, muzyka, malarstwo, literatura, film. Jedna z nastolatek definiuje kulturę jako zbiór wytworów materialnych i duchowych człowieka, przyznając, że bez ludzkiej myśli i postępu technologicznego rozwój kulturalny nie byłby możliwy.

Wywiady uwidoczniły więc swoistą polaryzację pojmowania kultury przez uczniów: z jednej strony jest to dla nich przestrzeń tradycyjnych, narodowych i historycznych śladów i skutków istnienia przeszłych pokoleń, z drugiej: wszystko, co ma wymiar artystyczny, ale nie jest związany z bieżącą, codzienną egzystencją.

Z tego powodu nastolatkowie nie kojarzą zainteresowań kulturalnych na przykład z aktywnością sieciową. Wprawdzie, jak zgodnie deklarują: Nasze pokolenie nie wyobraża sobie życia bez Internetu i nowinek technicznych, więc interesuje nas wszystko, co jest z tym związane, ale dopytywani o konkretne wskazania zainteresowań kulturalnych: odpowiadają gremialnie: kino: gdyż to taki unowocześniony teatr. Poza tym wszelkie teatry i opery są atrakcyjne dla pokolenia starszych ludzi. Zwiedzanie wystaw, koncerty w filharmonii, spo-tkania autorskie bywają wpisane w grafik wydarzeń kulturalnych nastolatków wówczas, gdy są elementem szkolnego obowiązku. To, co robi się dla przyjemności, to oglądanie filmów, słuchanie muzyki, spotykanie z przyjaciółmi w kinie, rzadziej – czytanie książek. Ciekawe, że nie znalazło się w tych zestawieniach surfowanie po Internecie, choć niemal wszyscy rozmówcy zabraliby ze sobą na bezludną wyspę smartfon, aby mieć dostęp do gier, wiadomości, śledzić bieżące wydarzenia i kontaktować się z innymi, dając wyraz uzależnienia od Facebooka lub aby po prostu mieć co robić. Ten sposób waloryzowania swojego uczestnictwa w kulturze można zrozumieć w kontekście intuicyjnego traktowania kultury wysokiej jako „odświętnego" obowiązku, powinności cywilizowanego człowieka, to zaś, co składa się na pop-kulturę, nie jest elementem wyróżniającym, zostało wchłonięte przez codzienność. Młodzi nie wiążą też ze swoim uczestnictwem w kulturze czynnej aktywności kulturowej typu: uprawianie tańca, lekcje śpiewu, plastyki, zajmowanie się elitarnym sportem (tenis, akrobatyka, pływanie). Zajęcia te są wpisane w rozwój młodego człowieka, stają z jednej strony efektem pasji, która daje przyjemność, ale i formą kreowania swojego wizerunku (Gra

w tenisa daje mi koordynację ruchową i zwinność. Akrobatyka jest dobra, aby potrenować giętkość) lub społecznego prestiżu, wyróżnienia, inności.

Te wskazania pośrednio też informują o motywacjach wszelkich działań młodszych nastolatków. Każda aktywność podejmowana w realnej przestrzeni musi mieć wymierny, pragmatyczny cel, czego rozmówcy są bardzo świadomi. Ważne jest także to, aby miała wartość ludyczną. Ludyczność jednak jest realizowana głównie w przestrzeni wirtualnej. Ta zapewnia stały dostęp głównie do rozrywki w wielu różnych wymiarach i gwarantuje kontakt ze znajomymi i światem. Pokolenie permanentnie połączonych i podłączonych do sieci nie wyobraża sobie życia bez smartfonów z niewyobrażalną liczbą aplikacji, dzięki którym nie tylko orientuje się w rzeczywistości, ale także ją poznaje. Nic więc dziwnego, ze H. Gardner określił je App Pokoleniem (Gardner Davis 2013). Jeden z rozmówców przyznaje, że: Rówieśnicy nie rozstają się ze swoimi telefonami nigdy, dlatego wydaje im się, że jest on niezbędny wszędzie i w każdej sytuacji. Według mnie telefon dawno stracił główne znaczenie – miał ułatwiać komunikację z drugim człowiekiem, a nie posiadać niewyobrażalną liczbę aplikacji i oczywiście Internet.

Inteligentne urządzenia mobilne wraz z rozlicznymi programami są traktowane jednak przez większość nastolatków jak przedmioty codziennego użytku, bez których nie wyobrażają sobie życia w XXI wieku, ale nie w ich pierwotnych funkcjach. Funkcja praktyczna ustępuje miejsca funkcji ludycznej w myśl zasady: „Najpierw przyjemności, a potem się zobaczy": Ja używam swojego telefonu do celów określonych przez innych jako przyziemne. Być może (…) przydałby się kiedyś jako forma kontaktu, np. po pomoc, ale zanim moi rówieśnicy przypomnieliby sobie, do czego służy smartfon, dawno bateria w ich telefonie by się wyczerpała.

O ile możliwość korzystania z wirtualnej rozrywki jest dla młodych istotną wartością, to oprócz tego deklarują także wybór innych dóbr kulturowych, bez których nie mogliby właściwie funkcjonować na przysłowiowej bezludnej wyspie, mianowicie: rodziny, książki, przyrządów do rysowania, klocków Lego czy polskiej flagi. Wniosek nasuwa się sam: nowoczesna interaktywność i multimedialność oraz analogowa tradycyjność jako efekt swoistego zakorzenienia, przywiązania do „swoich" funkcjonują już wśród młodszych nastolatków jak awers i rewers jednej monety, wzajemnie się dopełniają, a ich sztuczne wydzielanie, także ze względów edukacyjnych, przypomina próbę zatrzymania rozpędzonego pociągu.

Warto jednak podkreślić, że dla badanych uczniów kreacja i twórczość są pojęciami zarezerwowanymi do kultury w tradycyjnym rozumieniu. Uprawiana przez nich codzienna „twórczość" sieciowa, typu produkowanie i udostępnianie tekstów, obrazów, memów, filmików, zdjęć nie jest kojarzona z czynnym uczestnictwem w kulturze, podobnie jak pierwsze próby artystyczne. Zapytani o swoje inklinacje twórcze, odpowiadali: Gram na flecie, maluję, piszę i rysuję własne komiksy, wymyślam różne dzieła; Nie sądzę , żebym był twórcą. (…) napisałem dwie książki dla brata, z czego jedną wydrukowałem i oddałem do lokalnej

biblioteki lub: Gram na gitarze, piszę opowiadania oraz książkę, nie udostępniam swoich dzieł innym; Jestem twórcą wypracowań szkolnych i rysunków. Tworzenie sprawia mi wielką przyjemność, rysuję zwierzęta oraz postacie z książek i filmów.

Spełniane pasji artystycznych bez prezentowania ich szerszej publiczności nie kojarzy się młodym z profesjonalnym działaniem kulturowym. To raczej wprawki na drodze poznawania siebie, traktowane czasem jak swoista „odskocznia" w stronę duchowości: Kiedyś interesowało mnie malarstwo i wystawiałam swoje prace na różne konkursy, ale aktualnie rozwijam się sportowo;. Piszę opowiadania i piosenki. Lubię uruchomić swoją wyobraźnię. Nie udostępniam innym swoich prac, ponieważ nie lubię być oceniana; Gram na gitarze podczas spotkań rodzinnych, a także piszę piosenki.

Równie ciekawie są artykułowane oczekiwania nastolatków w stosunku do treści i formy współczesnych dzieł i tekstów kultury artystycznej. Zgodnie z niezbędnym wymogiem interesującej treści i formy (wszyscy rozmówcy użyli atrybuującego przymiotnika: ciekawy) współczesne dzieła muszą przemawiać aktualnym, prostym i zrozumiałym językiem (bez archaizmów zniechęcających młodzież) oraz opierać swą dynamiczną i szybką akcję (bez dłużyzn i nudnych opisów) na popularnych postaciach. Krótkie, efektowne rozbłyski treściowe, dynamiczne fragmenty, szybkie cięcia zarówno w tekście, jak i w obrazie filmowym, tak charakterystyczne dla konwencji teledysków oraz humorystyczny, najlepiej potoczny język wypowiedzi – oto recepta na formę, która zainteresuje nastolatków ze szkoły podstawowej. Przygodę, gwarantująca dynamikę akcji lub komizm sytuacyjny i słowny, w dodatku świeży i niewysublimowany, gdyż sucharów młodzi nie znoszą, trudno przełożyć na kod muzyki czy malarstwa, więc deklaracje typu: nie lubię malarstwa; nie lubię muzyki poważnej są bardzo częste. Dziełom kultury stawiają bardzo wysokie wymagania, które opisują w stylu typowej dla kultury młodzieżowej afektacji i ekstremalności, gdyż w obecnym świecie tylko silne emocje potrafią dojść do głębi człowieka. Stąd waloryzujące określenia: fantastyczna gra, mega przygoda, dobrzy aktorzy, dynamiczny wątek, ciekawa fabuła, współczesny język mają sygnalizować dzieło godne zainteresowania młodego pokolenia.

W tym kontekście rodzi się pytanie, czy przeszłość kulturowa ma szansę na zaistnienie w świadomości młodych ludzi? Czy w czasach fragmentaryczności i rozpadu uniwersum jesteśmy w stanie ocalić wzorce, archetypy i przesłania zawarte w dawnych narracjach (bajkach, opowieściach, komiksach, fabułach) dla współczesnych młodych ludzi? Wydaje się, że szansą na ich restytucję jest – paradoksalnie – współczesne upodobanie do różnorodności, czerpania z wielu porządków dyskursywnych wedle kryterium upodobania, nie zaś powinności nabożnego szacunku do wszystkiego, co minione: Zależy kto, co lubi, ponieważ jedni wolą narracje współczesne, a inni dawne. Ja wybrałabym propozycje współczesne, chociaż nie zmienia to faktu, że narracje dawne także mi się podobają.

Bardzo wiele w tym względzie zależy od zachęty rodziców i nauczycieli, którzy przejawiają autentyczną pasję i potrafią nią zarazić młodych, wszak – jak przyznają: Często czytam książki, które czytali moi rodzice lub starsza siostra. O ile dzieła te nie są atrakcyjne dla większości nastolatków skupiających się na współczesności, to ich odpowiednia multimedialna „obudowa", pozwala na ekspozycję wartościowego, ciągle jeszcze aktualnego, bo ogólnoludzkiego, przesłania. Mogą też stanowić swoisty „interfejs" do przeszłości, „punkt dostępu" do tego, jak ludzie dawniej widzieli świat i jak żyli. W wywiadzie pojawiły się też głosy, że współczesne pokolenie powinno być bardziej zainteresowane, np. dawnymi narracjami. Opowiadają one o tym, jak ludzie widzieli wtedy świat, jak żyli, mogłyby one wiele nas nauczyć, a jeszcze więcej przypomnieć.

Nietrudno wywnioskować, że te przeświadczenia są pewnie efektem edukacji i wychowania, w którym bardziej świadome jednostki są wyposażane w zestaw niezbędnych przekonań co do wartości tradycji, historii, ciągłości kultury, ale kwalifikator powinny sugeruje pewien brak praktycznego wykonania, obserwowany zapewne na co dzień, a także diagnozowany niedostatek w tym względzie.

Z przeprowadzonych badań wyłania się dość paradoksalny obraz młodszych nastolatków i ich uczestnictwa w kulturze lub przyczyn nieuczestnictwa. Uwidacznia się to w samym pojmowaniu przez nich kultury jako swoistego „muzeum" – rezerwuaru pamiątek po przeszłości lub też obszaru „zarezerwowanego" dla realizacji szczególnych potrzeb duchowych człowieka. W ten sposób w świadomości młodych rysuje się jakaś specyficzna alienacja człowieka i jego wytworu, co pewnie dodatkowo pogłębia odczucie nieprzystawania tak zwanej kultury wysokiej do współczesności. Z kolei podporządkowanie kultury regułom konsumpcji i masowego odbiorcy, spowodowało spłaszczenie i strywializowanie wzorców kulturowych pożądanych i oczekiwanych przez młodych. „Kultura instant" (Melosik 2010, s.6n) to w gruncie rzeczy kultura impulsów, w której to natychmiastowość, wrażenie, doraźna przyjemność, interaktywność, semantyka rzeczy (interakcjonizm symboliczny) jako atrybuty kulturowej obecności i kryteria oceny określają wytwory i przekazy. Przykładowym wcieleniem dzieła, które realizowałoby wskazane wytyczne byłby komunikat reklamowy czy internetowy mem. Oparty na konceptualizacji percepcyjnej, wykorzystujący doraźną i potoczną wiedzy, błyskotliwy dzięki oksymoronicznym lub niezwykłym zestawieniom godzi słowo i jego linearną, semantyczną tajemnicę z dosłownością obrazu i tradycją symbolu. Nie gardzi żadnym porządkiem kulturowym, łamie nawet tabu językowe i obyczajowe, aby wszystkim dać poczucie obcowania z dziełem oryginalnym, odkrywczym. To nie przeżycie estetyczne oparte na wzruszeniu czy katarsis odsłaniające cząsteczkę prawdy o człowieku i jego życiu, jest tu celem, ale efekt wow, krótkotrwały podziw przykrywany natychmiast kolejną ekstremalną realizacją. Ocena takiego „dzieła" jest również bezproblemowa, zwłaszcza że służy doń jeden „przycisk" w stylu Facebookowego „Lubię to" lub ikony podniesionego kciuka.

To wszystko młodzi mają na myśli, oczekując od tekstów kultury, współczesnego języka, dynamizmu, soczystych emocji, popularnych postaci. Niektórzy skłonni są nawet poświęcić się i zmusić (będąc zwykle zmuszonymi przez szkołę lub rodziców) do wizyty w muzeum lub filharmonii w imię obowiązku wobec edukacji kulturalnej. Niektórzy, zwykle wprawieni przez rodziców, jeszcze czytają dla przyjemności, ale po „książki-pomniki" sięgają nieliczni, powtarzając jak mantrę gombrowiczowskie: „Słowacki wielkim poetą był". W toku edukacji kulturalnej odkrywają jeszcze „przesłania" i archetypy zawarte w dawnych narracjach, bo mają świadomość, że powinni znać kanon, ale kategoria nudy jako ostatecznego kryterium odbiera przedmiotom szkolnych analiz wartość dzieł interesujących i ważnych (wszak to, co nudne, nie może być ważne!).

Wobec tego edukacja kulturalna, rozumiana jako wprowadzanie młodych ludzi w kulturę, tłumaczenie jej mechanizmów i celów, to tylko niezbędna konieczność w każdej placówce edukacyjnej. Nie można jej ograniczyć do zaprogramowanie serii aktów poznawczych, lekcji muzealnych czy też wizyt w bibliotece, w skansenie czy teatrze, ale należałoby ją połączyć ze wskazywaniem wysiłku nadawania sensu swojemu życiu. W tym szerokim obszarze zmieszczą się także aksjologiczne dylematy, efekty porządkowania rzeczywistości społecznej, znaczniki interakcji i relacji personalnych i codzienne osobiste spotkania z kodami kultury takimi jak muzyka, taniec, śpiew, malarstwo czy sport.

4.2. Wnioski

Moduł Koziołek Matołek animatorem kultury miał na celu analizę sposobów uczestnictwa i motywacji nieuczestnictwa w kulturze dzieci, a następnie określenie skryptów możliwych inspiracji do rozwijania dziecięcej wrażliwości i kreatywności. Na ich podstawie zespół projektowy zrealizował badania ilościowo-jakościowe oraz warsztat animacyjny wskazując, że postaci i treści bajkowe nie tylko mogą poruszać wyobraźnię i emocje, ale także aktywizować kulturowo.

Otrzymane dane wyraźnie potwierdziły dominację cyberprzestrzeni w życiu dzieci i młodzieży na rzecz bezpośredniego udziału w życiu kulturalnym. Ponadto młodsi nastolatkowie, stanowiący próbę badawczą wykazali, że środowiskami implikującymi ich udział w życiu kulturalnym jest przede wszystkim rodzina i szkoła. To one determinują rozwój ich osobowości oraz udział w życiu społeczno-kulturowym.

Zrodziło się zatem pytanie podsumowujące otrzymane dane, tj.: Jakie czynniki kształtują potencjalną, pozytywną kulturę współczesną oraz jak można konstruktywnie wykorzystać media w Europejskim Centrum Bajki.

Jak zasygnalizowano powyżej w ramach realizacji projektu zorganizowano warsztat animacyjny z udziałem naukowców i praktyków specjalizujących się w animacji i socjalizacji. Młodsi nastolatkowie chętnie brali w nim udział. Ponadto samodzielnie akcentowali chęć

bliższego poznania postaci bajkowych, porównywali je do współczesnych wzorów kulturowych. Zaproponowane rozmaite formy bezpośredniego udziału dzieci w zabawach warsztatowych ujawniły , że Koziołek Matołek identyfikowany jest z zabawnymi sytuacjami i przeżywanymi emocjami.

Należy podkreślić, że wśród badanych, którzy odwiedzili Europejskie Centrum Bajki obraz Koziołka Matołka jawi się pozytywnie. Mimo wcześniejszych (ankietowych) deklaracji dzieci i młodzieży co do sposobów uczestnictwa i gospodarowania czasem wolnym na rzecz świata wirtualnego obecność w ECB i jego oferta stała się inspiracją do rozwijania ich kreatywności. Uczestnicy warsztatu wielokrotnie akcentowali pozytywne cechy tytułowego bohatera i miłe wrażenia z pobytu w ECB. Co inspirujące na przyszłość wskazywali na przykład na nowy styl Koziołka Matołka, tzw. design, dopełniony przez nowe, kolorowe dodatki w jego wyglądzie zewnętrznym, nawiązujące do różnych kultur.

Podsumowując należy podkreślić, że mimo, iż stworzony przez Kornela Makuszyńskiego Koziołek Matołek ma już ponad 80 lat to bawi i inspiruje kolejne pokolenia. Dla odbiorców działań komponentu czwartego pozostał on sympatyczny i wesoły. Jest on inspiracją na dalszą otwartość instytucji ECB w stronę Open Glam. Wykorzystanie jego postaci w warsztacie animacyjnym dla dzieci i młodzieży tylko potwierdziło ideę i cel przełamywania stereotypów oraz integrację w kulturze. Istnieje zatem potrzeba kontynuacji szeroko zakrojonej działalności kulturalnej i edukacyjnej oraz wspierającej i aktywizującej kulturowo dzieci i młodzież. Ponadto upowszechniającej wiedzę o Koziołku Matołku, także w wymiarze innych kultur. Jest to możliwe przy udziale ECB m.in. poprzez organizowanie imprez kulturalnych, koncertów, konkursów, wycieczek, plenerów artystycznych, czy także inicjowania przedsięwzięć mających na celu prowadzenie działalności wydawniczej, informacyjnej i promocyjnej.

5. Piąty obszar badawczy – Koziołek Matołek stymuluje lokalną gospodarkę

5.1. Cel i zakres badania

Zrealizowany projekt podejmuje próbę zdefiniowana a następnie skwantyfikowania oddziaływania ekonomicznego instytucji kultury na gospodarkę na przykładzie Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie (dalej ECB). Hipotezą badawczą podlegającą zweryfikowaniu w projekcie jest założenie o trójstopniowym oddziaływaniu instytucji na system społeczno – ekonomiczny poprzez:

1. efekty bezpośrednie mierzone bezpośrednimi wpływami generowanymi przez ruch turystyczny generowany przez ECB na terenie gminy oraz wydatkami ECB,
2. efekty pośrednie mierzone wzrostem poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego gminy wywołanym przez ECB,
3. efekty indukowane szacowane przy pomocy wskaźnika, który zostanie skonstruowany w oparciu o model mnożnika keynesowskiego.

Projekt badawczy obejmował realizację terenowych badań empirycznych przy wykorzystaniu: formularzy ankietowych (dystrybuowanych zarówno w formie papierowej jak i elektronicznej) oraz pogłębionych wywiadów indywidualnych. Czynnikami decydującymi o wyborze miejsca realizacji projektu badawczego były w szczególności:

- Unikatowy charakter zjawiska – ECB jest unikalną w skali kraju instytucją wykorzystującą fikcyjną postać w celu aktywizacji społeczno-ekonomicznej regionu, warto nadmienić, że w skali europejskiej jest tylko kilka podobnych przedsięwzięć wykorzystujących potencjał fikcji w tworzeniu konkretnych i wymiernych efektów gospodarczych.
- Otoczenie społeczno – ekonomiczne ECB – gmina Pacanów będąca miejscem które większości Polaków kojarzy się z Koziołkiem Matołkiem ma jednocześnie drugie oblicze, którym jest wysokie bezrobocie, niski poziom przedsiębiorczości, dominacja w strukturze zatrudnienia sektora publicznego oraz rolnictwa. Dzięki temu możliwe stanie się zdiagnozowanie efektów nie zaburzonych wpływem innych przedsięwzięć.
- Silna pozycja ECB na rynku usług kulturalnych województwa świętokrzyskiego – ECB jest jednym z ważniejszych obiektów na mapie kultury w województwie świętokrzyskim.
- Aktywna polityka ECB w zakresie stymulowania rozwoju regionu – działalność ECB nie ogranicza się bowiem do dostarczania podstawowej oferty kulturalnej, ambicją ECB jest odgrywanie roli ośrodka stymulującego aktywizację społeczno – gospodarczą regionu.

5.2. Tło społeczno – ekonomiczne projektu badawczego

5.2.1. Informacja o sytuacji ekonomiczno – społecznej gminy Pacanów

Gmina Pacanów stanowi fragment dwóch jednostek fizjograficzno-geograficznych. Północna wyżynna część usytuowana jest w obrębie Niecki Nidziańskiej obszaru Wyżyny Małopolskiej, natomiast południowa - nizinna w obszarze Kotliny Sandomierskiej stanowi w 70 % terenu gminy terasę zalewową rzeki Wisły. Budowa geologiczna gminy jest zróżnicowana. Występują tu lessy, aluwia wiślane, utwory wodno – lodowcowe, piaszczysto – żwirowe i gliniaste wykorzystywane jako surowiec budowlany. Położona jest na obrzeżach południowo – wschodniej części województwa świętokrzyskiego i sąsiaduje przez swą południową granicę, przebiegającą na rzece Wiśle, z województwem małopolskim. Po wprowadzonej reformie administracyjnej Polski 01.01.1999 r. Gmina Pacanów znalazła się w obszarze reaktywowanego powiatu Busko Zdrój. W wojewódzkim układzie administracyjnym Gmina graniczy z następującymi jednostkami administracyjnymi:

- z powiatu Busko: od zachodu z gminą Solec Zdrój, od północnego zachodu z gminą Stopnica,
- z powiatu Staszów: od wschodu: z gminą Oleśnica, Łubnice
- z powiatu Dąbrowa Tarnowska: od południa: z gminami Szczucin i Mędrzechów

Gmina Pacanów zajmuje obszar 124 km^2, co stanowi ok. 1,2 % powierzchni całego województwa świętokrzyskiego. Odległość miejscowości gminnej Pacanów od siedziby władz województwa – Kielc- wynosi ok. 70 km. Łączna długość granic gminy wynosi 58 km, z czego 15 km przypada na granicę naturalną na rzece Wiśle. W skład Gminy Pacanów wchodzi 28 sołectw tj.; Biechów, Biskupice, Chrzanów, Grabowica, Karsy Dolne, Karsy Duże, Karsy Małe, Kępa Lubawska, Komorów, Kółko Żabieckie, Książnice, Niegosławice, Oblekoń, Pacanów, Podwale, Rataje Karskie, Słupskie, Słupia, Trzebica, Wola Biechowska, Wójcza, Wójeczka, Zborówek, Zborówek Nowy, Zołcza Ugory, Żabiec, Kwasów, Sroczków.[13]

Wysokość budżetu gminy w latach 2008 – 2014 podlegała pewnym fluktuacjom, za które niewątpliwie odpowiadają perturbacje ekonomiczne wywołane kryzysem finansowym w 2009 roku. W tabelach 26 i 27 przedstawiono strukturę dochodów i wydatków budżetu gminy, wraz z dynamiką ich wzrostu.

W analizowanym okresie wysokość dochodów wzrosła w 2014 roku w porównaniu do 2008 o 7,76%. Warto zwrócić uwagę na dział 756, w którym rejestrowane są dochody gminy z tytułu płaconych podatków. Wyraźnie widać, że w badanym okresie wysokość przychodów wzrosła

[13] Strategia rozwoju gminy Pacanów, Pacanów 2004, dokument dostępny on-line pod adresem: http://bip.pacanow.pl/ [dostęp: 14.09.2015r.].

o 43,94% (rok 2014 w porównaniu do 2008), a ich średnioroczne tempo wzrostu wynosiło w badanym okresie +6,26%.

Wzrost dochodów jest obserwowalny przede wszystkim w tych obszarach, które są związane z pozytywnym oddziaływaniem społeczno-ekonomicznym ECB na gospodarkę regionu (Tabela 25).

Tabela 25. Zmiany w przychodach z wybranych podatków wynikających z aktywności gospodarczej na terenie gminy w latach 2008 – 2014

rok 2008	rok 2009	rok 2010	rok 2011	rok 2012	rok 2013	rok 2014	dynamika zmian		
							2010 w stosunku do 2008	2012 w stosunku do 2009	2014 w stosunku do 2010
dochody podatkowe - podatek od nieruchomości									
631 865,97	684 630,86	650 494,66	730 419,59	865 468,91	815 814,43	817 403,43	102,95	136,97	129,36
dochody podatkowe - podatek od działalności gospodarczej osób fizycznych, opłacany w formie karty podatkowej									
-	-	-	-	12 976,32	7 069,89	7 378,74	brak	brak	brak
wpływy z opłaty targowej									
-	-	-	-	6 071,00	5 384,00	8 586,00	brak	brak	brak
udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych									
1 276 084,00	1 299 067,00	1 310 494,00	1 480 357,00	1 477 266,00	1 667 575,00	1 966 843,00	102,70	115,77	154,13
udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób prawnych									
12 263,66	10 111,06	14 047,24	41 044,98	76 461,37	45 251,53	55 434,49	114,54	623,48	452,02

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

W badanym okresie pozytywne efekty ECB zauważalne są przede wszystkim w dynamicznym zwiększeniu się przychodów gminy z tytułu udziału w części podatku CIT, udziału w podatku PIT płaconym przez rezydentów gminy (warto nadmienić, że w tej kwocie znajdują się także podatki płacone przez osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą). Za szczególnie pozytywny należy uznać wzrost przychodów z opłaty targowej, który jest bardzo silnie związany z aktywnością ECB[14].

W strukturze wydatków największy poziom rozchodów związany jest z finansowaniem zadań gminy w zakresie: oświaty i wychowania (32,42% wydatków w 2014 roku), pomocy społecznej (24,31%) i administracji publicznej (11,45%). W badanym okresie zauważalny jest silny wzrost

[14] Znalazło to odzwierciedlenie w strukturze tej opłaty, w której w dniach i miejscach imprez kulturalnych i sportowo - rekreacyjnych organizowanych przez Gminę Pacanów i Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie ustala się opłatę targową w wysokości: stoisko do 2 m2 - 100,00 zł; stoisko powyżej 2m2 do 5 m2 - 150,00 zł; stoisko powyżej 5 m2 do 20m2 - 200,00 zł.

wydatków na pomoc społeczną niewątpliwie związany z pogarszającą się sytuacją makroekonomiczną regionu.

Tabela 26. Dochody budżetu gminy Pacanów w latach 2008 – 2014

Dział budżetu gminy		w zł							dynamika zmian			w % jako całość dochodu w danym roku			
		Kwota dochodu w 2008	Kwota dochodu w 2009	Kwota dochodu w 2010	Kwota dochodu w 2011	Kwota dochodu w 2012	Kwota dochodu w 2013	Kwota dochodu w 2014	2010 w stosunku do 2008	2012 w stosunku do 2008	2014 w stosunku do 2008	Kwota dochodu w 2008	Kwota dochodu w 2010	Kwota dochodu w 2012	Kwota dochodu w 2014
Dział 010	Rolnictwo i łowiectwo	421 121,59	446 577,26	477 586,69	859 889,43	664 524,26	638 890,51	634 464,86	113,41	113,41	150,66	1,99	1,96	3,12	2,79
Dział 020	Leśnictwo	1 824,39	2 633,06	2 409,68	1 320,05	1 632,04	2 824,78	2 841,51	132,08	132,08	155,75	0,01	0,01	0,01	0,01
Dział 600	Transport i łączność	125 268,37	227 663,33	1 542 055,14	770 531,33	1 044 275,73	309 665,69	955 963,98	1 231,00	1 231,00	763,13	0,59	6,32	4,91	4,20
Dział 700	Gospodarka mieszkaniowa	209 178,63	227 952,45	472 064,08	720 429,51	313 774,27	123 125,09	241 535,20	225,68	225,68	115,47	0,99	1,93	1,48	1,06
Dział 750	Administracja publiczna	178 729,93	69 133,97	140 431,44	123 013,34	99 107,82	103 310,52	94 659,95	78,57	78,57	52,96	0,85	0,58	0,47	0,42
Dział 751	Urzędy naczelnych organów władzy państwowej, kontroli i ochrony prawa oraz sądownictwa	1 215,00	15 659,86	55 079,00	20 128,71	1 381,00	1 372,00	63 089,00	4 533,25	4 533,25	5 192,51	0,01	0,23	0,01	0,28
Dział 754	Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	1 600,00	0,00	531 348,00	43 500,00	0,00	4 879,16	0,00	33 209,25	33 209,25	0,00	0,01	2,18	0,00	0,00
Dział 756	Dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek nieposiadających osobowości prawnej oraz wydatki związane z ich poborem	3 285 907,10	3 154 090,36	3 127 845,02	3 470 837,36	3 941 087,97	4 226 046,87	4 729 824,23	95,19	95,19	143,94	15,56	12,81	18,53	20,78
Dział 758	Różne rozliczenia	8 379 918,70	9 670 184,21	9 209 833,00	8 740 499,06	9 943 725,47	10 618 933,34	10 057 377,13	109,90	109,90	120,02	39,67	37,72	46,75	44,19
Dział 801	Oświata i wychowanie	158 006,87	1 219 732,46	2 378 136,83	25 098,28	44 349,91	123 084,39	254 001,04	1 505,08	1 505,08	160,75	0,75	9,74	0,21	1,12
Dział 852	Pomoc społeczna	2 796 886,94	3 069 145,04	5 582 954,49	4 293 570,65	4 622 812,75	3 891 464,98	4 611 417,98	199,61	199,61	164,88	13,24	22,87	21,74	20,26
Dział 853	Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej	0,00	64 222,16	62 839,49	238 851,78	308 370,61	468 062,02	283 426,12	brak	brak	brak	0,00	0,26	1,45	1,25
Dział 854	Edukacyjna opieka wychowawcza	158 430,03	166 348,33	174 998,17	160 294,19	145 063,53	150 450,92	151 452,55	110,46	110,46	95,60	0,75	0,72	0,68	0,67
Dział 900	Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	0,00	16 489,48	14 821,20	28 662,98	126 138,50	359 043,60	681 522,76	brak	brak	brak	0,00	0,06	0,59	2,99
Dział 921	Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	5 404 000,00	905 416,68	16 701,89	15 000,00	11 500,00	0,00	0,00	0,31	0,31	0,00	25,58	0,07	0,05	0,00
Dział 926	Kultura fizyczna i sport.	0,00	750 000,00	627 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	brak	brak	brak	0,00	2,57	0,00	0,00
Razem		21 122 087,55	20 005 248,65	24 416 104,12	19 511 626,67	21 267 743,86	21 021 153,87	22 761 576,31	115,60	115,60	107,76	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Tabela 27. Wydatki budżetu gminy Pacanów w latach 2008 – 2014

Dział budżetu gminy		w zł							dynamika zmian			w % jako całość dochodu w danym roku			
		Kwota wydatków w 2008	Kwota wydatków w 2009	Kwota wydatków w 2010	Kwota wydatków w 2011	Kwota wydatków w 2012	Kwota wydatków w 2013	Kwota wydatków w 2014	2010 w stosunku do 2008	2012 w stosunku do 2008	2014 w stosunku do 2008	Kwota dochodu w 2008	Kwota dochodu w 2010	Kwota dochodu w 2012	Kwota dochodu w 2014
Dział 010	Rolnictwo i łowiectwo	1 206 305,82	592 873,85	1 543 304,54	1 649 248,59	2 096 957,10	1 171 388,54	847 865,91	127,94	127,94	70,29	5,12	5,41	8,63	3,82
Dział 600	Transport i łączność	603 699,50	1 639 452,20	1 980 711,95	1 138 096,98	1 470 457,71	729 788,37	1 896 239,30	328,10	328,10	314,10	2,56	6,94	6,05	8,54
Dział 700	Gospodarka mieszkaniowa	176 827,56	241 574,56	131 338,56	699 922,92	140 648,92	124 733,09	203 235,33	74,27	74,27	114,93	0,75	0,46	0,58	0,91
Dział 710	Działalność usługowa	19 768,11	25 784,32	21 417,40	24 483,20	24 654,50	36 522,15	42 751,71	108,34	108,34	216,27	0,08	0,08	0,10	0,19
Dział 720	Informatyka	0,00	0,00	3 416,00	0,00	0,00	40 815,85	81 185,49	brak	brak	brak	0,00	0,01	0,00	0,37
Dział 750	Administracja publiczna	2 276 824,70	2 148 822,02	3 194 796,23	3 551 016,02	4 784 461,98	2 403 427,64	2 542 680,32	140,32	140,32	111,68	9,67	11,19	19,69	11,45
Dział 751	Urzędy naczelnych organów władzy państwowej, kontroli i ochrony prawa oraz sądownictwa	1 215,00	15 659,86	55 079,00	20 128,71	1 381,00	1 372,00	63 089,00	4 533,25	4 533,25	5 192,51	0,01	0,19	0,01	0,28
Dział 754	Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	139 048,43	158 026,51	755 719,81	210 922,81	218 796,74	238 251,86	241 544,72	543,49	543,49	173,71	0,59	2,65	0,90	1,09
Dział 756	Wpływy z podatków i opłat lokalnych oraz udziały w podatku dochodowym	67 463,40	59 818,70	56 823,80	70 199,60	0,00	0,00	0,00	84,23	84,23	0,00	0,29	0,20	0,00	0,00
Dział 757	Obsługa długu publicznego	61 911,24	363 154,66	289 515,44	601 292,70	868 924,59	609 861,88	452 065,11	467,63	467,63	730,18	0,26	1,01	3,58	2,04
Dział 801	Oświata i wychowanie	5 735 482,75	8 643 174,32	11 687 394,11	7 279 575,17	7 303 859,50	7 898 133,10	7 868 685,69	203,77	203,77	137,19	24,35	40,93	30,06	35,42
Dział 851	Ochrona zdrowia	101 349,81	100 976,95	92 514,91	91 160,63	88 563,52	90 355,69	94 581,18	91,28	91,28	93,32	0,43	0,32	0,36	0,43
Dział 852	Pomoc społeczna	3 090 041,34	3 525 859,39	6 190 165,50	4 980 742,36	5 346 233,56	4 619 854,01	5 399 412,27	200,33	200,33	174,74	13,12	21,68	22,00	24,31
Dział 853	Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej	0,00	64 222,16	62 839,49	221 376,88	280 729,26	468 603,73	328 277,71	brak	brak	brak	0,00	0,22	1,16	1,48
Dział 854	Edukacyjna opieka wychowawcza	357 639,92	453 017,72	575 786,15	560 217,61	495 704,65	518 543,83	501 148,15	161,00	161,00	140,13	1,52	2,02	2,04	2,26
Dział 900	Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	547 255,25	595 878,51	777 746,81	488 341,78	790 082,19	976 154,97	1 181 010,73	142,12	142,12	215,81	2,32	2,72	3,25	5,32
Dział 921	Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	8 688 108,71	699 461,39	1 073 590,34	710 982,00	330 077,00	285 565,00	414 165,00	12,36	12,36	4,77	36,88	3,76	1,36	1,86
Dział 926	Kultura fizyczna i sport	484 100,00	60 000,00	60 000,00	60 000,00	60 000,00	60 000,00	55 000,00	12,39	12,39	11,36	2,06	0,21	0,25	0,25
Razem		23 557 041,54	19 387 757,12	28 552 160,04	22 357 707,96	24 301 532,22	20 273 371,71	22 212 937,62	121,20	121,20	94,29	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

W ofercie usług kultury na poziomie gminy bardzo ważną rolę pełnią dwie instytucje – biblioteka i dom kultury, dostarczające podstawowych usług kultury dla mieszkańców gminy. Wskaźniki dotyczące działalności bibliotek przedstawiono dla gminy w porównaniu z całą Polską, województwem, podregionem (NUTS 3) i powiatem, dzięki czemu możliwe stanie się odniesienie aktywności tej instytucji do średnich krajowej, wojewódzkiej i powiatowej.

Tabela 28. Dostęp do usług kultury w gminie Pacanów - wskaźniki dotyczące bibliotek (lata 2008 – 2014)

Jednostka terytorialna	ludność na 1 placówkę biblioteczną						
	rok 2008	rok 2009	rok 2010	rok 2011	rok 2012	rok 2013	rok 2014
Polska	3823	3871	3906	3990	4072	4103	4100
Województwo świętokrzyskie	4093	4124	4151	4246	4455	4466	4511
Podregion sandomiersko-jędrzejowski	3101	3169	3194	3311	3434	3487	3496
Powiat buski	3860	3849	3838	4127	4107	4329	4321
Gmina Pacanów	7758	7760	7707	7795	7720	7639	7597
Jednostka terytorialna	księgozbiór bibliotek na 1000 ludności (w wol.)						
	rok 2008	rok 2009	rok 2010	rok 2011	rok 2012	rok 2013	rok 2014
Polska	3546,9	3518,0	3488,2	3439,0	3415,7	3402,0	3397,6
Województwo świętokrzyskie	3511,8	3510,0	3510,1	3478,8	3411,1	3418,0	3395,3
Podregion sandomiersko-jędrzejowski	4123,0	4105,0	4075,8	4035,8	4012,0	3991,0	3948,8
Powiat buski	3214,8	3196,0	3072,8	3022,4	3031,1	3012,0	3044,2
Gmina Pacanów	1836,0	1879,0	1924,7	1951,5	2031,5	2103,0	2159,3

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Przedstawione wartości wskaźników ukazują obraz gminy o lekko mniejszej od średnich aktywności kulturalnej czytelników, co może wynikać z charakteru gminy oraz struktury jej mieszkańców.

Liczba mieszkańców gminy ulegała lekkiemu zmniejszeniu w okresie 2008 – 2014, w strukturze wiekowej osoby w wieku produkcyjnym stanowią ponad 60% populacji (Tabela 29.).

Tabela 29. Ludność gminy Pacanów według grup wiekowych (lata 2008 – 2014)

Ludność według	Rok 2008		Rok 2009		Rok 2010		Rok 2011		Rok 2012		Rok 2013		Rok 2014	
grupy wiekowej	liczba	w %	liczba	w %	liczba	w %	liczba	w %	liczba	w %	liczba	w %	liczba	w %
do 4 lat	336	4,33	351	4,52	371	4,81	375	4,81	365	4,73	333	4,36	306	4,03
od 5 do 9 lat	381	4,91	363	4,68	354	4,59	357	4,58	361	4,68	357	4,67	376	4,95
od 10 do 14 lat	432	5,57	418	5,39	385	5,00	393	5,04	394	5,10	374	4,90	366	4,82
od 15 do 19 lat	492	6,34	494	6,37	487	6,32	475	6,09	445	5,76	415	5,43	379	4,99
od 20 do 24 lat	524	6,75	530	6,83	512	6,64	504	6,47	490	6,35	501	6,56	500	6,58
od 25 do 29 lat	619	7,98	619	7,98	606	7,86	570	7,31	550	7,12	521	6,82	495	6,52
od 30 do 34 lat	517	6,66	510	6,57	515	6,68	580	7,44	579	7,50	584	7,64	589	7,75
od 35 do 39 lat	521	6,72	513	6,61	512	6,64	537	6,89	535	6,93	549	7,19	553	7,28
od 40 do 44 lat	440	5,67	464	5,98	492	6,38	519	6,66	527	6,83	532	6,96	533	7,02
od 45 do 49 lat	475	6,12	460	5,93	445	5,77	441	5,66	446	5,78	454	5,94	464	6,11
od 50 do 54 lat	559	7,21	558	7,19	536	6,95	527	6,76	490	6,35	489	6,40	468	6,16
od 55 do 59 lat	514	6,63	521	6,71	525	6,81	529	6,79	535	6,93	547	7,16	550	7,24
od 60 do 64 lat	418	5,39	436	5,62	488	6,33	503	6,45	510	6,61	491	6,43	503	6,62
od 65 do 69 lat	311	4,01	307	3,96	285	3,70	314	4,03	353	4,57	379	4,96	398	5,24
od 70 do 74 lat	354	4,56	341	4,39	321	4,17	305	3,91	277	3,59	274	3,59	277	3,65
od 75 do 79 lat	394	5,08	371	4,78	363	4,71	326	4,18	312	4,04	298	3,90	285	3,75
od 80 do 84 lat	272	3,51	282	3,63	298	3,87	317	4,07	312	4,04	303	3,97	282	3,71
85 i więcej	199	2,57	222	2,86	212	2,75	223	2,86	239	3,10	238	3,12	273	3,59
ogółem	7758	100,00	7760	100,00	7707	100,00	7795	100,00	7720	100,00	7639	100,00	7597	100,00

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

W badanym okresie liczba osób zarejestrowanych jako bezrobotne uległa lekkiemu zmniejszeniu, z 261 na koniec 2008 roku do 243 osób na koniec 2014 roku (Tabela 30.).

Tabela 30. Bezrobocie na terenie gminy Pacanów (w latach 2008 - 2014)

	rok 2008	rok 2009	rok 2010	rok 2011	rok 2012	rok 2013	rok 2014
mężczyźni	135	141	136	133	121	151	128
kobiety	126	129	137	132	128	129	115
ogółem	261	270	273	265	249	280	243

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

W latach 2008 – 2014 odnotowano większą nieznaczny wzrost liczby zameldowań (Tabela 31.).

Tabela 31. Migracje ludności - gmina Pacanów w latach 2008 - 2014

Jednostka terytorialna	zameldowania ogółem (osoby)							w %		
	Rok 2008	Rok 2009	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013	Rok 2014	2010 w stosunku do 2008	2012 w stosunku do 2008	2014 w stosunku do 2008
Województwo świętokrzyskie	10809	11109	11373	11096	10335	10814	10192	105,22	102,38	97,56
Podregion sandomiersko-jędrzejowski	4440	4409	4573	4365	4070	4416	4049	103,00	103,72	95,45
Powiat buski	704	760	792	791	661	755	723	112,50	104,21	99,87
Gmina Pacanów	73	79	65	83	41	55	76	89,04	82,28	127,69
Jednostka terytorialna	wymeldowania ogółem (osoby)							w %		
	Rok 2008	Rok 2009	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013	Rok 2014	2010/2008	2010/2009	2011/2010
Województwo świętokrzyskie	13142	13228	13918	13401	12463	13623	12762	105,90	105,22	96,29
Podregion sandomiersko-jędrzejowski	5315	5329	5676	5507	5030	5578	5156	106,79	106,51	97,02
Powiat buski	811	750	760	801	676	819	766	93,71	101,33	105,39
Gmina Pacanów	101	57	70	62	66	63	74	69,31	122,81	88,57

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Interesująca wydaje się zmniejszająca się liczba wymeldowań, która w badanym okresie zmniejszyła się ze 101 osób do 74. Warto także zauważyć, że średnie tempo spadku liczby osób wymeldowujących się było najsłabsze dla gminy Pacanów w porównaniu do pozostałych jednostek samorządu terytorialnego.

Struktura podmiotów gospodarki narodowej według poszczególnych typów działalności w badanym okresie uległa niewielkiemu wzrostowi (Tabela 32.).

Tabela 32. Podmioty zarejestrowane w bazie REGON w latach 2009 – 2011 (gmina Pacanów)

Gmina Pacanów	rok 2009	rok 2010	rok 2011	rok 2012	rok 2013	rok 2014	2010 w stosunku do 2009	2012 w stosunku do 2009	2014 w stosunku do 2009
ogółem	318	323	324	327	325	341	101,57	102,83	107,23
w tym:									
rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	8	10	10	10	13	13	125,00	125,00	162,50
przemysł i budownictwo	86	88	94	97	90	97	102,33	112,79	112,79
usługi	224	225	220	220	222	231	100,45	98,21	103,13

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Analiza szczegółowej charakterystyki podmiotów zarejestrowanych w bazie REGON wskazuje na niewielkie fluktuacje liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, co może wynikać z kryzysu gospodarczego. W strukturze podmiotów zauważa się lekki wzrost działalności z zakresu zakwaterowania i gastronomii, co może wynikać z rosnących oczekiwań przedsiębiorców wobec ruchu turystycznego.

Tabela 33. Charakterystyka podmiotów zarejestrowanych w bazie REGON w latach 2008 – 2014 (gmina Pacanów)

Charakterystyka	Liczba podmiotów						
	Rok 2008	Rok 2009	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013	Rok 2014
Spółki handlowe	7	8	8	8	9	9	9
Spółki cywilne	13	11	11	11	11	11	11
Spółdzielnie	3	3	3	2	2	2	2
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	265	254	257	257	258	255	267

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

5.2.2. Informacja o sytuacji ekonomicznej Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie

Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie (dalej ECB) jest instytucją kultury funkcjonującą w nowej siedzibie od dnia 4 marca 2010 roku. W 2014 roku zatrudniało 33 pracowników (umowa o pracę) i 17 osób na umowy cywilno-prawne, współpracowało z około 40 wolontariuszami

Tabela 34. Tworzenie miejsc pracy w ECB w latach 2010 - 2014

Liczba osób zatrudnionych w ECB			
Rok	Umowa o pracę	Umowa zlecenie	Wolontariusze*
2010	25	10	31
2011	28	11	25
2012	30	12	30
2013	29	14	26
2014	33	17	28

* wolontariusze pomagający przy wydarzeniach organizowanych przez ECB - głównie Festiwalu.

Źródło: Dane ECB.

ECB jest ważną destynacją turystyczną na obszarze województwa świętokrzyskiego. W latach 2010 – 2014 liczba osób, które odwiedziły ECB wyniosła łącznie 712.000 osób, i w poszczególnych latach wynosiła:

- w roku 2010 liczba odwiedzających wynosiła 110.000
- w roku 2011 liczba odwiedzających wynosiła 112.000
- w roku 2012 liczba odwiedzających wynosiła 162.000
- w roku 2013 liczba odwiedzających wynosiła 152.000
- w roku 2014 liczba odwiedzających wynosiła 176.000

Według analizy miejsca pochodzenia osób odwiedzających wystawę Bajkowy Świat dominującą grupą są mieszkańcy województwa świętokrzyskiego (31,6% odwiedzających), małopolskiego (24,2%), mazowieckiego (17,9%), podkarpackiego (11,7%), lubelskiego (4,1%),

śląskiego (3,8%), łódzkiego (3,1%). Udział mieszkańców pozostałych regionów kraju w ogólnej licznie odwiedzających nie przekracza 1%.

Wybrane informacje ze sprawozdania finansowego ECB przedstawiono w Tabeli 35.

Tabela 35. Wybrane dane ze sprawozdania finansowego ECB dla lat 2010 i 2011 (w zł)

Dane bilansowe	**Stan na dzień 31.12.2010**	**Stan na dzień 31.12.2011**	**Stan na dzień 31.12.2012**	**Stan na dzień 31.12.2013**	**Stan na dzień 31.12.2014**
Suma bilansowa	26 462 121,78	26 101 092,19	24 820 697,97	23 790 948,53	22 888 667,81
Dane z rachunku zysków i strat	**Za okres od 1.01.2010**	**Za okres od 1.01.2011**	**Za okres od 1.01.2012**	**Za okres od 1.01.2013**	**Za okres od 1.01.2014**
	do 31.12.2010	**do 31.12.2011.**	**do 31.12.2012**	**do 31.12.2013**	**do 31.12.2014**
Przychody	2 852 313,73	2 511 559,25	2 541 042,61	2 831 558,33	3 425 631,85
W tym:					
• Sprzedaż	776 735,58	1 256 718,26	1 109 192,07	1 385 861,64	1 477 020,65
• Dotacje organizatora na działalność bieżącą	1 111 031,53	958 000,00	1 203 000,00	1 200 000,00	1 600 000,00
• Pozostałe dotacje i przychody na działalność podstawową	964 546,62	296 840,99	228 850,54	97 827,77	235 552,73
Wynagrodzenia osobowe i bezosobowe	866 597,25	1 019 584,86	1 134 541,98	1 196 354,56	1 259 876,63
Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia	151 596,05	197 916,50	237 078,63	247 295,06	262 281,74
Zakup usług obcych	1 276 421,84	367 093,25	440 251,04	596 597,40	837 841,81
Zużycie materiałów i energii	507 136,45	393 358,15	350 852,09	325 301,33	423 784,73
Podatki i opłaty	13 317,92	14 062,56	22 430,46	11 376,53	19 677,08

Źródło: Dane ECB.

5.3. Założenia metodologiczne

5.3.1. Kierunki oddziaływania instytucji kultury na region

Problematykę sposobów, jakie służą analizowaniu oddziaływania ekonomicznego, należy rozpatrywać w trzech wymiarach[15]:

efekty bezpośrednie (EB) – uwzględniające bezpośrednie wydatki generowane przez instytucję oraz wydatki osób ją odwiedzających, są to konkretne strumienie pieniądza możliwe do oszacowania na podstawie deklaracji instytucji oraz analizie zachowań konsumpcyjnych osób odwiedzających instytucję kultury;

efekty pośrednie (EP) – obejmują szeroki zakres efektów odczuwanych w związku z aktywnością instytucji, głównie o charakterze pozafinansowym, lub bardzo trudnym (dyskusyjnym) do jednoznacznej interpretacji finansowej;

efekty indukowane (EI) – uwzględniają dalszy wzrost wydatków wywołany wzrostem przychodów w gospodarce krajowej wynikających z realizacji wydarzenia, a ich kalkulacja opiera się na wskaźnikach mnożnikowych.

[15] Założenia metodyki oszacowania oddziaływania społeczno-ekonomicznego zostały szerzej omówione między innymi w: Kasprzak (2012, 2013a, 2013b, 2014); Kasprzak i Skalska (2011, 2012).

Efekty bezpośrednie to oszacowane na podstawie danych finansowych oraz ankiet rozprowadzanych wśród osób odwiedzających instytucję kultury strumienie wydatków ponoszonych przez instytucję kultury oraz przez osoby ją odwiedzające.

W ramach efektów pośrednich na szczególną uwagę zasługują:

- komplementarność – instytucja kultury jest komplementarna wobec innych sektorów gospodarki, co oznacza, że przyciąga do regionu inne rodzaje działalności gospodarczej, tworząc klimat sprzyjający rozwojowi innych obszarów gospodarki narodowej; najczęściej przyciągając inwestycje w branżach gastronomii, turystyki i handlu;
- czynnik promocji, dzięki któremu możliwe jest wyróżnienie danego obszaru (kraju lub regionu) spośród innych miejsc w ofercie skierowanej do turystów, inwestorów czy osób szukających miejsca do zamieszkania;
- czynnik wzmacniający atrakcyjność lokalizacyjną, co umożliwia przyciągnięcie tych podmiotów, które wykorzystują potencjał kreatywności oraz poszukują szerokiej oferty zagospodarowania czasu wolnego dla swoich pracowników;
- czynnik aktywizujący społeczność poprzez tworzenie nowych nisz rynkowych nie tylko dla lokalnych przedsiębiorców, lecz także dla aktywności o charakterze niezarobkowym, np. prospołecznym;
- czynnik rewitalizujący lokalną tkankę miejską poprzez stymulowanie przemian społecznych w wybranych regionach;
- czynnik socjalizujący − dzięki kierowaniu części oferty do grup zagrożonych lub podlegających wykluczeniu społecznemu możliwa staje się stopniowa przebudowa społeczności lokalnej.

Ostatnią grupą efektów są efekty indukowane, które uwzględniają wzrost wydatków wywołany zwiększeniem przychodów w regionie (np. płac), wynikających z działania podmiotów przemysłów kreatywnych. Powstają dzięki wydatkom (konsumpcyjnym) ponoszonym przez zatrudnionych w tych sektorach i zamieszkujących dany region. Impulsem jest zasób finansowy pozostający w regionie, który tworzy miejsce do dalszych działań ekonomicznych.

Badając szersze oddziaływanie mnożnikowe w obrębie regionu zauważa się, że istnieje współzależność lokalnych jednostek gospodarczych, a oddziaływanie mnożnikowe jest tym większe, im bardziej lokalny przemysł turystyczny jest zintegrowany z innymi dziedzinami gospodarki w regionie i im mniej korzysta z działalności jednostek zewnętrznych. A zatem, wielkość mnożnika zależy od wielkości i struktury lokalnej gospodarki, która jest poddawana badaniu. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że regiony zurbanizowane, duże miasta, charakteryzują się zazwyczaj wyższym poziomem mnożnika, małe miasteczka i tereny wiejskie

– mniejszym.[16] Na obszarach wiejskich mamy do czynienia ze zdecydowanie większymi „wyciekami" pieniądza, a trzeba podkreślić, że im wycieki mniejsze, tym większe efekty mnożnikowe. Badania międzynarodowe pokazują ponadto, że mnożniki, obliczone dla działalności o charakterze turystycznym, są wyższe niż dla innych rodzajów działalności.

W dotychczas przeprowadzonych badaniach podkreśla się również, że efekty mnożnikowe zostają zakłócone wtedy, gdy w odniesieniu do danego działania region nie jest w stanie zapewnić podstawowych czynników produkcji (wykwalifikowani pracownicy, potencjał do realizacji inwestycji, kapitał, żywność). Łańcuch pośrednich efektów kończy się (lub znacząco ogranicza) w zasadzie w dwóch przypadkach: gdy wysoka skłonność do oszczędzania powstrzymuje dalsze wydawanie pieniędzy tych osób czy jednostek gospodarczych, do których wpłynęły bezpośrednie wydatki związane z analizowaną instytucją/wydarzeniem oraz gdy popyt nie może być zaspokojony przez producentów z danego obszaru i strumień pieniędzy „wycieka" poza region. Wówczas producenci danego obszaru nie są w stanie dostarczyć potrzebnych dóbr i usług, a dostawcy będą ich poszukiwać u producentów z zewnątrz regionu. Biorąc to pod uwagę, należy pamiętać, że niejednokrotnie turysta wydaje pieniądze na produkty, które są wytwarzane przez odległe jednostki gospodarcze (w odniesieniu do Pacanowa takim zagrożeniem jest np. zakup pamiątek, zabawek, które są wytwarzane w innych regionach). Spowoduje to odpływ pieniądza z danego regionu i przenoszenie efektu mnożnikowego poza jego terytorium – nastąpią „ubytki" efektu mnożnikowego na danym terenie i przeniesienie ich na inne obszary, niejednokrotnie geograficznie bardzo odległe. Przyczyną takich „ubytków" mogą być także podatki, wspomniane wyżej oszczędności, a w skali kraju – import dóbr i usług. Występuje wtedy konieczność „importu" czynników produkcji (pracy, kapitału, możliwości wytwórczych) spoza regionu, następuje odpływ dochodów z turystyki, a zyski są odprowadzane poza region.[17]

Dylematy związane z oszacowaniem i efektywną alokacją efektów indukowanych nie są jedynym problemem związanym z badaniem kierunków oddziaływania instytucji kultury na gospodarkę regionu. Instytucja kultury, prowadząc aktywną działalność artystyczną, jest organizatorem wydarzeń kulturalnych, które wywołują określone interakcje gospodarcze. Aktywność związana z realizacją wydarzenia, poza wymiarem merytorycznym obejmującym dążenie do zapewnienia wysokiej jakości programu imprezy, ma także wymierny walor ekonomiczny. Wydarzenia, określane najczęściej jako jednorazowe lub rzadko powtarzalne

[16] Np. analizując oddziaływanie *Glastonbury Festivals 207* autorzy projektu zacytowali mnożniki zastosowane w innych tego typu badaniach, pokazując ich zróżnicowanie w zależności od rozmiarów regionu. I tak, przykład festiwalu w Edynburgu pokazuje, że mnożnik dla samego miasta kształtował się w granicach 1,38 – 1,69 (w zależności od badanego sektora gospodarki: zakwaterowanie, gastronomia itp.), dla całej Szkocji zaś już na poziomie 1,53 – 1,94. Por.: Baker Associates (2007) s. 14.

[17] Por. Także: Konieczna-Domańska (2007); Wiedermann (2008), Rokita-Poskart (2015).

imprezy, które wykraczają poza normalny program działań sponsorów lub organizatorów, a dla gości stanowią okazję do przeżycia o charakterze rekreacyjnym, społecznym lub kulturalnym (Getz 2005, s. 22) stanowią nie tylko ważny element aktywności promocyjnej samorządu terytorialnego lub organizatora, ale także generują określony poziom przepływów ekonomicznych z nimi związany.

We współczesnej literaturze rolę tego typu inicjatyw postrzega się najczęściej przez pryzmat obszaru badawczego. W literaturze z zakresu turystyki kulturowej wydarzenia (eventy) najczęściej postrzega się w ujęciu produktowym jako jeden z celów tej formy turystyki. Z kolei w literaturze z dziedziny marketingu dostrzega się ich potencjał promocyjny, czyli jako narzędzia promocji marketingowej (Piotrowski 2012 s. 2). Niezależnie od celu wydarzenia, jego jakości merytorycznej, czy profesjonalizmu przedsięwzięcia z punktu widzenia systemu społeczno – ekonomicznego regionu, odgrywa ono określoną rolę poprzez generowanie efektów o różnorodnych kierunkach oddziaływania (Tabela 36.).

Tabela 36. Kierunki oddziaływania wydarzenia na system społeczno – ekonomiczny regionu

Obszar oddziaływania	Efekty pozytywne	Efekty negatywne
Ekonomiczna	wzrost wydatków w regionie tworzenie nowych miejsc pracy zwiększenie podaży pracowników podwyższenie poziomu życia	wzrost cen podczas trwania wydarzenia wzrost wartości gruntów i wynikające z niego ryzyko spekulacyjne porażka w przyciągnięciu turystów niewystarczający kapitał niedoszacowane koszty realizacji wydarzenia
Turystyczno – gospodarcza	wzmocnienie wizerunku miejsca jako destynacji turystycznej wzmocnienie wiedzy na temat potencjału gospodarczego regionu i kierunków inwestycyjnych tworzenie nowych miejsc noclegowych i atrakcji turystycznych impuls do inwestycji w poprawę dostępności do regionu	niedostateczna jakość infrastruktury może wpłynąć na utrwalenie negatywnej opinii o regionie negatywne opinie od istniejących w regionie podmiotów gospodarki narodowej w związku ze wzrostem konkurencyjności i nowymi organizacjami pojawiającymi się w związku z realizacją wydarzenia
Środowiskowa	tworzenie nowej infrastruktury rozbudowa już istniejącej infrastruktury poszerzanie obszaru ochrony dziedzictwa kulturowego	szkody ekologiczne zmiany w środowisku wynikające z realizacji wydarzeń wandalizm duży ruch osób w regionie
Społeczno – kulturowa	wzmocnienie kapitału społecznego oraz aktywności lokalnej społeczności w związku z uczestnictwem lub organizacją wydarzeń wzmocnienie lokalnych tradycji, wartości i systemu kulturowego	komercjalizacja oraz ryzyko prywatyzacji obszarów dotychczas zarezerwowanych dla sfery prywatnej lub publicznej zmiany w strukturze i organizacji wydarzenia związane z koniecznością optymalizacji ruchu turystycznego wzrost przestępczości zmiany w strukturze społeczności lokalnej zmiany miejsc zamieszkania lokalnej społeczności
Psychologiczna	wzrost poczucia dumy z miejsca zamieszkania	sprzeciw lokalnej społeczności wobec odgrywania roli gospodarza wydarzeń

	wzrost lokalnej świadomości	szok kulturowy niezrozumienie i wynikająca z niego wrogość do odwiedzających
Polityczno – administracyjna	wzmocnienie międzyregionalnego i międzynarodowego postrzegania region wzrost kompetencji planowania, zarządzania i administrowania wśród władz regionu	wykorzystanie efektów ekonomicznych dla doraźnych celów politycznych lub legitymacji niepopularnych decyzji zaburzenie istoty wydarzenia dla partykularnych celów lokalnej elity trudności we współpracy pomiędzy różnymi grupami interesariuszy wzrost kosztów administracji

Źródło: Janeczko B et al. (2002) s. 14.

Wielorakość obszarów oddziaływania oraz szeroki obszar efektów zarówno negatywnych, jak i pozytywnych, które należy wziąć pod uwagę w przypadku podjęcia decyzji o ewentualnej analizie oddziaływania wydarzenia przyczyniła się do wypracowania kilku podejść metodycznych do tego typu badań (Janeczko et al. 2002, s. 18).

Pierwszą metodą o relatywnie najprostszym zakresie analiz jest weryfikacja wskaźników finansowych związanych z realizacją wydarzenia, takich jak wynik finansowy lub próg rentowności. W tym przypadku podstawą do oszacowania efektywności wydarzenia jest krótkoterminowa ocena jego efektywności finansowej, w której porównuje się koszty związane z organizacją (i realizacją) wydarzenia wobec przychodów osiągniętych przez organizatorów wydarzenia. Przychodami mogą być zarówno wpływy ze sprzedaży biletów, jak i środki sponsorów czy darczyńców. Końcowym efektem pomiaru jest wynik finansowy wydarzenia, który jest następnie zagospodarowany w zależności od źródła jego finansowania. Zysk z realizacji wydarzenia może bowiem zostać wypłacony jego organizatorom, co ma najczęściej miejsce w przypadku wydarzeń finansowanych ze środków prywatnych. Ewentualny zysk może także zostać zwrócony w końcowym rozliczeniu dla darczyńców, co najczęściej ma miejsce w przypadku wydarzeń finansowanych ze środków publicznych. Prostota powyższego mechanizmu i łatwość w pozyskaniu informacji dla oszacowania wyniku finansowego powoduje, że tego typu badanie jest standardową analizą efektywności wydarzenia niezależnie od faktu, czy było ono finansowane ze środków prywatnych, czy publicznych.

Drugą metodą pomiaru efektywności wydarzenia jest oszacowanie stopy zwrotu z inwestycji (ROI) w oparciu o przepływy finansowe generowane w związku z realizacją wydarzenia. Na potrzeby obliczenia stopy zwrotu bierze się pod uwagę takie wskaźniki finansowe jak: zysk netto generowany przez wydarzenie w stosunku do zainwestowanego kapitału. Na potrzeby kalkulacji wskaźnika zysk netto oblicza się jako różnicę pomiędzy przychodami a kosztami związanymi z realizacją wydarzenia. Końcowym wynikiem analizy jest oszacowanie wskaźnika procentowego, który może być porównany z alternatywnymi sposobami zaangażowania kapitału. Ze względu na fakt, że na potrzeby kalkulacji wskaźnika ROI wykorzystuje się dane

dostępne w systemie księgowym organizatora wydarzenia, ta metoda jest także relatywnie prostym do przeprowadzenia narzędziem pomiaru efektywności finansowej wydarzenia.

Warto także zauważyć, że przedstawione powyżej dwie metody opierają się na obliczeniu określonych wskaźników finansowych w oparciu o dane, które są obligatoryjnie ewidencjonowane przez organizatora wydarzenia. W związku z powyższym można je uznać za metody wymagające minimalnego zaangażowania ze strony podmiotu realizującego wydarzenie, co niewątpliwie przyczynia się do ich popularności.

Trzecią metodą pomiaru oddziaływania wydarzenia jest analiza jego skali ekonomicznej z punktu widzenia miejsca realizacji. Analiza skali ekonomicznej wydarzenia wymaga rozpoznania wydatków ponoszonych przez osoby w nim uczestniczące oraz kosztów jego realizacji. W wyniku zastosowania tej metody uzyskuje się informacje o zasobie finansowym wygenerowanym w miejscu realizacji w związku z analizowanym wydarzeniem. O ile zebranie danych organizatora związanych z kosztami realizacji wydarzenia jest zadaniem prostym, które wymaga tylko zweryfikowania ewidencji księgowej, o tyle pozyskanie informacji o zrachowaniach konsumpcyjnych uczestników nasuwa kilka zasadniczych problemów.

Kluczowymi trudnościami związanymi z zastosowaniem tej metody są przede wszystkim: dotarcie do uczestników wydarzenia, ryzyko błędnej odpowiedzi oraz dobór respondentów umożliwiający przeprowadzenie poprawnego wnioskowania statystycznego. Uczestnik może nie być zainteresowany uczestnictwem w wywiadzie ankietowym, w którym jest pytany o tak wrażliwe informacje, jakimi jest poziom wydatków. Ewentualna niechęć (lub niedbałość) respondenta może także przełożyć się na świadome wprowadzenie badacza w błąd, zawyżając lub zaniżając poszczególne kategorie wydatków. Ostatnim problemem, z którym musi się zmierzyć podmiot realizujący ten typ analizy, jest reprezentatywność otrzymanych wyników. Praktycznie niemożliwe jest bowiem zebranie informacji od całości populacji osób uczestniczących w badaniach. Zatem analityk będzie zmuszony przeprowadzić estymację parametrów rozkładu zmiennej, jaką jest poziom wydatków, na podstawie narzędzi wnioskowania statystycznego, biorąc pod uwagę rozkład empiryczny zmiennej w zebranej próbie. Oczywistym problemem jest tutaj pytanie o losowość próby, czyli weryfikację, czy respondenci uczestniczący w badaniu zostali wybrani w sposób losowy. Pomimo tych mankamentów oszacowanie ekonomicznej skali wydarzenia pozwala na interesujące rozszerzenie analizy wydarzenia o wymierne efekty ekonomiczne dla lokalnej gospodarki. Dzięki temu organizator wydarzenia zyskuje ważny argument w negocjacjach z lokalną społecznością i władzami regionu.

Rozszerzeniem metody analizy skali ekonomicznej wydarzenia jest szacunek ekonomicznego oddziaływania wydarzenia. Analiza opiera się na zidentyfikowaniu i próbie określenia bezpośredniego, pośredniego i indukowanego oddziaływania wydarzenia na system społeczno-ekonomiczny regionu. W tej metodzie stosuje się szacunek strumieni finansowych

generowanych z racji organizacji wydarzenia oraz wykorzystuje się mnożniki na potrzeby szacowania efektów indukowanych (mnożnikowych).

Przedstawione powyżej dwie metody (skali ekonomicznej i ekonomicznego oddziaływania) koncentrują się przede wszystkim na oszacowaniu strumienia środków finansowych generowanych w wyniku realizacji wydarzenia przez jego organizatora oraz przez osoby w nim uczestniczące. Z punktu widzenia organizatora przeprowadzenie tego typu badań wymaga znacznego zaangażowania zasobów w postaci ankieterów, badań terenowych oraz prac analitycznych. Z tego powodu popularność tych metod jest ograniczona do jednostkowych wydarzeń o zasięgu ponadregionalnym lub międzynarodowym.

Ostatnim mechanizmem analizy wydarzenia jest analiza kosztów i korzyści. Jest ona wysoce rozbudowanym narzędziem analizy ekonomicznej, które stara się zidentyfikować określone rodzaje efektów zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. W kolejnym kroku monetaryzując, czyli przeliczając na wartości finansowe, a następnie obliczając wskaźniki ekonomicznej efektywności wydarzenia. Podstawowym mankamentem tej metody jest konieczność przeliczenia niepoliczalnych efektów na określony poziom strumieni finansowych, w metodzie tej bowiem konieczne jest nie tylko zidentyfikowanie efektu, ale także opracowanie powszechnie akceptowalnej metodyki przeliczenia wartości niepoliczalnych na policzalne. Pomimo, że nauki ekonomiczne wypracowały szereg metod tego typu analiz wykorzystując na przykład koszt alternatywny, wycenę warunkową i inne metody pomiaru, opracowanie standardowej metody monetaryzacji efektów jest wysoce dyskusyjne. Pomimo swojego wyrafinowania metodologicznego analiza kosztów i korzyści została w ostatnich latach spopularyzowana przede wszystkim dzięki wdrażaniu na obszarze Polski środków pochodzących z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Na potrzeby analizy i porównań zasadności inwestycji współfinansowanych ze środków europejskich wypracowana została standardowa metodologia badania i pomiaru wybranych obszarów aktywności gospodarczej. W przypadku sfery kultury metoda pomiaru kosztów i korzyści zaleca, aby pod uwagę wziąć jako korzyści: gotowość do zapłaty za usługę ze strony społeczeństwa, za muzea, skanseny archeologiczne itp. oraz pobudzony wzrost dochodów w sektorze turystycznym (zwiększony strumień i dłuższe średnie okresy pobytu). Z kolei jako koszty proponuje się, oprócz kosztów wymienionych w analizie finansowej przeliczonych na ceny ekonomiczne, uwzględnienie kosztów związanych ze zwiększonym ruchem (KOMISJA EUROPEJSKA, 2008). Odrębnym problemem przy tego typu analizie jest jej horyzont czasowy, w przypadku analizy dla obszaru infrastruktury kultury zaleca się okres 10 – 15 lat.

5.3.2. Narzędzia badawcze

Badanie przeprowadzono przy pomocy dwóch metod: sondażu diagnostycznego i analizy dokumentów. Dla potrzeb sondażu przygotowano dwa narzędzia badawcze. Zostały one

dostosowane do grup interesariuszy uczestniczących w rozwoju, funkcjonowaniu Europejskiego Centrum Bajki i/lub korzystających z jego usług:

- odwiedzających,
- różnych grup rezydentów, lokalnych jednostek gospodarczych, władz urzędów lokalnych i organizacji pozarządowych, bezpośrednio lub pośrednio uczestniczących w realizacji przedsięwzięć związanych z ECB.

Obydwa narzędzia miały cechy sondażu diagnostycznego, realizowanego różnymi technikami i narzędziami badawczymi: badania wśród odwiedzających, tzn. po stronie popytu, przeprowadzono stosując wywiady skategoryzowane metodą PAPI (wywiady bezpośrednie realizowane przy pomocy ankiety papierowej) i CAWI (wywiady bezpośrednie realizowane za pośrednictwem Internetu poprzez stronę www.ekonomiawkulturze.pl). Uzupełnieniem powyższych kwestionariuszy były przeprowadzone wywiady pogłębione, oparte na uprzednio przygotowanym scenariuszu (IDI) wśród liderów opinii.

Pytania w kwestionariuszu dotyczyły liczby osób odwiedzających ECB, miejsca ich zamieszkania, kwoty wydatków poniesionych w związku z pobytem w ECB oraz opinii z wizyty.

Główne narzędzie przygotowane dla potrzeb badania rezydentów miało przede wszystkim na celu poznanie opinii różnych grup interesariuszy na temat społeczno-ekonomicznego oddziaływania ECB na region. Ankieta zawierała 22 pytania, które można podzielić na pięć grup:

- pytania dotyczące oceny wpływu ECB na wzrost szeroko pojmowanej jakości życia w gminie (poprawa estetyki miasta, korzyści w zakresie kształcenia i wychowania młodzieży, poczucie dumy mieszkańców, lepsze warunki życia),
- pytania o ocenę wpływu ECB na atrakcyjność gminy z punktu widzenia turystyki przyjazdowej, wykorzystanie badanej instytucji do promocji gminy, opinia na temat skuteczności działań władz lokalnych zmierzających do podniesienia atrakcyjności gminy itp.,
- pytania dotyczące osobistych korzyści wynikających z ECB,
- pytania odnoszące się do wpływu ECB na rozwój gospodarczy gminy (poprzez spodziewane inwestycje turystyczne, tworzenie miejsc pracy, stymulację rozwoju przedsiębiorczości, podnoszenie dochodów ludności itp.),
- pytania o zasadność ponoszenia wydatków w związku z funkcjonowaniem ECB.

Oceny dokonywano w skali punktowej od -10 (całkowicie się nie zgadzam) do +10 punktów (zgadzam się w pełni).

Dobór rezydentów był realizowany w sposób celowy, w populacji mieszkańców gminy Pacanów (w rozumieniu Kodeksu Cywilnego) wyodrębniono następujące grupy interesariuszy i zdecydowano się poddać analizie grupę 185 rezydentów, w skład której wchodzą:

- mieszkańcy gminy Pacanów – 20 osób;
- przedsiębiorcy posiadający siedzibę lub zakład na terenie gminy Pacanów - 20 osób;
- rolnicy posiadający gospodarstwo rolne w obszarze gminy Pacanów – 5 osób;
- nauczyciele Szkoły Podstawowej im. Kornela Makuszyńskiego w Pacanowie – 10 osób;
- nauczyciele Gimnazjum nr 1 im. Michała Janasa w Pacanowie – 10 osób;
- nauczyciele Szkoły Podstawowej im. Jana Brzechwy w Ratajach Słupskich – 10 osób;
- uczniowie Szkoły Podstawowej im. Jana Brzechwy w Ratajach Słupskich – 10 osób;
- czytelnicy Gminnej Biblioteki Publicznej w Pacanowie – 10 osób;
- pracownicy Urzędu Gminy Pacanów – 10 osób;
- pracownicy aptek i ośrodków zdrowia na terenie gminy Pacanów – 10 osób;
- członkowie Stowarzyszenia Miłośników Gminy Pacanów – 10 osób;
- członkowie Stowarzyszenia G-5 Lokalnej Grupy Działania – 5 osób;
- pracownicy Banku Spółdzielczego w Pacanowie – 5 osób;
- księża – 2 osoby;
- siostry zakonne (Zgromadzenie Sióstr Kanoniczek Ducha Świętego de Saxia, Dom w Pacanowie) – 6 osób;
- pracownicy restauracji na terenie gminy Pacanów (Bajkowa i Koziołek Matołek) – 5 osób;
- radni Gminy Pacanów – 10 osób;
- Sprzedawcy na targu w Pacanowie – 10 osób.

Ze względu na fakt iż respondent może być członkiem kilku powyższych grup interesariuszy osobie odpowiedzialnej za zebranie tych danych zwrócono uwagę, że jeden rezydent może wypełnić tylko jedną ankietę. Powyższa struktura rezydentów odzwierciedla w możliwie najsilniejszym stopniu strukturę lokalnych liderów opinii w gminie Pacanów.

Ostatnim narzędziem badawczym, wykorzystanym w projekcie, były swobodne wywiady pogłębione, przeprowadzone wśród liderów opinii. Tematyka wywiadów koncentrowała się wokół następujących grup problemowych: historia rozwoju ECB, władze lokalne a instytucja kultury, planowane kierunki działań, ECB jako inicjatywa sprzyjająca rozwojowi przedsiębiorczości lokalnej, potencjalne konflikty interesów wokół ECB.

Jak już wspomniano wyżej, w badaniu wykorzystano również metodę analizy treści dokumentów dostarczonych przez Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie oraz gminę Pacanów.

5.4. Skala oddziaływania instytucji kultury na region

5.4.1. Efekty bezpośrednie

Efekty bezpośrednie to suma dwóch strumieni pieniężnych generowanych w poszczególnych latach funkcjonowania ECB poprzez instytucję kultury oraz osoby ją odwiedzające, pomniejszona o tzw. wyciek wydatków poza region.

Kalkulacja wydatków pieniężnych generowanych przez ECB

W ramach wydatków ponoszonych przez ECB transferami finansowymi, które zasilają gospodarkę są:

- wynagrodzenia osobowe i bezosobowe,
- ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia,
- zakup usług obcych,
- zużycie materiałów i energii,
- podatki i opłaty.

Łącznie wydatki te wynosiły odpowiednio w:

- roku 2010 – 2.815.069,51 zł,
- roku 2011 – 1.992.015,32 zł,
- roku 2012 – 2.185.154,20 zł,
- roku 2013 – 2.376.924,88 zł,
- roku 2014 – 2.803.461,99 zł.

Kalkulacja wydatków pieniężnych generowanych przez turystów odwiedzających ECB

W świetle badań empirycznych prowadzonych na terenie ECB turyści odwiedzający ECB to najczęściej rodziny z dziećmi lub zorganizowane wycieczki ze szkół podstawowych. Identyfikacja struktury wydatków została oparta na dwóch rodzajach danych, po pierwsze zebrane dane empiryczne, po drugie raporty Instytutu Turystyki Sp. z o.o.[18] na temat ruchu turystycznego Polaków.

W świetle danych wtórnych zebranych przez Instytut Turystyki przeciętne wydatki turystów na krajowe podróże krótkookresowe[19] kształtują się na poziomie 111 zł dziennie (rok 2010), 186 zł dziennie (rok 2012). W świetle zebranych danych empirycznych wśród osób odwiedzających ECB przeciętny poziom wydatków kształtuje się na poziomie 105,3 zł (52 zł -

[18] Adres strony www Instytutu Turystyki Sp. z o.o. to http://www.intur.com.pl/instytut.php

[19] Na podstawie raportów publikowanych w ramach badań wykonanych w Instytucie Turystyki Sp. z o.o. na zlecenie Ministerstwa Sportu i Turystyki w ramach Programu Badań Statystycznych Statystyki Publicznej na rok 2010 – temat nr 1.30.06(096) „Aktywność turystyczna Polaków".

wydatki ponoszone w Pacanowie i 53,3 - wydatki związane z podróżą). Biorąc pod uwagę, że dominującą grupą osób odwiedzających ECB są dzieci w ramach zorganizowanych wycieczek na potrzeby dalszego oszacowania efektów bezpośrednich proponuje się przyjąć poziom 100 zł, jako średni wydatek turysty związany z pobytem w ECB.

Biorąc pod uwagę liczbę turystów odwiedzających ECB w poszczególnych latach i zaproponowany powyżej poziom wydatków można oszacowań strumień wydatków generowanych przez osoby odwiedzające ECB w:

- roku 2010 – 11 mln zł,
- roku 2011 – 11,2 mln zł,
- roku 2012 – 16,2 mln zł,
- roku 2013 – 15,2 mln zł,
- roku 2014 – 17,6 mln zł.

Kalkulacja współczynnika wyciekania

Istotnym problemem związanym z szacowaniem efektów bezpośrednich jest tzw. problem wyciekania przychodów, który oznacza, że część wydatków bezpośrednich jest ponoszona poza obszarem gminy i województwa. Na potrzeby oszacowania efektu wyciekania zestawiono ze sobą wydatki ponoszone przez ECB i ich kierunki na podstawie kodów pocztowych osób fizycznych lub osób prawnych wystawiających rachunki lub faktury na rzecz ECB. Przyjęto, że:

udział wydatków ECB, które ponoszone są na rzecz podmiotów gospodarczych poza granicami gminy w stosunku do wszystkich wydatków instytucji pozwoli oszacować tzw. współczynnik wyciekania efektów bezpośrednich poza gospodarkę gminy,

udział wydatków ECB, które ponoszone są na rzecz podmiotów gospodarczych poza granicami województwa w stosunku do wszystkich wydatków instytucji pozwoli oszacować tzw. współczynnik wyciekania efektów bezpośrednich poza gospodarkę województwa.

Na podstawie analiz struktury wydatków w roku 2011[20] oszacowano poziom:

- udział wydatków ECB ponoszonych na terenie gminy w wysokości 0,2356, zatem współczynnik wyciekania efektów bezpośrednich poza gospodarkę gminy wynosi: 1 – 0,2356 = 0,7644;
- udział wydatków ECB ponoszonych na terenie województwa w wysokości 0,5180, zatem współczynnik wyciekania efektów bezpośrednich poza gospodarkę gminy wynosi: 1 – 0,5180 = 0,4820.

[20] Kasprzak (2012b) s. 14.

Tabela 37. Efekty bezpośrednie ECB w latach 2010 - 2014

	rok 2010	rok 2011	rok 2012	rok 2013	rok 2014
Wydatki ECB	2 815 069,51	1 992 015,32	2 185 154,20	2 376 924,88	2 803 461,99
Wydatki turystów	11 000 000,00	11 200 000,00	16 200 000,00	15 200 000,00	17 600 000,00
Razem	13 815 069,51	13 192 015,32	18 385 154,20	17 576 924,88	20 403 461,99
Efekty bezpośrednie wygenerowane na obszarze					
Polski	13 815 069,51	13 192 015,32	18 385 154,20	17 576 924,88	20 403 461,99
Województwa Świętokrzyskiego	7 156 206,01	6 833 463,94	9 523 509,88	9 104 847,09	10 568 993,31
Gminy Pacanów	3 254 830,38	3 108 038,81	4 331 542,33	4 141 123,50	4 807 055,64

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

5.4.2. Efekty pośrednie

Efekty pośrednie w ramach niniejszego projektu badawczego zostały oszacowane na podstawie opinii rezydentów. Badania przeprowadzono w roku 2015, 2012 i 2011 na tych samych kwestionariuszach ankietowych i względnie podobnej grupie respondentów, stąd możliwe jest porównanie wyników w ujęciu trzech lat.

Tabela 38. Opinie rezydentów o oddziaływaniu ECB w latach 2011, 2012 i 2015

Pytanie		średnia dla 2011r.	średnia dla 2012r.	średnia dla 2015r.
1.	uważam, że ECB robi dużo dobrego dla dzieci i młodzieży	6,9	7,7	6,5
2.	uważam, że dzięki ECB jest coraz lepiej znany mieszkańcom innych regionów	7,3	7,4	2,4
3.	do Pacanowa przyjeżdża coraz więcej turystów	7,3	7,1	-2,4
4.	uważam, że ECB jest dobrze wykorzystywane do promocji gminy	6,7	6,5	5,2
5.	uważam, że dzięki działalności ECB Pacanów stał się ładniejszy, czystszy, bardziej zadbany	6,0	6,2	1,1
6.	jestem dumny, że mieszkam w mieście kojarzonym z Koziołkiem Matołkiem	5,8	6,0	1,5
7.	wprawdzie ja na ECB nie zarabiam, ale zarabiają inni	5,1	5,5	-0,7
8.	uważam, że dzięki działalności ECB Pacanów stał się przyjaznym miejscem do zamieszkania	4,7	4,9	4,6
9.	uważam, że dzięki ECB i najbliższej okolicy powstaną nowe obiekty noclegowe i gastronomiczne	5,7	4,5	2,3
10.	uważam, że Koziołek Matołek przyciągnie do Pacanowa inwestorów	4,6	4,2	2,7
11.	uważam, że ECB robi dużo dobrego dla dorosłych	3,1	3,8	7,2
12.	coraz więcej firm z Pacanowa korzysta z Koziołka Matołka	3,1	3,1	3,2
13.	uważam, że dzięki ECB w Pacanowie żyje się lepiej	1,9	2,5	-1,0
14.	ECB to wprawdzie utrudnienia dla nas, ale uważam, że na tym korzystamy	2,5	2,3	5,5
15.	dzięki turystom powstają w Pacanowie nowe miejsca pracy	2,8	1,7	3,9

16.	turyści zwiedzają tylko ECB i od razu odjeżdżają do domu	1,4	0,6	1,4
17.	uważam, że oferta turystyczna gminy jest dobrze dostosowana do potrzeb turystów	-0,3	0,1	-1,9
18.	uważam, że dzięki ECB młodzi ludzie nie uciekają z Pacanowa	1,6	-0,3	-2,1
19.	z Koziołka Matołka korzystają tylko firmy spoza Pacanowa	-0,3	-0,8	1,9
20.	turyści pozwalają mi zarobić	-1,3	-1,7	1,0
21.	uważam, że ECB to niepotrzebny koszt dla gminy, który nigdy się nie zwróci	-2,3	-3,8	6,8
22.	uważam, że pieniądze przeznaczone na ECB powinny być wydane na inne cele	-2,1	-3,9	6,2

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Wartości przedstawione na Wykresie 10. pozwalają na szybszą identyfikację różnic w badanych latach.

Wykres 9. Opinie rezydentów o oddziaływaniu ECB w latach 2011, 2012 i 2015

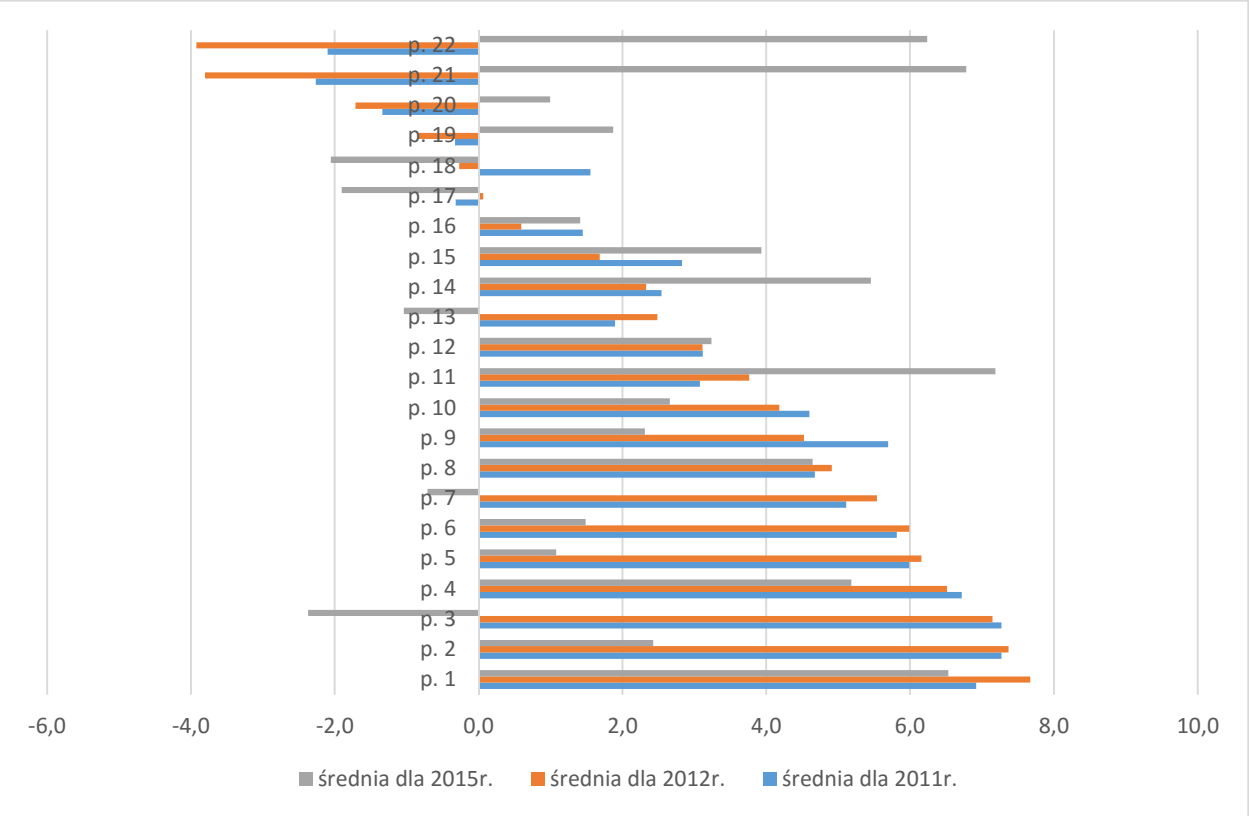

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Wszystkie grupy interesariuszy dostrzegają nie tylko zwiększenie ruchu turystycznego w mieście, ale także bardzo pozytywne oddziaływanie ECB na rozpoznawalność Pacanowa, jego wygląd estetyczny i w konsekwencji dobre wykorzystanie instytucji kultury, jaką jest ECB, do promocji miasta.

W dużym stopniu badani dostrzegają zarówno ogólne pozytywne efekty społeczne (*ECB robi dużo dobrego dla dzieci i młodzieży* – ocena +6,5*, ECB to wprawdzie utrudnienia dla nas, ale uważam, że na tym skorzystamy* - ocena +5,5), jak i konkretny wymiar ekonomiczny. Ten ostatni nie zawsze jest wprawdzie tak jednoznaczny i tak silnie pozytywny, niemniej jednak badani wyraźnie widzą i doceniają możliwość osiągania dodatkowych korzyści materialnych w związku z ECB, powstawanie nowych miejsc pracy, a w przyszłości – szansę na przyciągnięcie do Pacanowa nowych inwestycji, zwłaszcza w branży turystycznej (*dzięki turystom powstają w Pacanowie nowe miejsca pracy* – ocena +3,9 pkt.).

Warto zwrócić uwagę, że postrzeganie zjawisk, które mogą być z punktu widzenia mieszkańców potencjalnie kontrowersyjne, również nie jest negatywne w takim stopniu, w jakim można by się tego spodziewać. Biorąc pod uwagę oceny średnie, badani w niewielkim stopniu identyfikują się ze stwierdzeniem, że *z Koziołka Matołka korzystają tylko firmy spoza Pacanowa* (ocena +1,9), zauważalne jest także coraz silniejsze stwierdzenie, że *pieniądze na ECB powinny być wydane na inne cele* +6,2) oraz coraz silniejsza identyfikacja ze stwierdzeniem, że *ECB to niepotrzebny koszt dla gminy, który nigdy się nie zwróci* (+6,2).

Przedstawione wyżej oceny społeczno-ekonomicznego oddziaływania ECB na region mają charakter uśredniony, obejmujący wszystkich badanych. Mimo, że jest ona bardzo ważna, bowiem obejmuje całą społeczność miasta, warto przeanalizować także, jak ECB jest oceniany ze względu na płeć respondentów.

Tabela 39. Opinie rezydentów o oddziaływaniu ECB w 2015 roku (ze względu na płeć)

Pytanie		Płeć	
		kobiety	mężczyźni
1.	uważam, że ECB robi dużo dobrego dla dzieci i młodzieży	7,08	5,41
2.	uważam, że dzięki ECB jest coraz lepiej znany mieszkańcom innych regionów	2,27	2,75
3.	do Pacanowa przyjeżdża coraz więcej turystów	-2,26	-2,59
4.	uważam, że ECB jest dobrze wykorzystywane do promocji gminy	5,48	4,58
5.	uważam, że dzięki działalności ECB Pacanów stał się ładniejszy, czystszy, bardziej zadbany	1,18	0,86
6.	jestem dumny, że mieszkam w mieście kojarzonym z Koziołkiem Matołkiem	2,12	0,19
7.	wprawdzie ja na ECB nie zarabiam, ale zarabiają inni	-0,87	-0,39
8.	uważam, że dzięki działalności ECB Pacanów stał się przyjaznym miejscem do zamieszkania	4,88	4,15
9.	uważam, że dzięki ECB i najbliższej okolicy powstaną nowe obiekty noclegowe i gastronomiczne	2,52	1,88
10.	uważam, że Koziołek Matołek przyciągnie do Pacanowa inwestorów	2,82	2,34
11.	uważam, że ECB robi dużo dobrego dla dorosłych	7,35	6,86
12.	coraz więcej firm z Pacanowa korzysta z Koziołka Matołka	3,34	3,03
13.	uważam, że dzięki ECB w Pacanowie żyje się lepiej	-1,17	-0,76
14.	ECB to wprawdzie utrudnienia dla nas, ale uważam, że na tym korzystamy	5,88	4,59
15.	dzięki turystom powstają w Pacanowie nowe miejsca pracy	4,21	3,37
16.	turyści zwiedzają tylko ECB i od razu odjeżdżają do domu	1,92	0,37

17.	uważam, że oferta turystyczna gminy jest dobrze dostosowana do potrzeb turystów	-2,02	-1,68
18.	uważam, że dzięki ECB młodzi ludzie nie uciekają z Pacanowa	-2,09	-1,98
19.	z Koziołka Matołka korzystają tylko firmy spoza Pacanowa	1,84	1,93
20.	turyści pozwalają mi zarobić	1,24	0,49
21.	uważam, że ECB to niepotrzebny koszt dla gminy, który nigdy się nie zwróci	6,77	6,81
22.	uważam, że pieniądze przeznaczone na ECB powinny być wydane na inne cele	6,53	5,64

Źródło: badanie wykonanie w ramach projektu „Koziołek Matołek zmienia systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury".

Z przeprowadzonej analizy wynika, że opinie nie różnicują się znacząco ze względu na płeć respondenta.

5.4.3. Efekty indukowane

Poziom efektów indukowanych (EI) można obliczyć jako iloczyn sumy efektów bezpośrednich i mnożnika keynesowskiego, który przyjmuje postać:

$$k = \frac{1}{1-MPC\,(1-t)} \qquad 21$$

Gdzie:

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y} \qquad 22$$

Zastosowanie mnożnika keynesowskiego w powyższej formule wymaga przyjęcia kilku istotnych założeń[23], należą do nich w szczególności (1) założenie o stałości cen i płac w sytuacji niepełnego wykorzystania czynników produkcji, (2) założenie, że możliwe jest funkcjonowanie gospodarki, której produkcja faktyczna jest niższa od potencjalnej, (3) założenie o istnieniu przy obecnym poziomie płac i cen niewykorzystanych mocy wytwórczych; (4) założenie, że czynniki ograniczające produkcję leżą po stronie popytu oraz (5) założenie o zamkniętej gospodarce, czyli, że wzrost popytu nie zostanie subsydiowany wzrostem importu.

Wartość MPC została obliczona na podstawie analizy Budżetów Gospodarstw Domowych GUS 2011. Na potrzeby obliczanie krańcowej skłonności do konsumpcji dla gospodarstwa domowego oszacowano regresję liniową rozchodów w stosunku do przychodów dla gospodarstw domowych objętych badaniem przez GUS (n=37375).

Wykres 10. Wyliczenie krańcowej skłonności do konsumpcji na potrzeby oszacowania mnożnika keynesowskiego

[21] MPC – krańcowa skłonność do konsumpcji, t – efektywna stopa podatkowa.
[22] dC- przyrost konsumpcji (wydatków konsumpcyjnych), dY- przyrost dochodu.
[23] Szerzej o założeniach mnożnika keynesowskiego i metodyce jego oszacowania patrz m.in. Samuelson Nordhaus 2007.

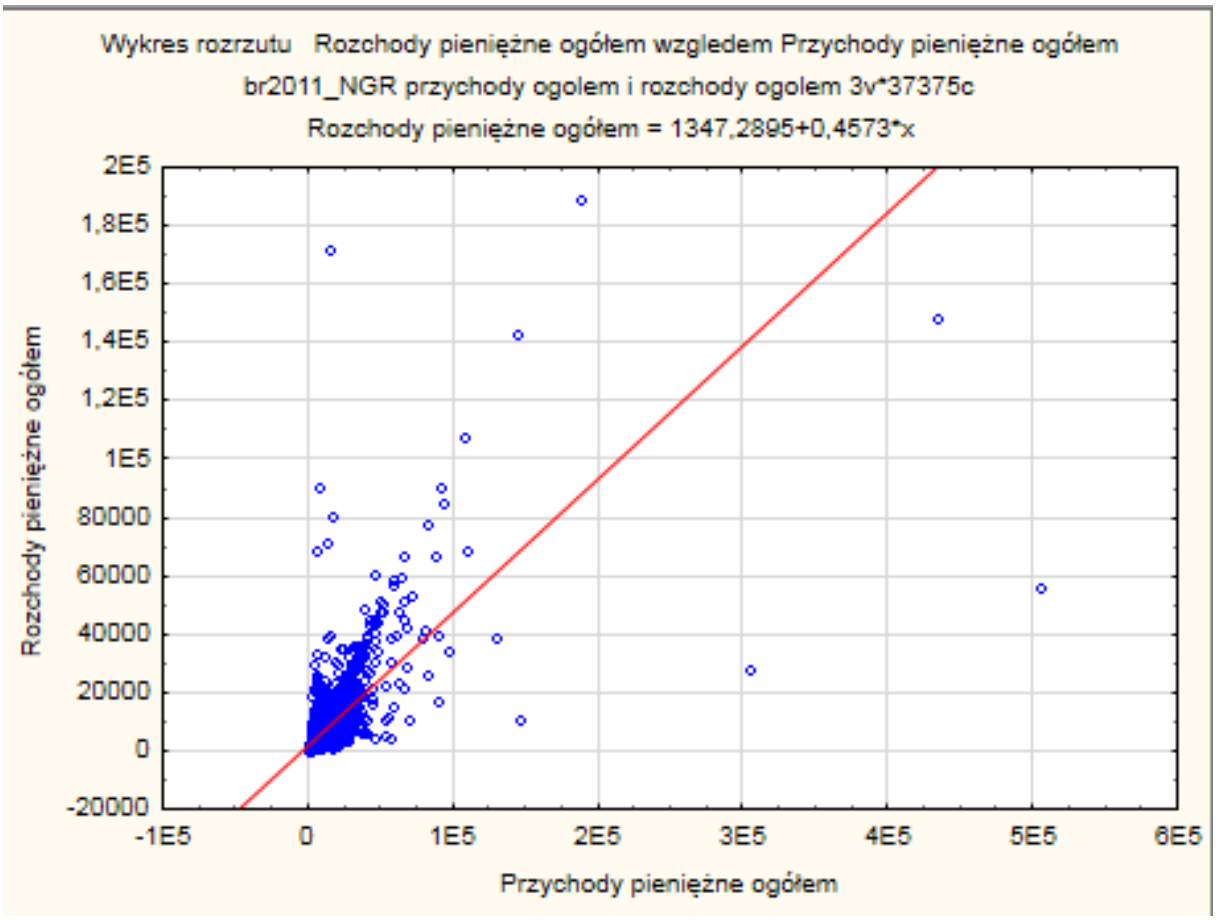

Podsumowanie regresji zmiennej zależnej: Rozchody pieniężne ogółem (br2011_NGR przychody ogolem i rozchody ogolem (1))
R= ,71760771 R^2= ,51496082 Popraw. R2= ,51494784
F(1,37373)=39679, p<0,0000 Błąd std. estymacji: 2565,0

N=37375	b	Bł. std. z b	t(37373)	p
W. wolny	1347,290	16,97181	79,3840	0,00
Przychody pieniężne ogółem	0,457	0,00230	199,1946	0,00

Oszacowana przez program STATISTICA (StatSoft, Inc. (2011). STATISTICA (data analysis software system), version 10. www.statsoft.com.) liniowa funkcja regresji pozwala zidentyfikować wartość

Źródło: obliczenia własne.

MPC = 0,4573

Poziom efektywnej stopy podatkowej uzyskano na podstawie informacji dotyczących rozliczenia podatku dochodowego przedstawionych przez Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych.

Tabela 40. Wyliczenie efektywnej stopy podatkowej na potrzeby oszacowania mnożnika keynesowskiego

Przedziały dochodów w zł	Obciążenie dochodu w %			Różnica obciążenia w pkt proc.
	nominalne	efektywne		
		łącznie ze składką na ubezpieczenie zdrowotne	po odliczeniu składki na ubezpieczenie zdrowotne	(2 – 3)
1	2	3	4	5
do 85 528	15,49	14,25	6,82	1,24
powyżej 85 528	22,99	22,02	15,41	0,97
Ogółem	**16,40**	**15,19**	**7,86**	**1,21**

Za: Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za 2011 rok, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, s.15, dokument dostępny on-line pod adresem: http://www.finanse.mf.gov.pl/pit/statystyki/-/document_library_display/8Wpj/view/1185942 [dostep:14.03.2013r.].

Wartość t = 0,1519

Reasumując:

Dla: MPC = 0,4573 i t = 0,1519, wartość k = 1 / (1 – 0,4573 (1 – 0,1519), zatem:

mpc	0,4573
t	0,1519
1-t	0,8481
mpc*(1-t)	0,3878
1-mpc*(1-t)	0,6122
1/(1-mpc*(1-t))	1,6333

k = 1,6333

Tabela 41. Efekty indukowane wygenerowane przez ECB w latach 2010 - 2014

Efekty indukowane wygenerowane na obszarze					
Polski	22 564 153,03	21 546 518,62	30 028 472,35	28 708 391,41	33 324 974,47
Województwa Świętokrzyskiego	11 688 231,27	11 161 096,65	15 554 748,68	14 870 946,75	17 262 336,77
Gminy Pacanów	5 316 114,45	5 076 359,79	7 074 708,09	6 763 697,02	7 851 363,98

5.5. Wnioski

1. Reasumując wyniki badań odnoszących się do społeczno-ekonomicznego oddziaływania instytucji kultury, jaką jest ECB, na gospodarkę gminy Pacanów, trzeba przede wszystkim podkreślić, że pozytywne efekty „inwestowania" w kulturę mają charakter długofalowy, rzadko pojawiają się natychmiast po poniesieniu wydatków, a zatem są trudniejsze do dostrzeżenia i docenienia. Trzeba czasu, aby poszczególne grupy społeczne i indywidualni członkowie społeczności lokalnej znaleźli sposób na wykorzystanie możliwości, jakie dla nich osobiście stwarza ECB. Co więcej, decyzje o zainicjowaniu, a następnie współfinansowaniu instytucji kultury bywają dla społeczności lokalnych kontrowersyjne; pojawiają się wówczas opinie, że być może pieniądze powinny być wydane na inne, czasem pilniejsze cele i że to zbędny koszt dla regionu, który nigdy się nie zwróci. Te kontrowersje biorą się ze zrozumiałej konieczności dokonywania wyboru co do alokacji dostępnych środków, a ponadto ze zróżnicowanych preferencji i wizji w zakresie rozwoju regionu, czasem także z braku wiary co do możliwości przeistoczenia aktualnych wyrzeczeń w długofalowy rozwój.
2. Przeprowadzone w 2015 roku badania wśród rezydentów Pacanowa pozwalają stwierdzić, że, ogólnie biorąc, opinie co do wpływu Europejskiego Centrum Bajki na region są nadspodziewanie pozytywne, dojrzałe i optymistyczne.
3. Respondenci dostrzegają nie tylko zewnętrzne zmiany (odnowione elewacje, dekoracje), ale także inwestycje służące dobru wspólnemu (nowe chodniki, kanalizacja, drogi), rozwój prywatnej przedsiębiorczości (nowe sklepy, bary, restauracje), szansę na przyciągnięcie inwestycji, stworzenie takich warunków życia i pracy, które w dalszej perspektywie mogą przyczynić się do silniejszej identyfikacji młodzieży z „małą ojczyzną" i do pozostania w Pacanowie.
4. Badania potwierdziły często stawianą w literaturze hipotezę, że ani wiedza o liczbie odwiedzających, ani znajomość poziomu wydatków, nie gwarantują rzetelnej oceny wpływu instytucji kultury na gospodarkę lokalną. Najważniejszy jest udział wydatków przeznaczonych na produkty i usługi lokalne: im jest on większy, tym korzystniejsze oddziaływanie instytucji kultury czy wydarzenia kulturalnego na gospodarkę regionu. Uzyskanie jak najlepszych efektów dla regionu wymaga podjęcia działań, które zachęcą do ponoszenia wydatków pozostających w regionie, a nie wyciekających na zewnątrz (dotyczy to także poddostawców produktów i usług). Bowiem im jest to większy udział, tym większa marża pozostaje w regionie i tym większe rzeczywiste ekonomiczne oddziaływanie wydarzenia na region.
5. Należy wyraźnie podkreślić, że rozszerzenie działalności ECB i większy udział mieszkańców w potencjalnych korzyściach wymaga zaangażowania odpowiedniego poziomu kapitału społecznego, ludzkiego i finansowego. Wystąpienie pewnego

minimum tych kapitałów (rozumianych jako zasoby, umiejętności, przedsiębiorcze postawy mieszkańców, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, sieć relacji, przywództwo, ale także chęć współdziałania społecznego i pewien poziom optymizmu) daje szansę na społeczną mobilizację, kolektywną przedsiębiorczość i – w konsekwencji – zwiększoną podaż dóbr i usług dostarczanych odwiedzającym.

Uzupełniając powyższe wnioski o charakterze jakościowym o ilościowy szacunek ekonomicznych efektów Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, można obliczyć, co następuje:

Tabela 42. Oddziaływanie ekonomiczne ECB na gospodarkę Polski, województwa świętokrzyskiego, gminy Pacanów w latach 2010 – 2014

	rok 2010	rok 2011	rok 2012	rok 2013	rok 2014
Efekty bezpośrednie wygenerowane przez ECB na obszarze					
Polski	13 815 069,51	13 192 015,32	18 385 154,20	17 576 924,88	20 403 461,99
Województwa Świętokrzyskiego	7 156 206,01	6 833 463,94	9 523 509,88	9 104 847,09	10 568 993,31
Gminy Pacanów	3 254 830,38	3 108 038,81	4 331 542,33	4 141 123,50	4 807 055,64
Efekty indukowane wygenerowane przez ECB na obszarze					
Polski	22 564 153,03	21 546 518,62	30 028 472,35	28 708 391,41	33 324 974,47
Województwa Świętokrzyskiego	11 688 231,27	11 161 096,65	15 554 748,68	14 870 946,75	17 262 336,77
Gminy Pacanów	5 316 114,45	5 076 359,79	7 074 708,09	6 763 697,02	7 851 363,98
Oddziaływanie ekonomiczne ECB na gospodarkę					
Polski	36 379 222,54	34 738 533,94	48 413 626,55	46 285 316,29	53 728 436,46
Województwa Świętokrzyskiego	18 844 437,28	17 994 560,58	25 078 258,56	23 975 793,84	27 831 330,09
Gminy Pacanów	8 570 944,83	8 184 398,60	11 406 250,42	10 904 820,52	12 658 419,63

Aneks

Załącznik nr 1. Dokumentacja zorganizowanego warsztatu literacko-plastycznego, akcji głośnego czytania bajek (o innych niż Matołek kozach) oraz seansu filmowego w kinie „Fenomen", w WDK w Kielcach

Dnia 10 maja 2015 w godz. 11.00-13.00 odbyły się zajęcia dla dzieci promujące Koziołka Matołka, ECB, Kielce, literaturę i sztukę. Miejscem spotkania z dziećmi było KINO FENOMEN WDK w KIELCACH, ul. Ściegiennego 2 . Filmami „z Koziołkiem Matołkiem", czytankami bajek „o kozach" oraz warsztatem plastycznym rozpoczęliśmy obchody Międzynarodowego Dnia Dziecka. Było to spotkanie pod roboczym tytułem „Koziołek Matołek, Pacanów, Kielce i… bajkowy zwierzyniec". W założeniu miał to być program artystyczno-edukacyjny dla dzieci w wieku 5-10 lat, ale przybyły również młodsze (nawet 2- i 3-latki).

Na spotkanie z dziećmi i ich opiekunami w kinie FENOMEN w WDK w Kielcach złożyły się więc:

- Składanka filmów animowanych dla dzieci, których głównym bohaterem był KOZIOŁEK MATOŁEK;
- Głośne czytanie fragmentów bajek i wierszyków dla dzieci z postacią KOZY w roli głównej [w wykonaniu studentów filologii polskiej i europejskich studiów kulturowych UJK w Kielcach];
- Warsztat plastyczny przygotowany przez BWA w Kielcach pt. „ZAPROŚMY KOZIOŁKA MATOŁKA do wspólnej zabawy".

Opis warsztatu plastycznego: tworzymy film o Koziołku Matołku, który spaceruje po Kielcach.

Po części słowno-filmowej zaproponowaliśmy dzieciom indywidualne wykreowanie, -z wykorzystaniem przygotowanej bazy danych o KOZIOŁKU MATOŁKU – (w tym: wycinanek fragmentów przestrzeni, w której koziołek może dzisiaj spacerować, przebywać, psocić, zdobywać doświadczenia; figur innych zwierząt i ludzi, z którymi może się spotkać, zaprzyjaźnić, pokłócić; garderoby koziołka, zabawek, umeblowania jego pokoju i innych rekwizytów, które mogą być wsparciem dla wyobraźni dzieci) kadru do filmu o NOWYCH PRZYGODACH KOZIOŁKA MATOŁKA W XXI WIEKU. Innymi słowy zaproponowaliśmy uczestnikom ułożenie ich własnej historyjki z Matołkiem w tle; zaprosiliśmy Matołka do Kielc, do miejsc bliskich dzieciom współczesnym.

Prace zostały wklejone na kartonach A4 i sfotografowane. Najlepsze „dziełka" zostały nagrodzone i wyeksponowane na wystawie plastycznej w WDK, Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie.

Przewidzieliśmy również sfotografowanie i zarejestrowanie na wideo prac i całego procesu twórczego z udziałem dzieci, celem pokazania w ECB w Pacanowie, na kanale PIK w Kielcach i You Tube.

Zobacz rejestrację wideo:

Warsztat:

https://www.youtube.com/watch?v=lxH9u8-YIZ4

Czytanki: Kozucha Kłamczucha i Koza Złotka – czytają studentki UJK w Kielcach

https://www.youtube.com/watch?v=KfClGQ8lrts

Spotkanie z Matołkiem, innymi bajkowymi kozami i zwierzętami okazało się prawdziwym świętem dzieci. Podczas wspólnej zabawy utrwalono wspomnienie o koziołku z PACANOWA wspólnymi z animatorem z ECB zdjęciem.

Spotkanie w WDK w Kielcach miało charakter zarówno artystyczny, jak i edukacyjny. Było prowadzone pod kierunkiem artystki malarki M. Leśniak.

Celem tej inicjatywy były też badania ankietowe na potrzeby projektu. Mamy nadzieję, że to spotkanie zaowocuje przypomnieniem dzieciom na zawsze o istnieniu pierwszego polskiego komiksu o KOZIOŁKU MATOŁKU i zachętą do bliższego poznania tej postaci i wkomponowania koziołka w nasz dzisiejszy świat, w tym w nasze miasto Kielce.

Była to równocześnie okazja do promocji Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie i polskiej twórczości dla dzieci. „Pokłosie" warsztatu było ocenione i nagrodzone książkami oraz zaprezentowane na wystawie w hallu WDK w Kielcach w dniach 11 05 2015 – 30 06 2015.

Załącznik nr 2. Dokumentacja z organizacji Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Koziołek Matołek i inne bajkowe zwierzęta w tekstach kultury (Kielce – Pacanów 2-3.10.2015)

W dniach 2-3 X 2015 roku odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Koziołek Matołek i inne bajkowe zwierzęta w tekstach kultury". Potraktowaliśmy to spotkanie jako ważny element projektu, gdyż potwierdził wagę problemu do przedyskutowania. Pierwszego dnia uczestnicy wysłuchali 19 referatów badaczy literatury i kultury dziecięcej z sześciu uniwersytetów (KUL, UG, UJ, UŁ, UW i UJK). Obradom towarzyszyła dyskusja kreatywna w pomysły i postulaty, jak zachęcać najmłodszych do lektury w ogóle oraz jakich argumentów, technik i narzędzi użyć, aby zapoznać dzieci z klasyczną bajką, baśnią, komiksem, filmem oglądanym w kinie. Okazuje się bowiem, że w czasach komputera w sieci, zalewie osobistych ekranów, niełatwo skłonić dzieci do wyboru oferty kulturalnej z czasów… ich rodziców i dziadków. A jednak – na co wskazywali referenci i dyskutanci (w tym praktycy zaangażowani na co dzień wspieraniem dzieci na różnych polach ich aktywności) – warto przypominać o kanoniczych tekstach kultury z przeszłości i czerpać z nich korzyści.

Pretekstem do przygotowania wystąpień przez uczestników konferencji i rozmów kuluarowych w czasie jej trwania okazał się bohater komiksowego projektu K. Makuszyńskiego i M. Walentynowicza – sympatyczny Koziołek Matołek. Bajkowa postać, której narodziny i dzieciństwo K. Makuszyński - autor tekstu słownego czterech ksiąg przygód Koziołka Matołka - związał z Pacanowem – żyje dziś w dużej mierze dzięki działaniom promocyjnym Europejskiego Centrum Bajki usytuowanego w „rodzinnej" miejscowości komiksowego bohatera. ECB w Pacanowie na nowo wypromowało Koziołka Matołka, jako najsławniejszego „pacanowianina", pozwalając mu się zaprzyjaźnić z bohaterami współczesnych, jak również historycznych tekstów kultury adresowanych do najmłodszych. Na naszej konferencji referenci zestawili Matołka z innymi bajkowymi zwierzętami, starając się zwrócić uwagę uczestników, iż zwierzęta w kulturze dziecięcej były zawsze. Otwierająca obrady J. Dzieniakowska (profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach) zauważyła na przykład, jak wiele „tekstów o zwierzętach" było w spisach książek polecanych dla uczniów szkół powszechnych w Drugiej Rzeczypospolitej. Na motyw zwierzęcy w językowej twórczości dzieci zwróciła z kolei uwagę A. Wasilewska (profesor Uniwersytetu Gdańskiego). Dr E. Boksa podkreśliła wagę bajek zwierzęcych w terapii logopedycznej.

Obecni na konferencji mogli wysłuchać referatów, których treść dotyczyła w ogóle tematu zwierząt w tekstach kultury, konkretnych postaci zwierzęcych w bajkach dawnych i współczesnych, jak również historii i aktualnej „kondycji" przewodniego bohatera naukowego spotkania, czyli Koziołka Matołka K. Makuszyńskiego i M. Walentynowicza. Przykładowo najmłodsza referentka A. Dobrut (studentka pierwszego roku studiów magisterskich kieleckiej

polonistyki) mówiła o kreacji bohaterów zwierzęcych kota Filemona i Kitty White z bajki *Hello Kitty*, natomiast profesor M. Bolińska pochyliła się nad różnymi „kolegami" Koziołka Matołka. Jak burzliwe i ciekawe były dzieje kolejnych ksiąg i wydań *Przygód Koziołka Matołka* w kraju i za granicą, mogliśmy się przekonać po wysłuchaniu wypowiedzi profesor M. Olczak-Kardas z UJK, dr J. Staroń z KUL, dr M. Bator z UJK i mgr R. Szmatoły (doktoranta literaturoznawstwa).

Dopełnieniem literackich dywagacji na temat Koziołka Matołka i innych zwierząt występujących w książkach dla dzieci okazały się głosy o audiowizualnych tekstach kultury. I tak dr Katarzyna Chmielewska film *Mój brat niedźwiedź* (*Brother Bear,* USA 2003) nazwała „inspirująca transgresją".

Podsumowanie konferencji:

Niestety, zabrakło namysłu nad interaktywnymi tekstami kultury digitalnej, wydawałoby się, że najbardziej oddziałującymi na wyobraźnię dziecięcą, w których tkwi potencjał, by inspirowały publiczność, kreowały stosunek najmłodszych do innych, siebie i świata. Cóż, okazało się, że w czasach Internetu i gier komputerowych, uczestnicy konferencji nie zauważyli epokowej zmiany, jakiej na naszych oczach ulega kultura dziecięca. Jest zatem o czym myśleć. Z pewnością przydałaby się konferencja z udziałem specjalistów i entuzjastów gier komputerowych i nowoczesnych animacji multimedialnych. Zderzenie myślenia literaturoznawców, filmoznawców, pedagogów z artystami sztuk wizualnych i informatykami, mogłaby być bardzo inspirujące dla wszystkich, z wymierną korzyścią dla dzieci. Organizatorzy (Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie) wspólnie z partnerami (Samorządowym Ośrodkiem Doradztwa Metodycznego dla Nauczycieli w Kielcach i Szkołą Główną Handlową w Warszawie) i BWA w Kielcach oraz kinem „Fenomen" – instytucjami zainteresowanymi współpracą, zamierzają kontynuować spotkania z wszystkimi podmiotami i osobami fizycznymi zainteresowanymi rozwijaniem się w XXI wieku kultury adresowanej dla najmłodszych. Mamy nadzieję, że zainicjowane na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej KOZIOŁEK MATOŁEK I INNE BAJKOWE ZWIERZĘTA W TEKSTACH KULTURY tematy będą kontynuowane. Póki co planujemy opublikowanie referatów i ważniejszych głosów w dyskusji oraz zachęcamy zainteresowanych do aktywności na internetowym forum dyskusyjnym Instytutu Bajki w Pacanowie. W dalszej perspektywie myślimy o stałych spotkaniach w ECB teoretyków i praktyków zajmujących się literacką i artystyczną komunikacją dzieci.

Imprezy towarzyszące konferencji:

Nocne czytanie Koziołka Matołka w Antykwariacie im. Andrzeja Metzgera w Kielcach

Przysłowiową „kropką nad i", w jakimś sensie próbą żartobliwego podsumowania konferencji były imprezy towarzyszące: magiczny wieczór w Antykwariacie im. Andrzeja Metzgera w Kielcach i… *Nocne czytanie Koziołka* przez uczestników konferencji.

Zwiedzanie ECB przez gości konferencyjnych, zakończenie konferencji

Miłym zaskoczeniem dla wszystkich biorących udział w wycieczce do Pacanowa było nie tylko Europejskie Centrum Bajki jako miejsce zabawy dla dzieci, ale… profesjonalizm animatorów. Kadra po prostu zrealizowała z gośćmi taki sam program, jaki standardowo proponuje dzieciom. Było to bardzo pouczające i na wysokim poziomie merytorycznym. Poczuliśmy w sobie… „dziecko”.

O autorach

Monika Bator

Doktor nauk humanistycznych ze specjalnością kulturoznawstwo. Adiunkt w Zakładzie Badań Kulturowych Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zainteresowania badawcze: historia filmu i nowych mediów, krytyka filmowa oraz kultura regionalna.

Paulina Forma

Doktor nauk społecznych. Pracownik naukowy Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, zatrudniony w Instytucie Pedagogiki i Psychologii. Autor ponad 100 publikacji naukowych polsko i obcojęzycznych oraz członek kilku projektów badawczych oraz wdrożeniowych, rozwojowych poświęconych zagadnieniom społecznym oraz skutecznej cyrkulacji wiedzy i implikacji współpracy międzysektorowej. Posiada wieloletnie doświadczenie zawodowe w obszarach pracy managerskiej, animacyjnej, dydaktyczno-naukowej. Naukowo eksploruje obszary wchodzące w zakres pedagogiki społecznej, szczególnie dotyczące sytuacji dzieci z rodzin wielodzietnych, oraz środowisk zagrożonych, a także socjalizacji i partycypacji społecznej. Posiada doświadczenie pracy naukowo-dydaktycznej w kraju jak i na uczelniach zagranicznych, m.in.: w Université Paris (Francja) Evangelische Hochschule Darmstadt (Niemcy); Uniwersytet Karola w Pradze (Czechy); University of Ostrava (Czechy). Biegły pedagog sądowy, broker współpracy międzynarodowej, ekspert badań foresigt, doradca zawodowy, zastępca redaktora naczelnego czasopisma naukowego punktowanego na liście MNiSW (Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne) i certyfikowany edukator.

e-mail: paulina.forma@ujk.edu.pl

Barbara Gierszewska

Doktor habilitowany w zakresie literaturoznawstwa – filmoznawstwa, prof. nadzw., kierownik Pracowni Teatru, Filmu i Nowych Mediów przy Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zainteresowania badawcze: komunikacja literacka i audiowizualna w XX i XXI wieku oraz kultura i sztuka Lwowa do 1939 roku.

Ana Kamińska

Pracownik naukowy Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji, Zakład Innowacji i Przedsiębiorczości; członek stowarzyszenia International Project Management Association Polska, posiada międzynarodowy certyfikat IPMA w zakresie zarządzania projektami. Animator międzynarodowych projektów badawczo-rozwojowych; w latach 2007–2013 Instytutowy Koordynator ds. Programu LLP Erasmus, UJK. Posiada

wieloletnie doświadczenie zawodowe w tym: praca naukowo-dydaktyczna w kraju jak i na uczelniach zagranicznych, m.in.: w Kassel Universitat (Niemcy); Universidade de Vigo (Hiszpania); Bukhara Engineering-Technological Institute (Uzbekistan), Karshi Engineering-Economics Institute (Uzbekistan), Namangan Engineering Pedagogical Institute (Uzbekistan) w obszarze ewaluacji i monitoringu projektów, badań ewaluacyjnych, zarządzania projektami; rozwoju konkurencyjności miast i obszarów metropolitalnych. Doświadczenie w

koordynowaniu oraz prowadzeniu badań ewaluacyjnych międzynarodowych projektów o charakterze badawczo-rozwojowych, wdrożeniowych, innowacyjnych. Ukończone Studia Podyplomowe p.n. „Zarządzanie projektem badawczym", w Akademii Morskiej w Gdyni. Główne obszary badawcze: rola kultury i kapitału kreatywnego w rozwoju gospodarczym i społecznym miast i regionów; metodologie zarządzania, ewaluacji i monitoringu projektów badawczo-rozwojowych, innowacyjnych.

e-mail: ana.kaminska@ujk.edu.pl

Rafał Kasprzak

Doktor habilitowany nauk ekonomicznych. Pracownik naukowy Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, zatrudniony w Instytucie Zarządzania. Autor wielu projektów badawczych oraz gospodarczych poświęconych zagadnieniu innowacyjności oraz efektywnemu stymulowaniu współpracy pomiędzy nauką a biznesem. Posiada doświadczenie zawodowe w obszarach doradztwa biznesowego dla organizacji wdrażających innowacje oraz w zarządzaniu projektami innowacyjnymi. Naukowo pasjonuje się problematyką przemysłów kreatywnych (cultural and creative industries) ich związkiem z innowacyjnością oraz pomiarem oddziaływania kultury na gospodarkę regionu. Twórca narzędzi wspomagających funkcjonowanie sfery kultury dostępnych na portalu www.ekonomiawkulturze.pl, doradca i certyfikowany trener z zakresu pozyskiwania środków pochodzących z funduszy publicznych oraz autor licznych wniosków o dofinansowanie projektów. Absolwent studiów Master of Business Administration w Ecole Superieure de Commerce de Rennes (Francja).

e-mail: info@kmc.waw.pl

Karolina Kępczyk

Dziennikarz, politolog od 2010 roku Dyrektor Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, wiceprezes Lokalnej Organizacji Turystycznej „Moc Ponidzia", dziennikarz. Pomysłodawczyni Instytutu Bajki. Społecznik aktywnie działający w wielu organizacjach pozarządowych związanych z kulturą i sportem, świetny organizator i zdolny strateg. Od czterech lat konsekwentnie realizuje ambitną strategię rozwoju Europejskiego Centrum Bajki i nieustannie kreśli wizję nowych przedsięwzięć związanych z tym miejscem. Jest inspiratorką licznych wydarzeń, imprez i akcji społecznych m.in. Szkoły wyobraźni,

Diamentów Powiśla. Z powodzeniem integruje i aktywizuje lokalną społeczność z myślą o rozwoju i promocji Pacanowa jak i całego regionu. Wielka miłośniczka teatru.

Janina Kowalik

Politolog – socjolog, doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie nauki o zarządzaniu. Pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Autorka wielu projektów badawczych i opracowań dotyczących funkcjonowania samorządu terytorialnego. Ekspert i uczestnik projektów związanych z obszarem szeroko rozumianej polityki społecznej. Obok zainteresowania funkcjonowaniem samorządu w Polsce, prowadzi badania na temat wpływu sondaży politycznych na funkcjonowanie demokracji w Polsce.

e-mail: janinakowalik@op.pl

Beata Mazurek-Kucharska

Doktor psychologii. Pracownik naukowy Społecznej Akademii Nauk w Warszawie. Wykładowca i koordynator modułu Managerial Skills na studiach Master of Business Administration (University of Central Lancashire, Lubelska Szkoła Biznesu) oraz na studiach podyplomowych w Szkole Głównej Handlowej. Lider, ekspert i recenzent polskich i międzynarodowych projektów badawczych i biznesowych oraz międzykolegialnych zespołów badawczych w Szkole Głównej Handlowej. Ekspert projektów dotyczących zarządzania kompetencjami, zarządzania kapitałem ludzkim i zastosowania psychologii w biznesie. Wieloletni ekspert i konsultant w projektach badawczych i komercyjnych w zakresie wsparcia rozwoju przedsiębiorstw. Współautorka narzędzia do pomiaru wartości kapitału ludzkiego, udostępnionego na potrzeby przedsiębiorców i badaczy na portalu Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości: http://nkl.parp.gov.pl/ Autorka kilkudziesięciu publikacji z zakresu psychologii, zarządzania kompetencjami, zarządzania kapitałem ludzkim, innowacyjności przedsiębiorstw i zastosowania psychologii w biznesie.

Radosław Szmatoła

Anglista, amerykanista, dziennikarz. Doktorant literaturoznawstwa na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Anna Wileczek

Doktor nauk humanistycznych. Pracownik naukowy UJK w Kielcach, zatrudniony w Instytucie Edukacji Szkolnej. Autorka wielu prac poświęconych kulturowej analizie języka dzieci i młodzieży, edukacji, e-komunikacji najmłodszych. Szczególnie interesują ją zagadnienia sposobów uczestnictwa w kulturze medialnej i tradycyjnej polskich nastolatków, przemian w zakresie języka i kultury młodzieżowej oraz ponowoczesne zjawiska socjo-kulturowo-

lingwistyczne. Animatorka wielu działań popularyzujących naukę wśród dzieci, młodzieży i studentów, w tym współautorka i koordynatorka Uniwersytetu Dziecięcego UJK w Kielcach

e-mail: anna.wileczek@ujk.edu.pl

Bibliografia

Adamiak P, Dworakowska Z, Herbst J, Przewłocka J (2013) Współpraca w obszarze kultury – samorządy publiczne, instytucje kultury, organizacje pozarządowe, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa.

Albrzykowska E (2003) Historyjki obrazkowe dla dzieci Kornela Makuszyńskiego, „Poezja i Dziecko", nr 2.

Althamer P, http://cowidac.artmuseum.pl/pl/artist/pawel-althamer [dostęp: 28.11.2015]

Andrzejewska A (2012) Aktywność młodzieży w cyberprzestrzeni, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.

Antoszkiewicz JD (2015) Metody heurystyczne podstawą przygotowania i wprowadzania innowacji [W:] Gołębiowska E (red) Zarządzanie – nowe perspektywy. Heurystyczne podejście do innowacyjności, Społeczna Akademia Nauk, Łódź.

Babbie E (2007) Badania społeczne w praktyce, Wydawnictwo PWN, Warszawa.

Baker Associates (2007) Economic impact of Glastonbury Festivals 2007, Baker Associates, Mendip District Council, Shepton Mallet.

Baltyn-Karpińska H (2011) Matołek ekologiczny, „Teatr", nr 9.

Baum JR, Frese M, Baron RA (Eds.) (2006) Psychology of Entrepreneurship, Psychology Press, London.

Berger P, Luckmann T (2010) Społeczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Błasiak A (2015) , Kontrolujesz co ogląda swoje dziecko?, http://www.deon.pl/inteligentne-zycie/wychowanie-dziecka/art,195 .

Bordieu P (2004) The Forms of Capital [W:] The Routledge Falmer Reader in Sociology of Education, London.

Borowski H (2014) Co się zmieniło w bibliotekach? Program rozwoju bibliotek w danych Głównego urzędu Statystycznego, dostępne on line: www.biblioteki.org.pl .

Borudzka W (1934) Książki dla dzieci, „Wiadomości Literackie", nr 26.

Bukowska V (1994) Nie „biedniutkie", lecz „kochane", „Słowo. Dziennik katolicki", nr 156, Warszawa.

Celuch K (2013) Przemysł spotkań i wydarzeń – raport, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa.

Charkiewicz W (1931) Na gwiazdkę, „Słowo", nr 323, Wilno.

Chłopcy obejrzeli bajkę i doszło do tragedii, http://nasygnale.pl/kat,1025341,title,Chlopcy-obejrzeli-bajke-doszlo-do-tragedii,wid,16272264,wiadomosc.html?ticaid=612948 [dostęp: 24 11 2014]

Czerski P (2012) Dzieci sieci [W:] „Polska. Dziennik Bałtycki", nr 11-12.02.2012.

Davis K, Gardner H (2013) The App Generation, Yale University Press, New Haven.

Debesse M (1996) Etapy wychowania, Żak, Warszawa.

Forma P (2012) Gimnazjum – paszport do życia w dobie globalizacji [W:] The science and quality of life, red. R. Brazis, Studium Vilnense, Wilno.

Getz D (2005) Event Management & Event Tourism, Cognizant Communication Corporatin, New York.

Giddens A (2008), Socjologia, Wydawnictwo PWN, Warszawa.

Goa (Antoni Gołubiew) (1957), Zwycięstwo Koziołka-Matołka nad stalinizmem, „Tygodnik Powszechny", nr 1.

Grabowski D (2003) Z dziejów Koziołka Matołka, który szukał tego, co jest bardzo blisko, „Poezja i dziecko", nr 2.

Grabowski S (2003) Od redaktora, „Poezja i Dziecko" 2003, nr 2.

Gruchoła M (2010) Kultura w ujęciu socjologicznym, „Roczniki Kulturoznawcze" t.1 z 2010 r.

Harwas-Napierała B, Trempała J (red.) (2011) Psychologia rozwoju człowieka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Heska-Kwaśniewicz K (2003) Koziołka Matołka bój ze stalinizmem, „Tygodnik Powszechny", nr 33.

Hurrelmann K (1994) Struktura społeczna a rozwój osobowości: wprowadzenie do teorii socjalizacji, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.

Janczewska A (2015) Edukacyjny wymiar wartości wobec kształtowania się postaw kontestacyjnych [W:] Internetowy Portal Naukowy Wiedza i Edukacja, http://www.wiedzaiedukacja.eu/ .

Janeczko B, Mules T, Ritchie B (2002) Estimating the economic impacts of festivals and events: a research guide. Sustainable Tourism Pty Ltd, Nathan.

Karwowski M (2009) Zgłębianie kreatywności. Studia nad pomiarem poziomu i stylu twórczości, Wydawnictwo APS, Warszawa.

Kasprzak R (2012a) Dylematy pomiaru ekonomicznego oddziaływania instytucji kultury na region [W:] Dorobek ekonomii, finansów i nauk o zarządzaniu oraz jego praktyczne wykorzystanie na przełomie XX i XXI wieku Red. R. Bartkowiak, J. Ostaszewski, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.

Kasprzak R (2012b) Badanie ekonomicznego oddziaływania instytucji kultury – Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie. Raport z badania, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.

Kasprzak R (2013a) Przemysły kreatywne w Polsce – uwarunkowania i perspektywy, Wydawnictwo Kamon Consulting, Warszawa.

Kasprzak R (2013b) Pomiar ekonomicznego oddziaływania wydarzenia w ramach portalu www.ekonomiawkulturze.pl [W:] Problemy turystyki i rekreacji, nr 1/2013, Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji, Warszawa 2013.

Kasprzak R (2014) Mechanizmy pomiaru oddziaływania wydarzeń na gospodarkę [W:] Kultura i turystyka w kręgu wydarzeń. Red. B. Krakowiak, A. Stasiak, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź.

Kasprzak R, Skalska T (2011) Identyfikacja kierunków i skali ekonomiczno-społecznego oddziaływania instytucji kultury na region na przykładzie Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, raport z badania, Fundacja Kultury, Warszawa.

Kasprzak R, Skalska T (2012) The Economic Impact of Cultural Institutions on the Local Economy [W:] Journal of Management and Financial Sciences Vol. 5 Issue 9 (September 2012) Warszawa.

Kleszcz M, Łączyk M (2012), Młodzież licealna wobec wartości, samotności i pasji, Wydawnictwo Impuls, Kraków.

Kłoskowska A (2007) Socjologia kultury, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Kołakowski L (2007) O Koziołku: bohater naszych czasów, „Tygodnik Powszechny", nr 14.

Komisja Europejska (2008) Przewodnik do Analizy Kosztów i Korzyści projektów inwestycyjnych. Fundusze strukturalne, Fundusz Spójności oraz Instrument Przedakcesyjny. Raport końcowy przedłożony przez TRT Trasporti e Territorio oraz CSIL Centre for Industrial Studies, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Bruksela.

Konieczna-Domańska A (2007) Gospodarka turystyczna - zagadnienia wybrane, PWN, Warszawa.

Kopczewska A. (1934), Przegląd literatury dla dzieci i młodzieży (z roku szkolnego 1932/3), „Polonista", R. IV, z. I i II.

Kotaba P, Miśkowiec E (2015) Czas wolny dziecka przed telewizorem w opinii rodziców [W:] „Edukacja Elementarna" Nr 35 z 2015 r.

Koziołek Matołek made in England, http://www.rmf24.pl/raporty/raport-koziolek-matolek/fakty/news-koziolek-matolek-made-in-england,nId,976430 [dostęp 23. 09.2014].

Koziołek Matołek w niełasce (1996) „Rzeczpospolita" 1996, 1.06.2014.

Krzysztof K (2007) Ja w sieci – sieć we mnie. Zależności pomiędzy doświadczeniami relacji w Internecie a reprezentacją obrazu siebie [W:] M. Sokołowski (red.), Oblicza Internetu. Architektura komunikacyjna sieci, PWSZ, Elbląg.

Kuncewicz P (1984) Człowiek jest dobry, „Przegląd Tygodniowy", nr 6.

Linton R (1975) Kulturowe podstawy osobowości, PWN Warszawa.

Lipka A (2004) Współdziałanie. Zmierzch rywalizacji pracowników? Difin, Warszawa.

Matyjas B (2012) Dzieciństwo na wsi. Warunki życia i edukacji, Wydawnictwo Impuls, Kraków.

Mazan L (1977) Dole i niedole najsłynniejszego kozła świata, „Przekrój", nr 1704.

Mazepa-Domagała B (2001) Telewizja – zagrożenie czy inspiracja?, Z zagadnień oddziaływania telewizji na dziecko [W:] Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży i jego zagrożenia, K. Czarnecki, W. Kojs, M. Rozmus (red.) Mysłowice.

Mazurek-Kucharska B (2015) Czynniki stymulujące i hamujące rozwój innowacyjności przedsiębiorstw w opiniach przedsiębiorców [W:] Gołębiowska E (red), Zarządzanie – nowe perspektywy. Heurystyczne podejście do innowacyjności, Społeczna Akademia Nauk, Łódź.

Mead M (2000) Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego, PWN, Warszawa.

Melosik Z (2010) Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant, Impuls, Kraków.

Nęcka E (2011) Psychologia twórczości, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

Ogrodzka-Mazur E (2007) Kompetencja aksjologiczna dzieci w młodszym wieku szkolnym. Studium porównawcze środowisk zróżnicowanych kulturowo, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

O karpiu, kozie i trąbce, która gasiła pożary, http://www.teatr-zydowski.art.pl/spektakl/o-karpiu-kozie-i-trabce-ktora-gasila-pozary [dostęp: 11.12.2014]

Oponowicz-Żylik K (2014) Dziecko przed telewizorem, „Dziecko" styczeń.

Orłowska M (2006) Najnowsza premiera płockiego teatru – Koziołek Matołek, gazeta.pl (17.04.2006) http://plock.wyborcza.pl/plock/1,35681,3287791.html [dostęp: 28.11.2015]

Piotrowski P (2012) Promocja dziedzictwa kulturowego obszaru poprzez wydarzenie (na przykładzie Industriady – Święta Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego). Turystyka Kulturowa, Nr 10/2012.

Prensky M (2001) Digital Natives, Digital Immigrants [W:] „On the Horizon, MCB Univer-city Press", vol 9, nr 5.

Puzynina J (2010) Z problemów opisu językowego obrazu świata – pytania i wątpliwości, „Etnolingwistyka" 22.

Rokeach M (1973) The Nature of Human Values, The Free Preiss. A Division of Macmillan Publishing Co., Inc., New York – London.

Rokita-Poskart D (2015) Uczelnie wyższe jako katalizatory rozwoju lokalnego i regionalnego [W:] Malik K, Dymek Ł (red) Efektywny transfer wiedzy z nauki do przemysłu w województwie opolskim. Difin, Warszawa.

Sankowska A. (2011) Wpływ zaufania na zarządzanie przedsiębiorstwem, Difin, Warszawa.

Szacka B (2003) Wprowadzenie do socjologii, Wydawnictwo Oficyna Naukowa, Warszawa.

Samuelson PA, Nordhaus WD (2007) Ekonomia (przekł. Michał Rusiński, Zofia Wolińska). Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Śliwerski B (2007) Pedagogika dziecka. Studium pajdocentryzmu, Gdańsk.

Sławiński J(red.) (1999) Podręczny słownik terminów literackich, Wydawnictwo Open, Warszawa 1999.

Szlendak T (2012) Socjologia rodziny. Ewolucje, historia, zróżnicowanie, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

Szmidt KJ (2003) Współczesne koncepcje wychowania dla twórczości i nauczania twórczości: przegląd stanowisk polskich, [W:] Szmidt K.J. (red.) Dydaktyka twórczości: Koncepcje, problemy, rozwiązania, Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (2012) Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa.

Szlendak T (2012) Socjologia rodziny. Ewolucje, historia, zróżnicowanie, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

Sztompka P (2007) Zaufanie. Fundament społeczeństwa, Znak, Kraków.

Wąsowicz M (2015) Wyłącz dziecku telewizor, Portal www.naTemat.pl http://natemat.pl/40249, [dostęp: 10.10.2015].

Wileczek A (2013) Medialność młodomowy, „Zeszyty Prasoznawcze" nr 2 (214).

Wiedermann K (2008) Koncepcja efektów mnożnikowych w wyznaczaniu wpływu przedsiębiorstw na otoczenie społeczno-gospodarcze. Prace Komisji Geografii i Przemysłu, nr 11, Warszawa – Kraków.

Wojtczuk-Turek A, Mazurek-Kucharska B, Turek D (2012) Diagnoza barier dla rozwoju postaw sprzyjających kooperacji, komunikacji i kreatywności wśród uczestników procesu kształcenia w ramach edukacji formalnej. Raport końcowy Projektu: Diagnoza barier w edukacji formalnej, finansowanego przez Ministra Kultury i dziedzictwa Narodowego w ramach Programu Edukacja Kulturalna i Diagnoza Kultury Priorytet Obserwatorium Kultury, Wydawnictwo Kamon Consulting, Warszawa.

Wysocka E (2000) Młodzież a religia. Społeczny wymiar religijności młodzieży, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Wysocka E (2009) Doświadczanie życia w młodości – problemy, kryzysy i strategie ich rozwiązywania, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Zalesiński J (2014) Koziołek Matołek wędrował po Stoczni Gdańskiej [Akcja w obronie terenów postoczniowych (18.07.2014)], http://www.dziennikbaltycki.pl/artykul/3511087,koziolek-matolek-wedrowal-po-stoczni-gdanskiej-akcja-w-obronie-terenow-postoczniowych-zdjecia,id,t.html?cookie=1 [dostęp: 28.11.2015]

Ziółkowska-Sobecka M (1993) A Koziołek wciąż żyje…, „Wychowanie w Przedszkolu", nr 8.

Z różnych szuflad. Co czytali w dzieciństwie (1996), „Guliwer", nr 5.

Spis tabel

Tabela 1. Charakterystyka badanej grupy uczniów ze względu na strukturę płci uczniów 21
Tabela 2. Charakterystyka badanej grupy uczniów ze względu na strukturę płci respondentów, pochodzących z poszczególnych miejscowości 22
Tabela 3. Procent odpowiedzi pozytywnych (TAK) w Kwestionariuszu ankiety CREA; liczba badanych uczniów n=124..... 23
Tabela 4. Procent odpowiedzi pozytywnych (TAK) w Kwestionariuszu ankiety CREA ze względu na płeć respondenta; liczba badanych uczniów n=124, w tym 58. chłopców i 66 dziewczynek 24
Tabela 5. Czy czytamy bajki swoim dzieciom (N=332) 37
Tabela 6. Jakie bajki czytamy przeważnie naszym dzieciom (N=332) 38
Tabela 7. Stopień kontroli rodziców nad tym, jakie bajki oglądają dzieci (N=327) 41
Tabela 8. Ocena treści bajek klasycznych na tle bajek współczesnych (N=320) 43
Tabela 9. Bajki telewizyjne najczęściej polecane dzieciom przez badanych (N=329) 43
Tabela 10. Pożądane i niepożądane wartości zawarte w bajkach dla dzieci w opinii rodziców (N=327) 45
Tabela 11. Niepożądane i dopuszczalne postawy w bajkach w opinii rodziców (N=327)..... 46
Tabela 12. Normy i wartości moralne zaczerpnięte z bajek identyfikowane przez 12-13-latków (N=87) 51
Tabela 13. Postawy zaczerpnięte z bajek identyfikowane przez 12-13-latków (N=87) 52
Tabela 14. Młodszy nastolatek w próbie według płci (N=102) 88
Tabela 15. Młodszy nastolatek w próbie według wieku (N=102) 89
Tabela 16. Badani w próbie według płci i miejsca zamieszkania (N=102)..... 89
Tabela 17. Formy uczestnictwa w życiu kulturalnym badanych (N=102) 91
Tabela 18. Opinie badanych dotyczące przedmiotu niezbędnego na bezludnej wyspie (N=102)..... 92
Tabela 19. Udostępnianie treści z Internetu innym osobom (N=84) 93
Tabela 20. Sposoby uczestnictwa w życiu społecznym 95
Tabela 21. Częstotliwość bywania w instytucjach kulturalnych (N=102)..... 96
Tabela 22. Osoba inicjująca wizyt młodszych nastolatków w instytucjach kultury (N=102) 96
Tabela 23. Częstotliwość korzystania z oferty instytucji kultury (N=102)..... 97
Tabela 24. Oferta instytucji kultury a kategoria wiekowa odbiorców w opinii badanych (N=102) 97
Tabela 25. Zmiany w przychodach z wybranych podatków wynikających z aktywności gospodarczej na terenie gminy w latach 2008 – 2014 109
Tabela 26. Dochody budżetu gminy Pacanów w latach 2008 – 2014 111
Tabela 27. Wydatki budżetu gminy Pacanów w latach 2008 – 2014 112
Tabela 28. Dostęp do usług kultury w gminie Pacanów - wskaźniki dotyczące bibliotek (lata 2008 – 2014)..... 113
Tabela 29. Ludność gminy Pacanów według grup wiekowych (lata 2008 – 2014) 114
Tabela 30. Bezrobocie na terenie gminy Pacanów (w latach 2008 - 2014)..... 114
Tabela 31. Migracje ludności - gmina Pacanów w latach 2008 - 2014..... 115
Tabela 32. Podmioty zarejestrowane w bazie REGON w latach 2009 – 2011 (gmina Pacanów)..... 115
Tabela 33. Charakterystyka podmiotów zarejestrowanych w bazie REGON w latach 2008 – 2014 (gmina Pacanów)..... 116
Tabela 34. Tworzenie miejsc pracy w ECB w latach 2010 - 2014 116
Tabela 35. Wybrane dane ze sprawozdania finansowego ECB dla lat 2010 i 2011 (w zł)..... 117

Tabela 36. Kierunki oddziaływania wydarzenia na system społeczno – ekonomiczny regionu 120
Tabela 37. Efekty bezpośrednie ECB w latach 2010 - 2014 128
Tabela 38. Opinie rezydentów o oddziaływaniu ECB w latach 2011, 2012 i 2015 128
Tabela 39. Opinie rezydentów o oddziaływaniu ECB w 2015 roku (ze względu na płeć) 130
Tabela 40. Wyliczenie efektywnej stopy podatkowej na potrzeby oszacowania mnożnika keynesowskiego 133
Tabela 41. Efekty indukowane wygenerowane przez ECB w latach 2010 - 2014 133
Tabela 42. Oddziaływanie ekonomiczne ECB na gospodarkę Polski, województwa świętokrzyskiego, gminy Pacanów w latach 2010 – 2014 135

Spis wykresów

Wykres 1. Charakterystyka badanej grupy uczniów ze względu na poziom klasy (klasy: II, III, IV, V i VI szkoły podstawowej) 22
Wykres 3. Czy pozwalamy dziecku (dzieciom) oglądać bajki w telewizji (na video / DVD)? N=327 40
Wykres 4. Bajka telewizyjna w dzieciństwie w pamięci dzieci 12-13 letnich – częstość oglądania (N=87) 49
Wykres 5. Posiadanie rodzeństwa przez badanych (N=102) 90
Wykres 6. Zainteresowania kulturalne badanych (N=102) 92
Wykres 7. Posiadanie konta na portalu społecznościowym przez młodszych nastolatków (N=102) ... 94
Wykres 8. Przedział czasowy na aktywny wypoczynek na powietrzu w opinii badanej młodzieży 96
Wykres 9. Źródła wiedzy o wydarzeniach kulturalnych w opinii młodszych nastolatków 99
Wykres 10. Opinie rezydentów o oddziaływaniu ECB w latach 2011, 2012 i 2015 129
Wykres 11. Wyliczenie krańcowej skłonności do konsumpcji na potrzeby oszacowania mnożnika keynesowskiego 131